

antsanat

www.antsanat.net

EDEBİYAT: BURADAN NEREYE!

SORUŞTURMA

Abdulkadir Budak Abdulkadir Paksoy Ayşen Işık
Aytekin Karaçoban Baki Ayhan Cahit Çakıcı Cevat Çapan
Elçin Sevgi Suçin Ertuğrul Özüydin Eylem Ata Fergun Özelli
Ferruh Tunç Gülümser Çankaya Halim Şafak Hilmi Haşal
Hüseyin Alemdar İbrahim Dağhan İsa Küçük Kaan Aslanoğlu
Kaan Eminoğlu Kamile Yılmaz Kemal Gündüzalp
Mahmut Temizyürek Mahzun Doğan Mehmet Saçlıoğlu
Neşe Yaşın Özcan Karabulut Şenay Eroğlu Aksoy
Şükrü Erbaş Tuğrul Keskin Tuncer Çetinkaya
Ümit Uysal Ünsal Çankaya Vedat Sümbül Yalçın Duman

antsanat

Ümit Uysal
Belediye Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni
Tuncer Çetinkaya

Yayın Danışmanı
Ferruh Tunç

Görsel Yönetmen
Abdullah Yüksel

E-Posta:
m_zamanlar@hotmail.com

Web:
antsanat.net

 antsanatdersisi

MURATPAŞA BELEDİYESİ KÜLTÜR VE SANAT DERGİSİ

EDEBİYAT: BURADAN NEREYE!

SORUŞTURMA

4	Estetik Diyaloglar	50	Hüseyin Alemdar
8	Ümit Uysal	51	İbrahim Dağhan
10	Ferruh Tunç	52	İsa Küçük
13	Tuncer Çetinkaya	54	Kaan Aslanoğlu
15	Abdulkadir Budak	55	Kaan Eminoğlu
18	Abdulkadir Paksoy	58	Kamile Yılmaz
20	Ayşen Işık	60	Kemal Gündüzalp
22	Aytekin Karaçoban	63	Mahmut Temizyürek
24	Baki Ayhan Elçin	64	Mahzun Doğan
26	Cahit Çakıcı	66	Mehmet Saçhoğlu
28	Cevat Çapan	68	Neşe Yaşın
32	Elçin Sevgi Suçin	70	Özcan Karabulut
35	Ertuğrul Özüaydın	71	Şenay Eroğlu Aksoy
38	Eylem Ata	72	Şükrü Erbaş
41	Fergun Özelli	73	Tuğrul Keskin
43	Gülümser Çankaya	74	Ünsal Çankaya
45	Halim Şafak	76	Vedat Sümbül
47	Hilmi Haşal	78	Yalçın Duman

İkinci özel sayımızın girişinde yer verdiğimiz bu yazı; Kant, Hegel, Marx, Lukács, Adorno, Habermas ve Jameson'un estetik anlayışlarını karşılaştırarak hem benzerliklerini hem farklılıklarını ortaya koymayı ve bu felsefi perspektiflerin günümüz edebiyatına ve geleceğine olan etkilerini tartışmayı amaçlamaktadır.

1 KANT'TAN JAMESON'A EDEBİYATIN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Giriş

Sanat ve edebiyat üzerine düşünce, tarih boyunca yalnızca “güzellik” sorunuyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda hakikat, özgürlük, toplumsal eleştiri ve tarihsel bilinç gibi meselelerle iç içe geçmiştir. Kant'tan Jameson'a uzanan estetik tartışmalar, edebiyatın biçimlerini, işlevlerini ve toplumsal rolünü anlamak için kritik bir çerçeve sunar. Bu düşünürlerin görüşleri arasında belirgin karşıtlıklar ve örtüşmeler bulunmakla birlikte, bu gerilimler günümüz edebiyatının yönelimlerini, biçimlerini ve geleceğe dair vaatlerini şekillendiren önemli bir etkiye sahiptir.

Bu metin, Kant, Hegel, Marx, Lukács, Adorno, Habermas ve Jameson'un estetik anlayışlarını karşılaştırarak hem benzerliklerini hem farklılıklarını ortaya koymayı ve bu felsefi perspektiflerin günümüz edebiyatına ve geleceğine olan etkilerini tartışmayı amaçlamaktadır.

KANT VE HEGEL: ÖZNELLİK VE TİNİN ESTETİĞİ

Kant'ın Estetik Anlayışı

Immanuel Kant (Soyut/Saf Aklın Eleştirisi, 1790), estetiği öznel bir haz ve evrensel bir iddia arasında konumlandırır. Ona göre bir sanat eserinin güzelliğini deneyimlemek, bireysel bir haz yaratır; ancak bu haz, başkalarının da aynı biçimde deneyimlemesi gerektiği yönünde evrensel bir iddia taşır. Bu, Kant'ın estetiğinde öznel-evrensel diyalektiği olarak bilinir.

Kant, güzelin “amaçsız amaca uygunluk” özelliğini vurgular: Estetik değer, belirli bir faydaya hizmet etmez; fakat izleyiciye bir düzenlilik ve uyum hissi verir. Edebiyat açısından bu, metnin okuyucuda uyandırdığı estetik hazın, bireysel deneyimle sınırlı kalmayıp toplumsal bir paylaşım zemini oluşturması anlamına gelir. Kantçı estetik, aynı zamanda hayal gücü ile anlama yetisinin özgür bir oyunu olarak okunabilir; okuyucu, metinle hem duygusal hem de zihinsel bir etkileşim içine girer.

Hegel'in Estetik Anlayışı

Hegel (Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler, 1820'ler), sanatı, Tin'in (Geist) kendini duyuşsal biçimde ortaya koyma yollarından biri olarak tanımlar. Sanat, felsefe ve dinle birlikte hakikatin farklı biçimlerde ifadesidir; ancak modern çağda sanat, hakikati felsefe kadar doğrudan ifade edemez ve tarihsel süreç içinde ikinci plandadır.

Hegel, sanatın tarihsel evrimini üç ana aşamada değerlendirir: sembolik sanat, klasik sanat ve romantik sanat. Modern edebiyat, sanatı hakikatin doruk noktası olarak görmese de tarihsel bir bilinci açığa çıkarma işlevi görür.

Bugün edebiyat, deneysel ve felsefi biçimlerde Hegel'in tarif ettiği "hakikat açıcı" potansiyeli yeniden yaşatmayı hedefler.

Kant ve Hegel'in Karşılaştırması

* **Öznellik - Tinsel Tarihsellik:** Kant, estetik deneyimi bireysel özneye dayandırırken, Hegel bu deneyimi tarihsel ve toplumsal Tin'e bağlar.

* **Evrensellik:** Kant'ın öznel evrenselliği, bireysel haz ile toplum arasındaki paylaşımı vurgular. Hegel'in estetiği ise, Tin'in tarihsel gelişimiyle evrensellik kazanır.

* **Sanatın İşlevi:** Kant için sanat, bireysel bilinçte özgürlük ve hayal gücü deneyimidir; Hegel için sanat, kolektif tarih ve hakikatin duyuşsal görünüşüdür.

MARX VE LUKÁCS: TOPLUMSAL BAĞLAM VE ELEŞTİREL REALİZM

Marx'ın Estetik ve Edebiyat Anlayışı

Karl Marx, sanat ve edebiyatı toplumsal ve tarihsel bağlam içinde değerlendirir. Sanat, ekonomik altyapı ve sınıfsal ilişkilerle doğrudan bağlantılıdır; üstyapının bir parçası olarak ideolojiyi hem yansıtır hem de eleştirel bir potansiyel barındırır. Edebiyat, üretim koşulları, sınıf mücadeleleri ve toplumsal çatışmaların izlerini taşır.

Günümüz edebiyatında postkolonyal romanlar, feminist edebiyat ve işçi sınıfı temsilleri, Marx'ın bu eleştirel perspektifinin canlı örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Lukács ve Eleştirel Realizm

Georg Lukács, özellikle roman kuramı bağlamında, edebiyatın toplumsal bütünlüğü yansıtırma işlevine dikkat çeker. Lukács'a göre gerçekçi anlatı, toplumun karmaşıklığını ve tarihsel bir aradalığını okuyucuya aktarabilir. Onda, 'Tipiklik' kavramı öne çıkar: Bir edebi karakterin, dönemin ve toplumun tipik özellik-

lerini temsil etmesi, eserin toplumsal anlamını güçlendirir.

Modernist parçalanmış anlatıya eleştiriler yönelten Lukács, realizmi ve klasik romanı savunur.

Marx ve Lukács'ın Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi

* **Toplumsal Odak:** Marx daha çok üretim ilişkileri ve sınıf çatışmalarına odaklanırken, Lukács toplumsal bütünlüğü ve ondaki tipik temsili vurgular.

* **Sanatın İşlevi:** Marx için edebiyat ideoloji eleştirisi yapabilir; Lukács için edebiyat toplumsal karmaşık bütünlüğü yansıtırma işlevi görür.

* **Biçim ve Gerçekçilik:** Lukács, realizmi ve klasik romanı savunur; Marx ise içerik üzerinden toplumsal işlevi önemser.

ADORNO VE HABERMAS: ÖZERKLİK, ELEŞTİREL MESAFE VE KAMUSAL ALAN

Adorno'nun Estetik Anlayışı

Theodor W. Adorno, sanatın özerkliğini ve biçimsel bağımsızlığını vurgular. 'Negatif estetik' yaklaşımı, sanat eserinin izleyicide uyum sağlamaktan ziyade rahatsızlık ve düşünsel gerilim yaratması gerektiğini öne çıkarır. Bu yaklaşım, modern ve avangard edebiyat biçimlerinde, örneğin Beckett'in tiyatrosunda görülür.

Adorno, kültür endüstrisinin baskın olduğu dünyada estetiğin direncini savunur; popüler kültür ürünleri standartlaşmış formlarıyla haz sağlarken, eleştirel bilinç üretme potansiyelini azaltır.

Habermas ve İletişimsel Estetik

Jürgen Habermas, estetiği iletişimsel akıl ve kamusal alan perspektifiyle yorumlar. Sanat ve edebiyat özerk kalmalı, ancak toplumsal ve kamusal tartışmayı besleyen bir işlev de üstlenmelidir. Dijital okur toplulukları ve sosyal medya tartışmaları, Habermas'ın kamusal alan perspektifine örnek oluşturur.

Adorno ve Habermas'ın Karşılaştırması

* **Özerklik:** Adorno, eleştirel işlevi özerklikle ilişkilendirir; Habermas, özerkliği kamusal tartışmayla bağlar.

* **Sanatın işlevi:** Adorno için sanat, toplumsal baskıya karşı direniş alanıdır; Habermas için iletişim ve tartışmayı besler.

* **Biçim ve Deneyim:** Adorno'nun avangard biçimleri rahatsızlık ve eleştirel farkındalık yaratır; Habermas biçimi özerklik ile kamusal işlev arasında dengeler.

Jameson ve Postmodern Estetik: Kapitalizmin Kültürel Mantığı

Fredric Jameson, postmodern estetiği "geç kapitalizmin kültürel mantığı" olarak tanımlar. Postmodern sanat ve edebiyat, pastiş, kolaj ve yüzeyselliği ön plana çıkarır. Bu durum, kapitalist üretim ilişkilerinin kültürel alana doğrudan yansımalarının sonucudur.

Jameson'un teorisi, Adorno'nun eleştirel özerklik anlayışı ile paralellik kurarken, Marx ve Lukács'ın toplumsal bağlam ve sınıf analizi yaklaşımını güncel kapitalist bağlama taşır. Postmodern edebiyatın yüzeyselliği ve pastişi, eleştirel bir teşhis ve ideolojik çözümleme sunar.

Günümüz Edebiyatına Etkiler ve Gelecek İçin Vaatler

Kant'tan Jameson'a uzanan estetik tartışmalar, günümüz edebiyatını hem biçimsel hem de işlevsel açıdan şekillendirmiştir. Kant'ın öznel-evrensel estetik anlayışı, küresel okur toplulukları ve çevrimiçi edebiyat platformlarında hâlâ yankı bulmaktadır.

Hegel'in tarihsel Tin perspektifi, deneysel ve felsefi romanlarda "hakikat açıcı" işlev görmeye devam eder. Marx ve Lukács'ın toplumsal bağlam ve eleştirel realizm anlayışları, postkolonyal, feminist ve işçi sınıfı temalı edebiyatlarda etkisini sürdürür.

Adorno'nun özerk ve negatif estetik yaklaşımı,

modern ve deneysel edebiyat biçimlerinde varlığını sürdürür. Habermas'ın iletişimsel estetik ve kamusal alan perspektifi, edebiyat etkileşim alanlarında toplumsal tartışmayı besler. Jameson'un postmodern kültür mantığı, biçimsel çeşitlilik ve kapitalist etkilerin farkındalığını artırır.

Gelecek perspektifiyle edebiyatın özerklik, kamusalılık, yeni biçimler ve hakikat ufukları ile gelişmesi beklenebilir; Kant, Hegel ve Adorno çizgisinden esinlenen estetik, geleceğin edebiyatında eleştirel ve yaratıcı potansiyelini sürdürecektir

2

KANT'TAN JAMESON'A EDEBİYATIN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Jameson Sonrası Estetik ve Günümüz Edebiyatı

Giriş

Fredric Jameson'un Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı (1991) adlı kitabı, modern sonrası kültürel üretimi anlamada temel bir çerçeve sundu. Ancak 2000'lerden itibaren hem kapitalizmin yapısı hem de edebi estetik yönelimler Jameson'un tasvir ettiği pastiş, yüzeysellik ve ironi mantığını aşan yeni biçimler de kazandı. Bu metin, Jameson sonrası estetik teorilerin günümüz edebiyatını nasıl şekillendirdiği hakkındandır.

Jameson'un Mirası

Jameson'a göre postmodern estetik; Derinlik yerine yüzeysellik (görsel-şematik kültür), ironi ve pastişin hâkimiyeti, tarihsel sürekliliğin parçalanması (nostalji filmleri, zamansızlık), kapitalizmin kültürel mantığının belirleyiciliği üzerine kuruludur.

Bugün hâlâ bu teşhisler edebiyatın birçok biçiminde görülmektedir. Ancak yalnızca bu kategoriyle yetinmek, yeni estetik deneyimleri gözden kaçırma riskini taşır.

Jameson Sonrası Estetik Yönelimler

1. Metamodernizm: İroni ve Samimiyetin Sarkaçı

Vermeulen & van den Akker'e göre postmodern ironiden sonra edebiyat "duygusal samimiyet" ile "ironik mesafe" arasında salınan bir sarkaç estetiğine yönelmiştir.

Zadie Smith'in Güzelliğe Dair ya da Teju Cole'un Açık Şehir gibi romanları hem postmodern biçimlere başvurur hem de etik ve insani sorumluluk sorularına döner.

2. Afekt Teorisi: Estetik ve Duygular

Brian Massumi ve Eve Kosofsky Sedgwick'in açtığı 'afekt' (etki) teorisi, edebiyatın politik gücünü yalnızca ideoloji eleştirisinde değil, okurun duygusal ve bedensel tepkilerinde görür.

Karl Ove Knausgård'ın -çoğu Türkçeye çevrilmiş- otobiyografik anlatıları, okuru duygu üzerinden etik ve politik sorulara taşır.

3. Ekokritik ve Antroposen Estetiği

Timothy Morton'un "Hipernesneler" kavramı, ekolojik krizi temsil etmenin edebiyat için yeni bir estetik sorun olduğunu gösterir.

Richard Powers'ın "Herşeyin Hikayesi" romanı ya da Latife Tekin'in doğa-insan ilişkisini merkeze alan yapıtları, Jameson'un insan-merkezci çerçevesinin ötesine geçer.

4. Dijital Estetik ve Yeni Medya

Lev Manovich ("Yeni, Medyanın Dili") ve N. Katherine Hayles ("How we Became Post Human; Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics") dijital kültürün edebi biçimleri dönüştürdüğünü ileri sürer.

Dijital şiir, sosyal medya romanları, yapay zekâ ile üretilmiş metinler Jameson'un "geç kapitalizm" kavramıyla açıklanamayacak yeni estetik boyutlar sunar.

5. Dünya-Edebiyatı ve Küresel Roman

Franco Moretti ("Uzak Okuma", "Mucizevi Göstergeler", "Tarih ile Edebiyat Arasında Burjuva") ve Pascale Casanova ("Dünya Edebiyat Cumhuriyeti") , edebiyatın artık küresel

dolaşım ve çeviri sistemleri içinde incelenmesi gerektiğini vurgular. Orhan Pamuk'un Nobel sonrası eserleri ya da Haruki Murakami'nin romanları, yalnızca ulusal bağlamda değil, küresel piyasa ve okur ilişkileri içinde oluşur ya da anlam kazanır.

Değerlendirme ve Sonuç: Yeni Edebiyatın Vaatleri

Jameson sonrası estetik anlayışlar, edebiyatın yalnızca kapitalizmin kültürel mantığının "yansıması" olmadığını; aynı zamanda duyguların, ekolojinin, dijitalleşmenin ve küresel dolaşımın estetik güçleriyle şekillenen çok yönlü bir alan olduğunu öne sürüyor ya da gösteriyor. Bu yeni çerçeve, günümüz edebiyatını yalnızca geçmişi temsil eden değil, aynı zamanda geleceğe dair etik, ekolojik ve insani vaatler kuran bir alan olarak konumlandırma-ya teşvik ediyor.

Kaynakça

- Adorno, T. W. (1970). Aesthetic Theory. Routledge.
Habermas, J. (1981). İletişimsel Eylem Kuramı, Kabalcı, 2001.
Hegel, G. W. F. (1975). Estetik, Payel, 2015
Jameson, F. (1991). Postmodernizm , Ya Da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı, Alfa, 2022
Kant, I. (1790/2000). Arı Usun Eleştirisi, İdea, 2015
Lukács, G. (1971). Roman Kuramı, Metis, 2023
Manovich, L. (2001). Yeni Medyanın Dili, AA Kitap, 2023
Massumi, B. (2002). Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation. Duke University Press.
Moretti, F. (2013). Uzak Okuma, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021
Morton, T. (2013). Hipernesneler, Tellekt, 2020
Sedgwick, E. K. (2003). Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity. Duke University Press.
Vermeulen, T., & van den Akker, R. Metamodernizm, TÜN, (2021)

(*) Antalya Edebiyat Günleri ana teması olan 'Edebiyat: Nereyel!' üst başlıklı oturumları ve soruşturmalara için etkinliğin Genel Sanat Yönetmeni Ferruh Tunç tarafından hazırlanan bu metinler sınırlandırıcı ya da yönlendirici tezler ileri sürmekten daha çok nesnel ve çağırıştırıcı olmayı gözetmiştir.

DÜNYAYI BELKİ DE SANATÇILAR KURTARIR!

ok kıymetli sanatçı misafirlerimiz, değerli Muratpaşalılar, sanatseverler, 10. Edebiyat Günlerimize hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Bu çalışmayı on yıl önce, “Hiçbir şehir sanatsız olmaz” düşüncesiyle başlattık. Sanatçılarımız gelmeye, ödülllerimiz verilme-ye devam etti. Muratpaşa’mız yılın üç günü edebiyatla yaşadı; halen de yaşamaya devam ediyor. Belediye olarak hemen hemen bütün etkinliklerimizde onlu yıllara ulaştık. Bir felsefeyi, bir dünya görüşünü, bir duruşu hayata geçirmeye çalıştığımız için yaptığımız her işe devam ediyoruz doğal olarak. Yöreler ve Renkler çalışmamız, Gitar Festivalimiz, Kaleiçi Old Town hep bu bakışın ürünü olarak yolculuğuna devam ediyor.

Bu yıl, Antalya Edebiyat Günleri’nin onuncusunu yapıyor olmaktan çok memnunum. Emeği geçen herkese; geçmişte çalıştığımız, ürünleriyle, varlıklarıyla, izleyici ya da konuşmacı olarak çalışmamıza katkı vermiş bütün insanlarımıza çok teşekkür ediyorum. Benim bu etkinliğe temel katkım açılış gecesinde yaptığım konuşmalar oluyor. Bunun dışında idari organizasyonun son karar verici noktasında olmanın ötesinde müdahalem yok. Sanat yönetmenlerimiz sağ olsun bütün işlerimizi hallediyorlar. Tabii açılış konuşmalarında içimi döküyor, o hakkımı kullanıyorum.

Edebiyat, daha çok bir edebiyatsever olarak benim de tat aldığım, vakit ve ortam müsait olduğunda ürün vermeye çalıştığım, kalem tuttuğum da bir alan.

Dünyanın günümüzdeki durumu birçok düşünceye sevk ediyor bizi. Sanat doğası gereği protesttir. Bu, tarih boyunca tartışılmış bir konu; ama fakirlerin zenginlerden her zaman daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Sanatta da genelde fakirler daha fazla. Fakirler daha dertli, daha duygulu. En genel anlamda söylüyorum: Tarih boyunca protest yanı ağır basıyor sanatın.

Bugün geldiğimiz noktayı “inanılmaz” olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Dünya, çok zenginler ve aynı standartta fakirler diye sanki ikiye bölünmüş gibi. Bir başka deyişle küçük birçok zengin grubun dışında kalan herkes bu kategoride ele alınabilir. Çocukluğumuzda, “Dünyanın bütün işçileri birleşin!” diye yumruk kaldırırdı büyüklerimiz. Şu an çok üzülerek ifade ediyorum, asgari ücrette birleşme var bütün dünya işçilerinde. Önceki kuşaklar daha farklı bir birleşmeyi kastediyordu oysa. Günümüzde Almanya’daki işçi de zor geçiniyor, en gelişmiş ya da en zengin ülkelerdeki işçi de. Yoksul bırakılmış ülkelerde insanlar zaten açlık sınırında yaşıyor.

“1984” romanının kapitalizm eleştirisine de hitap edebileceği, kırk yıl düşünsek aklımıza gelmezdi. O zaman başka bir şey için yazılmıştı; ama sistemler arası, alternatif sistemler arası rekabet bitince insanlık büyük bir faciayla insanlık yüzleşmeye başladı. “Tarihin Sonu ve Son İnsan” diye bir kitap var, biliyorsunuz. Meşhur Fukuyama, sınıf çelişkisini, emperyalist sömürüyü ifade etmeyi, hayatın içinde temsil etmeyi yasaklayan bir yaklaşım sergiledi. Bütün dünyaya da harfiyen dağıtıldı, desteklendi bu çalışma. Herkese, “Bak, bundan

sonra böyle!” demek için kaleme alınmış olsa gerek. Kitabın inanılmaz sonuçları oldu. Sonuç olarak bu misyonu; yani sınıf çelişkisini, sınıflar arası kopuşu ifade eden siyasetler sistemin dışına itildi. Dünyada artık bu söylemin yerini iklim konuları, bazı kimlik sorunları; yani liberal ya da muhafazakâr partilerin de savunabileceği ortalama iddialar aldı. Bu durumun kalabalık kesimleri inanılmaz umutsuzluğa sevk ettiğini söyleyebilirim. Geniş yığınlar artık çok hırçın partilere, neresi en kızgınsa oralara oy veriyorlar.

Bütün bunların sonucunda dünya tarihinin en umutsuz ve en hırçın müziği olan rap ortaya çıktı. Sözlerini okuyorum, başım dönüyor. Hiç lafı da dolandırmıyor, doğrudan küfrediyorlar; bir çıkış da öngörmüyorlar. “Biz bunu yeneriz” gibi bir duygu da taşıyorlar. Direkt, doğrudan sisteme küfrediyorlar ve o orada kalıyor iş. Eskiden dünyadaki diktatörlüklerin toplumları uyuttuğu, kandırdığı; gerçek gündemlerinden, paylaşım sorunlarından uzaklaştırdığı ile ilgili tezler vardı. İspanyol diktatör General Francisco Franco’ya mal edilen, “Biz kitleleri yüz binlik beşiklerde uyuttuk” lafı meşhur: Fado, Fiesta, Futbol! Günümüzde toplumları uyutmak gibi bir terminoloji var. Şimdi direkt uyutuyorlar, uyuşturucu satıyorlar. Dünyanın üçte ikisinde serbest hale gelmiş vaziyette. Bu şartlarda sanat tabii sonuçta insan duygu ve düşüncelerinden, sorunlarından yola çıkan, hareket eden bir olgu. Tüm bunların dışında kalma şansı yok. Uzak durabilir; ama dışında kaldığı ölçüde de sosyolojik sürecin de dışında kalır. Ya da “Bütün dünya nüfusunun yüzde beşi, yüzde onu içinde dönelim, sadece estetikle uğraşalım. Fukuyama’nın dediğini yerine getirelim” diyebilir. Felsefesi, duruşu, tavrı olmayan, sadece “çok estetik”, “çok güzel”, “çok şirin”, insanı sırça dünyada tutacak bir sanat-

tan belki söz edebiliriz; ancak onu sanat kabul edenler olacağı gibi itirazda bulunanlar da bulunacaktır diye düşünüyorum.

Sonuçta, kişi başına adaletsiz dağılan on bin dolar civarında zorlama döviz kurlarıyla sosyolojik kopuşların dibine vurmuş, yoksulluğu en son kertesine kadar yaşamakta olan, birbirini duymayıp görmeyen, kamplara/mahallelere bölünmüş bir toplumla yaşıyoruz. Kimsenin birbirinin tezlerini dinlemediği, monarşik bir anayasaya evrilmiş, kurumları tahrip olmuş, genel anlamda sıkıntılı coğrafyanın nispeten ayakları üzerinde durmayı hala belli oranda ihtiyatlı bir söz olarak başaran bir ülkesinde, sosyal katmanlar arası yapışkanların zor idare ettiği bir zaman diliminde üretilenlere “sanat” demeye devam ediyoruz. Yine de edebiyatın / sanatın altını çizmeye, umut etmeye devam ediyoruz; “Dünyayı belki de sanatçılar kurtarır” diye bakıyoruz. Politikacılardan umudu kestik, sanatçılara bakıyoruz.

Bu duygular içinde 10. Antalya Edebiyat Günleri’mizin Muratpaşa’mıza, Antalya’mıza güzellikler, estetik ve düşünsel derinlikler getirmesini temenni ediyorum; katkıda bulunan herkese tekrar çok teşekkür ediyorum.

ÜMİT
Nysal

YENİ YÜZYILDA EDEBİYAT, TEKNOLOJİ VE ANLAMIN ÇOĞULLUĞU

edebiyat eleştirisi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren köklü bir dönüşüm sürecine girdi. Yapısalcılık, metni kendi içinde kapalı ve tutarlı bir sistem olarak yorumlarken; postyapısalcılık ve yapısöküm, bu bütünlüğü sarsarak anlamın kayganlığını, çoğulluğunu ve yorumun sonsuz imkânlarını ortaya çıkardı. Aynı dönemde feminist, postkolonyal, queer, ekofeminist ve posthümanist kuramlar, metnin yalnızca estetik değil, aynı zamanda toplumsal, politik ve etik katmanlarıyla okunabileceğini gösterdi.

Bu dönüşümün ardından edebiyat artık sadece “ne anlatıyor?” sorusuyla değil, aynı zamanda “kim anlatıyor?”, “kimin adına konuşuyor?”, “hangi sesleri bastırıyor?” sorularıyla da yüzleşmek zorunda kaldı. Günümüz koşullarında bu sorular daha da radikalleşmiştir. Çünkü metinler yalnızca kâğıt üzerinde değil, dijital ekranlarda, uygulamalarda, podcastlerde ya da algoritmaların ürettiği yapay dil formlarında dolaşıma giriyor.

Yapay zekânın şiir yazması, hipermetinlerin okurun yönlendirmesiyle şekillenmesi, veriye dayalı romanların kurgulanması, anlatının sınırlarını genişletmekte ve yeni soruları gündeme getirmektedir: Edebiyat hâlâ insan merkezli bir faaliyet midir? Yazar dediğimiz figürün sınırları nereye kadar genişletilebilir? Anlam üretimi artık ortak bir eylem midir, yoksa programlanmış bir sonuç mudur? Söz konusu sorular çerçevesinde edebiyatın güncel durumunun tartışılması mümkündür.

Kuramsal Arka Plan

Yapısalcılıktan Postyapısalcılığa

Yapısalcılık, özellikle Saussure’ün dil kuramından hareketle, edebiyatı bir göstergeler sistemi olarak ele aldı. Roman Jakobson, Tzvetan Todorov ve Gérard Genette gibi kuramcılar, anlatıbilim çerçevesinde metinleri dilbilimsel yapılar üzerinden çözümlediler. Bu yaklaşım, metnin kendi iç bütünlüğüne vurgu yaptı; dışsal bağlamı ise ikincil gördü.

Ancak 1960’lardan itibaren yapısalcılığın katı çerçevesi sorgulanmaya başladı. Derrida’nın yapısökümü, metindeki sabit anlam noktalarının imkânsızlığını gösterdi; her anlamın ertelendiğini (différance) ve hiçbir merkezin kalıcı olamayacağını savundu. Roland Barthes, “Yazarın Ölümü” makalesinde, metni anlamlandırma otoritesini yazardan alıp okura verdi. Michel Foucault ise “Yazar Nedir?” sorusunu ortaya atarak yazarı yalnızca biyografik bir özne değil, aynı zamanda söylemsel bir işlev olarak düşündü. Bu gelişmeler, edebiyat eleştirisini metnin iç yapısından toplumsal işlevine doğru kaydırды.

Kültürel ve Politik Okumalar

1970’lerden itibaren feminist eleştiri, edebiyat kanonundaki erkek merkezliliği sorguladı; kadın yazarların ve kadın deneyiminin görünmez kılındığını ortaya koydu. Benzer biçimde postkolonyal kuram, Batı merkezli edebiyat tarihinin sömürgecilik ilişkilerini yeniden ürettiğini gösterdi. Edward Said’in Oryantalizm’i, Gayatri Spivak’ın “Madun Konuşabilir mi?” sorusu, kimin sesinin bastırıldığını edebiyatın kalbine taşıdı.

Queer kuram, cinsiyet ve cinsellik normlarını bozuma uğratarak metni heteronormatif kalıplardan kurtarmaya çalıştı. Ekofeminist ve ekokritik yaklaşımlar ise edebiyatı doğa, çevre ve ekolojik krizler üzerinden okudu. Bu kuramlar, edebiyatı yalnızca estetik bir uğraş değil, aynı zamanda etik ve politik bir eylem alanı olarak konumlandırdı.

Son olarak posthümanist düşünce, insan merkezli özne anlayışını sorguladı. Donna Haraway'ın Siborg Manifestosu ve Rosi Braidotti'nin posthüman teorileri, insan-dışı varlıkların (hayvanlar, makineler, doğa unsurları) özneleşme imkânlarını tartışmaya açtı.

Dijitalleşen Metinler

Hipermetin ve Katılımcı Okur

1990'lardan itibaren hipermetin kavramı, edebiyatın doğasını dönüştürdü. Geleneksel roman çizgisel bir anlatı kurarken, hipermetinler okura dallanan yollar sundu. Böylece metnin kontrolü yazarın tekil otoritesinden çıkıp okurun yönlendirmesine açıldı. 'Choose Your Own Adventure' (Kendi Öykünü/Serüvenini

Sen Seç) kitapları, dijital oyunlar ya da interaktif romanlar bu dönüşümün örnekleridir. Bu bağlamda okur, artık yalnızca anlamı yorumlayan değil, aynı zamanda anlamın üretim sürecine aktif katılan bir figür hâline geldi. Barthes'ın öngördüğü "yazarın ölümü" böylece teknolojik ortamda somutlaştı.

Yapay Zekâ ve Algoritmik Yazı

21. yüzyılın ikinci on yılına gelindiğinde yapay zekâ sistemleri, şiirler, öyküler ve roman parçaları üretmeye başladı. Bu metinler, istatistiksel dil modellerine dayansa da okurlar tarafından çoğu zaman anlamlı ve estetik bulunabiliyor. Burada kritik soru şudur: Yapay zekâ gerçekten yazıyor mu, yoksa mevcut insan yazılarının istatistiksel yansımalarını mı yeniden üretiyor?

Dil modelleri, geniş metin arşivlerinden öğrendikleri kalıpları yeniden düzenler. Bu nedenle onların "yaratıcılığı", aslında kolektif bir kültürel belleğin algoritmik ifadesidir. Böylece yapay zekâ, bireysel yazarın karşısına "kolektif-mekanik" bir yazar olarak çıkar.

Veri ve Anlatı

Dijital çağda anlatı yalnızca hayal gücüne değil, veriye de dayalı biçimde kurulabiliyor. Büyük veri analizleriyle şekillenen romanlar, istatistiksel eğilimlerden doğan kurgular, okurun okuma alışkanlıklarına göre kendini uyarlayan hikâyeler, edebiyatın sınırlarını zorluyor.

Burada “kimin verisi?” sorusu önem kazanıyor. Çünkü algoritmik yazın, yalnızca dilsel değil, aynı zamanda kültürel, ekonomik ve politik önyargıları da yeniden üretme potansiyeline sahiptir.

Tartışma

Edebiyat, dijitalleşme ve yapay zekâ çağında üç temel düzeyde dönüşmektedir:

1. Yazar Figürünün Çoğullaşması

- Geleneksel anlamda yazar, bireysel bir bilinç ve özgün yaratıcılık figürüydü.
- Postyapısalcı düşünce, bu otoriteyi zayıflattı.
- Bugün ise yazar, bireysel (insan), kolektif (ağlar, topluluklar) ve algoritmik (yapay zekâ) düzlemlerde çoğullaşmaktadır.

2. Anlam Üretiminin Doğası

- Postyapısalcılık anlamın sonsuz ertelemelerini vurguluyordu.
- Dijitalleşmeyle birlikte bu sonsuzluk, ortak üretime ve teknolojik aracılığa dayalı yeni bir boyut kazandı.
- Anlam, artık yalnızca yorumun değil, programın da sonucu olabiliyor.

3. İnsan Merkezliliğin Krizi

- Posthümanist kuramın teorik düzlemde sorguladığı mesele, dijitalleşme ile pratikte görünür hâle geldi.
- Yapay zekâ, insan olmayan bir öznenin de edebiyat üretimine katılabileceğini gösterdi.
- Bu durum, edebiyatın yalnızca insan deneyiminin kaydı değil, insan-dışı öznelerle birlikte

kurulan çok-merkezli bir deneyim olabileceğini düşündürüyor.

Sonuç

Edebiyat, 21. yüzyılın başında yalnızca estetik bir etkinlik değil, aynı zamanda çoklu öznel-liklerin ve teknolojik sistemlerin kesişiminde üretilen bir deneyim alanına dönüşür görünmektedir. Yapısalcılıktan postyapısalcılığa, feministten posthümanist kuramlara kadar gelişen düşünsel miras, bu dönüşümü kavramamız için önemli bir arka plan sağlamaktadır.

Bugün sorulması gereken temel sorular şunlardır:

- Edebiyat, insanın ayrıcalıklı ifadesi olma özelliğini koruyacak mı?
- Yoksa yapay zekâ, ağlar ve kolektif üretimlerle birlikte yeni bir “ortak yaratım estetiği” mi doğacak?
- Geleceğin edebiyatı, insan-merkezli bir hafıza mı, yoksa çok-merkezli bir deneyim evreni mi olacak?

Kesin bir yanıt vermek için henüz erkendir. Ancak açık olan şudur: Edebiyat, teknolojik çağda da varlığını sürdürmekte, yalnızca öznesini, biçimlerini ve anlam üretim yollarını dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, edebiyatı değersizleştirmekte mi yoksa onun sınırlarını genişletmekte, yeni estetik ve etik imkânlar açmaktadır.

Bunları tartışmayı sürdürmeliyiz.

FERRUH
Junç

SANATÇI YAŞAR!

Günümüzdeki çağdaş plastik sanatlar ya da post modern edebiyat algısı, bizzat yaratıcıları eliyle sanatın salt entelektüel bir faaliyet olduğu, toplumun tüm kesimlerini kucaklama gibi bir iddianın tarihsel süreç içinde anlamının kalmadığı tezini körüklemektedir. Halka açık sanat gösterileri, bienallerde dolaşıma sokulan ürünler; hatta hemen hiç okunmadığı bilinmesine karşın bir biçimde best-seller olan romanlarda da benzer bir bakışın izleri görülmekte olup; olgu, çeşitli dizi ve filmlerde alay konusu olmaktadır. Bu toplamın özetinde, düzenin tekerine çomak sokanlar yok edilmek zorundadır.

Toplumda, Van Gogh'a öykünerek söylersek "patates yiyen" yoksul yığınlar çoğaldıkça diziler, üst sınıf zengin sofralarına çevirmektedir kameralarını. Avam, yukarının tutarsız gönül maceralarını, tüm o şatafat içinde yaşadığı mutsuzluğu seyre dalar; adeta bunlarla avunur. Sınıf atlama çabası dahi derin bir hareketsizlik duygusuyla "izlemeyle yetinme" eylemine dönüşmüş durumdadır.

Bir zamanlar egemenin, erkin, tepenin tahakkümünü konu alan sinema, uzunca bir süredir bu tarihsel uğraşın yanına sokulmamaktadır. Hedefte gariban olan vardır. Bir zamanlar Chaplin'in, Kemal Sunal'ın gözlerinden dünyaya bakanlar, artık toplumsal yaşamdan tamamen soyutlanmış "küçük adam"ın anlamsız eylemlerine gülüp geçmektedir. Dünün figüranları başat unsurdur artık ve yedinci sanat, 100 küsur yıl sonra içinden çıktığı sınıfa sırt

çevirmiş durumdadır.

Sayıcı az etki olarak fazla bir topluluk eliyle formüle edilen "sanat" veya "festival" sinemasında, salt imgeci şiirde, "yeni (!) romanda" da her şey planlandığı gibi ilerlemektedir. Günümüzün "hakikati arayan" (!) yönetmenlerinin / şair ve yazarlarının üretimleri bu diyarı değil de zembille indikleri gökleri işaret etmektedir sanki. Suskunluğunun ardında derin anlamlar yattığını varsaydığımız tipler de bir başyapıtın oyuncularını olarak selamlanır, durmaksızın konuşanlar da... Sessizlik ya da kelime bombardımanında anlam aramak nafiledir! 21. yüzyılın sanat ortamı, kudretini "Zarfa değil mazrufa bak" sözünün tersinden almaktadır! Yeteneksizliğin ve duyarsızlığın onca kavram kargaşasına arasında gürültüye getirildiği; "İyi ama bu neyi anlatıyor?" diye soranlara, "Sen onu bırak da nasıl yaptığıma bak!" yanıtı veren bir sanat ortamından geçilmektedir nicedir. Rengin, fırça darbesinin, imgenin, süslü notanın her şey sayıldığı bir "edebi" iklimde yaşananları kim kavramaya çalışmaktadır, varoluşun sırrının reklamda yattığını fark eden kimdir?

Yeni sanat, yeni şiir, yeni edebiyat, yeni müzik, yeni sinema... Yeni insan için neler vaat etmekte, hangi simgeleri üretmektedir? Bir şehirde sergi açılışları, panel ve konferanslar, çalıştaylar; hatta bu olup bitenleri sorgulamaya çalışan böylesi yazılar 100-150 kişi arasında dönüp duruyorsa, söz eylemini yitirmiştir! Okuyandan çok yazan; dinlemeye çalışandan fazla konuşan; durmaksızın anlatmayı, "anlamaya" tercih eden yaş almış topluluklar tutmuşsa köşe başlarını... Yazıp çizmenin dahi mantığı ortadan kalkmıştır.

Yola, halkın veya geniş kesimlerin sanatı öyle kolaylıkla anlayamayacağı, algının elitizmle ilişkisi olduğu teorisiyle başlayanlar, Delacroix'nın eserine atıfla "halka yol gösteren aydın"ın, insanıyla arasına iradi bir mesafe koyan "yeni nesil entelektüel"e dönüşme sürecinin kahramanına dönmüşlerdir. Kuşkusuz bu anlatıdan entelektüalizme tepki gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır; ancak sözünü ettiğimiz figürlerin, ülkenin ve dünyanın geldiği noktadan memnun olmadıkları ve halk yığınlarının tepkisizliğinden yakındıkları anımsandığında manzara daha garip bir hale gelmektedir. Bir taraftan sanatın halka ulaşılabilir olmasına dudak bükme, diğer yandan gelinen noktanın suçlusu olarak aynı halkı ilan etmek! Tuhaf ama gerçek.

Sanatçının aynı zamanda bir "aydınlanmacı" olduğu, içinden geçilen döneme tanıklık ettiği dönemlerin üzerinden adeta asırlar geçti, biliyorum. Sansür / otosansür, değiş(-tiril)en sanat algısı; konformizm, destekler, fonlar ve daha bir sürü şey, yeni zamanların "entelektüel" tanımını belirler oldu nicedir. Artık "ne anlatıldığı" değil "nasıl yapıldığı"na odaklanmamız gerektiğini savunanların hâkimiyeti altındayız. Yeni nesil "aydın"ımız, üretimlerin içeriğinden ziyade "Türk Edebiyatı", "Türkiye Edebiyatı" ve şimdilerde "Türkçe Edebiyat" tartışmalarıyla gönül eğlendiriyor.

Stanley Kubrick'in o muhteşem filminde Spartacus, düzenli Roma ordularına bir tepeden bakarken sonunu elbette biliyordu, ama işte boyun eğmiyordu! Gücün her türlüsüne, paraya, otoriteye tapanların bir türlü anlayamadıkları da bu değil miydi? Yazlık ve kışlık saraylarda hayat boyu keyif sürmek varken, kimin için veriliyordu kavgâ? Açlar ve yoksullar her yerde vardı; üstelik fırsat bulsalar üç-beş ku-

ruş karşılığında o "yol göstericiyi" yok etmek için dizilmezler miydi sıraya?

Bu önemli sorunun yanıtı, betimlenmeye çalışılan karanlık atmosferde belirsizdir kuşkusuz. Ancak bilinen odur ki, gerçek sanatçı hala yaşamaktadır. Ölse de ölümsüzdür artık o, zamana ve çağlara inat kalır. Don Kişot aramızdadır hala, nerede bir hayal varsa onun peşindedir. Jack London'un Martin Eden'i, kendini yok etme çabalarına karşın intihar edemiştir, tıpkı Steinbeck'in George ve Lenny'si gibi. Kafka, geçirdiği onca metamorfoza karşın kanlı-canlı karşımızdadır. Yaşar Kemal Toroslarda, Fakir Baykurt Burdur'da haksızlığa uğrayan köylülerin ocaklarında tüter; Abidin Dino, açlığa, acılara ve tüm haksız savaşlara inat "elleriyle" dimdik ayakta durur hala. Ve "sazın teline vurulan her mızrap, atom bombasından daha güçlüdür" diyen o isyancı da buradadır, yanı başımızdadır yine.

Evet, sanatçı yaşar; sararmış fotoğraflar canlanır, tablodaki figür, filmdeki / romandaki / dizedeki kahraman bir gün aydınlanır, ayağa kalkar ve halkının arasına döner.

TUNCER
Çetinkaya

İÇERİDEN BİRİ OLARAK...

“Edebiyat buradan nereye?” sorusundan önce, vicdanını yitirmiş bir dünyaya dönerek “Filistin, Gazze buradan nereye?” diye sorulmalı ve yanıt buradan alınmalı. Ülkemiz söz konusu olunca bu soruya çeşitli yanıtlar kolaylıkla verilebilir de, sorunun evrenselliği üstünde durmalı ilkin. 21. Yüzyılda bile savaşlar, zulümler toprak ve ruh işgalleri sürerken, silahın, bombanın, tankın yerini asla tutamayacak (bana göre de tutmasın zaten) edebiyatın varlığı, işlevi üzerinde kafa yormak gerçekten insani bir durumdur, vicdanla ilgili bir şeydir. Filistinli şair Mahmud Dervişin şu sözü hepimizin malumudur: “Şiir, bir uçağı düşüremez ama pilotun kafasını karıştırabilir.” Şair bu sözü söyledikten yıllar ve yıllar sonra bile şiirin savaş pilotunu etkilediği görülmedi. Görülmedi de, bundan vaz mı geçilecek? Asla. Edebiyat, şiir sadece o dilin değil, insanlık vicdanının inceltilmiş, derin, farklı dilidir. Bize iletilen kolaylaştırıcı metinde denildiği gibi “sanat ve edebiyat üzerine düşünce, tarih boyunca yalnızca *güzellik* sorunuyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda hakikat, özgürlük, toplumsal eleştiri ve tarihsel bilinç gibi meselelerle iç içe geçmiştir.” Öyle olmaya devam edecektir.

Öteki ülkelerde durum nedir, bilemem... “Edebiyat buradan nereye?” sorusu bağlamında ülkemizin durumuna gelirsek... İlk şiirlerimi yayımlamaya başladığımda kendi yönümü, ilk dergiyi çıkarmalara başladığımda ise edebiyatın yönünü merak etmeye başlamıştım. *Ozanca*, *Hakimiyet Sanat*, *Şiir Odası* derken on sekiz yılı devirmiş olan *Sincan İstasyonu* dergisi bağlamında edebiyatın yönünü merak etme, bir

bakıma gözleme durumum hararetli biçimde sürmüştür. Dergi çıkarıyor olmak, benim için şiir ağırlıklı da olsa, her dönemde edebiyatın bugünkü durumunu saptamada, buraya içeriden bakma şansı verdi hep. Yaşadığım sürece doğuşuna, gelişmesine, adını mührü dönüştürmesine tanık olduğum ne çok edebiyatçı oldu. Edebiyatı/şiiri yazıyor olmakla yetinmeyip yaşam biçimine dönüştürenler, hiçbir zaman ondan umudu kesme şansına sahip olamazlar. Yazarı, şairi sadece dünyadaki ve ülkesindeki toplumsal olaylar tetiklemez, içinde bulunduğu edebiyat ortamı da tetikler, yekindirir. Bugünkü edebiyat ortamı 1960’ların, 70’lerin, hatta 1980’li yılların hareketliliğini yaşamıyor. Deyim yerindeyse yaprak kımıldamıyor. Herkes sessiz sedasız biçimde işini yapıyor; öyküsünü, romanını, şiirini yazıyor. Yine de diyorum ki, edebiyat sadece yazılanla sınırlı değil, bunu yaşamakla da ilgili bir şeydir. Öyle olmasaydı, bugün Antalya Edebiyat Günleri’nde buluşamazdık. Buradan döndüğünde elimizden yeni bir şiir, bir öykü ya da bir romana başlamak çıkabilecektir. Marifet iltifata tabiidir. Yeri gelmişken, sadece benim değil, edebiyat dünyasının ortak dileğine, beklentisine vurgu yapmalıyım. Bu şehri öne çıkaran kalıcı, etkili bir etkinlik daha vardı; Antalya Altın Portakal Şiir Ödülü’ydü adı. Bir ödülün ibaret olmakla kalmamış, sempozyum bildirilerinin kitaplaşmasıyla gerçekten işe yarar, kalıcı olabilmisti. Ne mutlu bunu tekrar hayata geçirecek olanlara!

Asıl konuya dönecek olursak... Pazarlamanın, star sisteminin has olan ile kalp olanı karıştırma konusundaki mahareti bizi üzüyor olsa da,

yanılmamalı, umudumuzu kırmamalı. Yazarın kapitalist zihinle seri üretime geçmesi bir gerçektir de, değişmeyen öz iyi ve kalıcı olan edebiyattır, şiirdir. Bu etkinliği düzenleyen dostlar da öyle düşünüyor olmalı ki, bizlere iletilen kolaylaştırıcı metinde şöyle deniliyor: “Çok satan listelerinde parlayan ama yarın unutulacak metinler, ruhun açlığını değil, tüketim iştahını doyurmaktadır. Ama edebiyat, raf ömrü olan bir mal değil, zamanın ötesine köprü kuran bir direniştir.” Dijital kültürün doğal olanı hırpalamaya başladığı, yapay zekaya şiirler, öyküler yazdırılmaya başlandığı kötü ve çok tehlikeli bir sürece girildi. At izi ot izine karıştı, karışacak. Sahte olan ile hakiki olanı ayıramaz zamanlar yakındır. Öyledir de, umudu diri tutmaktan, sahici olana sarılmaktan başka ne gelir elimizden?

Her zaman, her dönemde okunabilecek klasik roman ya da öykülerin bugün bile yetersiz görüldüğü, postmodern anlayışın ve yöntemlerinin edebiyata (özellikle romana) vurduğu darbe, açtığı ağır yaralar üstünde durulabilir. Edebiyatın giderek toplumdan koptuğu, neredeyse marjinal bir alana hapsedildiği söylenegeldir. Bundan o kadar da korkmamak gerek. Edebiyatın temel görgülerinden biri özgür dili sahiplenmesi ise, varsın her yazar ya da şair kendi özgürlüğüne müdahale edilmeksizin yol almaya devam etsin. Nasıl ki okur tek tip değilse, yazar da, şair de tek tip olamaz. Zenginlik bu çeşitlilikten elde edilecektir. Edebiyat bir çiçek bahçesi ise, sadece gülden ya da laleden ibaret olamaz. Bin çiçek açsın! Bu bahçede bireyin iç sızılarını toplumun iç sızısı gibi kabul ederek yapıt verenler olacağı gibi; toplumun iç sızısını bireyin iç sızısı gibi görenler, böyle yansıtanlar da olacaktır.

Bilindiği gibi, edebiyat, özellikle şiir belli bir okur kalitesini isteyen bir doğaya sahiptir.

Böyle bakıldığında “hak eden okusun” denilebilir. Bunda da sakınca yoktur. İşte, tam da burada, edebi kriterler ve onların yetkinliği devreye girecektir. İnsanın değişmeyen ama gelişmesi gereken özünü esas alan ve bunu yaparken de yetkin, özgün olabilen yapıtlar raf ömrünü elinin tersiyle itecek, toz dumanın arasından sıyrılıp çıkacaktır. Böyle bakılınca da, edebiyatın buradan nereye gideceğini kestirebilmek; nereden buraya gelebildiğini okurlarla birlikte tartmak mümkün olabilir. Bilinen, tartışılmaz bir gerçek varsa o da şudur: Dil de canlı bir varlık olduğuna göre, evrimleşmesi, kendi içinde değişimler göstermesi düşüncelerin, anlayışların değişmesine yol açacaktır. Edebiyatçı bundan nasibini alacakların başında gelir. Kendine düşen payı alırken dile yeni alanlar açma, kanatlandırma çabası içine de girer. Bugünün ne yazarı ne de okuru, 1940’ların 50’lerin okuru değildir artık. Bir dönem, rahmetli eleştirmen Mehmet H. Doğan “şiir artık öyle yazılmıyor” dediği için taşa tutulmuştu. Türkiye sanaliyeleşme sürecine girince, kendi burjuvazisini oluşturmaya başlayınca köy romanları yazılmaz oldu örneğin; en azından yok denecek kadar azaldı. Şehrin, insan psikolojisinin romanları revaçta artık. Şiirden örnek verirsek, “Bir Gün Mutlaka” ya da “Dövüşe Dövüşe Yürünecek” benzeri şiir kitabı adlarına rastlamıyoruz artık. Demem o ki, edebiyatın nereye doğru evrildiğine bakmak istersek önyargılardan sakınmalıyız derim. Edebiyat kendi yönünü (sürpriz müdahaleler çıkmazsa) yine kendisi tayin edecektir. Hem şu da var: Alanları, büyük ideolojileri dillendiren büyük şair oldu da; iç sıkıntıları, küçücük evleri, boğucu odaları yazanlardan büyük şair çıkmadı mı? Edebiyatı güçlü kılan temalar değil, anlatıdaki/yansıtmadaki maharettir. Yeter ki zulmün, insanlık dışı işleyişlerin karşısında olduğunu hissettirsin; geniş caddelerde de, daracık sokaklarda, tenhalarda da mazlumun yanında

görelim onu. Yazar, şair olabilmek yalnızca iyi ürünler vermekten ibaret olmasa gerektir. Dünyanın iyiliğini, insanın insanca yaşaması gerektiğini bilmek ve elinden geldiğince bunun mücadelesini vermek durumundadır edebiyatçı. Bu bakımdan dünya görüşü de, kimin yanında ya da karşısında olduğu önemlidir. “Faşist ama iyi yazar” denilmemeli ya da tekil örnekler ısıtılıp ısıtılıp önümüze konmamalı. Burada okur olarak seçici davranmalı, uyanık olmalıyız.

Sonuç olarak: Edebiyatımız önemli evreler yaşadı. Köylü ağzını da kullandı, şehirli ağzını da. Toplumcu-gerçekçi yapıtların ağırlıkta olduğu dönemleri de yaşadı edebiyat, bireyi esas alan, bireycilikle suçlanan yazarları da gördü. İşçi-

nin de, burjuvazinin de romanı, öyküsü yazıldı, zaman geldi “postmodern” bir kimliğe büründüğü de oldu. Sonuçta olan oldu; iyiler eleğin üstünde kaldı. Dün öyleydi, bugün de öyle; doğaldır ki yarın da öyle olacak ve biz yaşasın edebiyat demeye devam edeceğiz.

ABDULKADİR
Budak

“BURADAN NEREYE?”

“Buradan nereye” sorusuna en iyi yanıt Nâzım Hikmet’in şu dizeleri ışığında verilebilir:

“Ne ah edin dostlar ne de ağlayın

Dünü bugüne, bugünü yarına bağlayın”

Yani diyalektik ve tarihi materyalizm bilincine sahip olmak gerekir.

Edebiyat insana özgü ve insani bir uğraş olduğuna göre, doğuşu, gelişmesi ve geleceği de insanlığın doğuşu, gelişmesi ve geleceğine koşuttur. İnsanlık tarihine şöyle bir baktığımızda, “Toplumların manevi yaşamının maddi yaşamlarının bir yansıması” olduğunu apaçık görürüz. Toplumsal yapılarla edebiyatın etkileşimini ilk ele alanlar Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) ve Madam de Staël’dir (1766-1817).

Rousseau’ya göre, eşitsizlik üzerine kurulmuş olan toplumda, kültür süslü ve gösterişli yaşıntısı halkın yoksulluğuna dayanan kokuşmuş aristokrasinin hizmetindedir. Rousseau, yaşadığı çağda tanık olduğu edebiyat ve sanatların insanları bağlayan zincirleri çiçeklerle örttüğünü, özgür yaşamak için doğmuş görünen insanların damarlarında taşıdığı özgürlük duygusunu söndürdüğünü, onlara kölelik yaşamını sevdirdiğini söyler. Bilim ve sanatların ahlakın düzelmesine bir yararı olmadığı savından dolayı da onu bilim ve sanat düşmanı ilan ederler. Oysa o, sosyal eşitsizlik üzerine kurulmayan bir toplum düzeninde sanatın yararlı erdemini yadsımaz. Sanatın yurttaşlara yürek ve ruh gücü veren bir içeriğinin bulunması, anlayışındadır. Yurtseverliğe, özgürlük ve halk sevgisine, halkı sömürenlere karşı duyulan öfkenin ifadesi olan edebi yapıtlara imza atar. Devrimci erdem ve yurtseverlik ruhu esiniyle en çok Jakobenler üzerinde olmak üzere Fran-

sız İhtilali’ni gerçekleştirecek olanlar üzerinde büyük etkisi olur...

Madam de Staël ise edebiyatı daha çok din, gelenekler ve yasalarla karşılıklı etkileşimi açısından ele alır. Edebiyatın ahlakı, ahlakın da edebiyatı etkilediği savıyla da Rousseau’yla ters düşer. Ona göre, tarih boyunca toplum-sam kurumlar edebiyat üzerinde, edebiyat da toplumsal kurumlar üzerinde etkili olmuş, olmaktadır...

Daha sonra, XIX. Yüzyılda, edebiyatın tarihsel süreç içindeki yerini, maddi yaşamın üretim tarzının toplumsal, politik ve entelektüel süreçleri bağlamında ele alarak bilimsel bir biçimde belirleyenler ise Marx ve Engels olmuştur. Onlar, tıpkı Hegel’in baş aşağı çevrili olan idealist diyalektik anlayışını materyalist bir biçimde ele alıp yeni bir bakış açısı getirdikleri gibi, edebiyat bağlamında da aynı şeyi yapmışlardır. Bu bakış açısına göre, ki ben de böyle düşünüyorum, her çağın, her toplumun toplumsal ilişkilere dayalı olan dünya görüşlerinin biçimlendirdiği bir edebiyatları var olmuştur. Örneğin, İlkçağ’da Yunan toplumundaki toplumsal ilişkilere dayalı dünya görüşleri, Yunan imgelemine, dolayısıyla Yunan mitolagyasını doğurmuştur. Bu mitolagya ya da edebiyat, toplumsal yapıların, bilim ve teknolojinin olağanüstü geliştiği, Atom-Uzay Çağı diye adlandırılan günümüzde var olabilir mi? Elbette olamaz. Akhilleus ya da Hektor’u ateşli silahlarla elbette düşünemeyiz. Peki diyeceksiniz, bu eski sanat biçimleri neden hâlâ bir estetik tat kaynağı olma özelliğini sürdürmektedir? Bu, Marksist edebiyat anlayışı için bir çelişki gibi görünse de çelişki değildir. Bu eski sanat-edebiyat yapıtları taklit edilerek değil,

esin kaynağı ya da trampelen olarak kullanıldığında, yeni toplumsal ilişkilere dayalı yeni dünya görüşlerinin ürünü olarak yeni yapıtlar ortaya çıkar. E. H. Gombrich'in dediği gib "Sanatın tüm tarihi, gittikçe gelişen teknik yetkinleşmenin tarihi değil, değişen kafa yapılarının ve onun gerekliliklerinin tarihidir."

Sözümü bir anımla noktalayayım: 1999 ilkyazıydı. Ankara'da, Gençlik Parkı'nda sevgili dostum Ümit Sarıaslan'la eski Göl Gazinosu, sonra Altındağ Evlendirme Dairesi,, daha sonra Sanat Kurumu, şimdi yeniden Altındağ Evlendirme Dairesi olan yerin, Sanat Kurumu olduğu günlerde, havuz kıyısına konulmuş masalarından birinde oturuyor, Ankara'da şimdi piyasa ve rant kafasının ürünü çarpık yapılaşma ile kuşatılmış, zamana değil zamanelere direnen tarihi yapıtlardan biri olan Mimar Kemalettin'in Evkaf Apartmanı'na (şimdi Küçük Tiyatro) hüznle bakıyor, bir yandan

usulca rakılarımızı yudumluyor, bir yandan da tarih üzerine konuşuyorduk. Bir tarih tanımı yapmasını istemem üzerine şu tanımı yaptı dostum: "Tarih, Mimar Kemalettin'in yapısına düşen ikinci ışığını masadaki rakıya, Gençlik Parkı'nın havzunu dolduran suyun sesindeki hüznü kalp durmasıyla dünyamızı terk eden mimar Kemalettin'in acısına katmaktır."

Sevgili dostumun "tarih" tanımını edebiyat tanımı olarak alıp geleceğe uyarlayarak düşünürsek, "Buradan nereye?" sorusunun da yanıtını tam olarak vermiş oluruz.

A.KADİR
Paksoy

NE YAPMALI?

ncelikle şunu vurgulamam gerek: “Edebiyat: Buradan nere-

ye!” başlığı, içinde pek çok soru barındırdığı, geniş bir alanı kapsadığı, birbiriyle ilişkili farklı sorunları ele almaya olanak sağlayacağı için son derece önemli bir seçim.

Kitle iletişiminin tarihteki en büyük değişimini yaşadığı, dünyayı ve toplumları dönüştüren dijital bir çağda, edebiyatın güncel sorunlarını, geleceğe dair öngörülerini, olası tehlikeleri ve potansiyel fırsatları konuşmak her zamankinden daha önemli bir anlam taşıyor. Altını çizme gereği duyduğum diğer bir önemli nokta ise bu tartışmaların, böylesine özel ve titizlikle organize edilen bir etkinlik aracılığıyla kamusal alana taşınması. O yüzden yazının hemen başında emeği geçen, katkı sunan herkese teşekkürlerimi iletirim.

İnternet ve dijital teknolojideki gelişmelerden söz ederken, yaşamın her alanına nüfuz eden yeni bir egemenlikten bahsettiğimizi özellikle belirtmek gerekiyor. Politikadan, ekonomiye, bilimden sanata, toplumsal etkileşime, kültürel yaşama kadar her şeyi etkileyen büyük, küresel bir sistemin içindeyiz. Akıllı telefonlar, tabletler, sosyal medya uygulamaları, TV programları, haber kanalları, YouTube, TikTok videoları hayatlarımızın bir parçası oldu. Kısa, hızlı, eğlenceli binlerce içerik, dünyanın her yerinden, her an ekranlara düşen binlerce haber, görüntü, bağlamından kopuk, doğrudan sinir uçlarımıza etki eden, sindiremeyeceğimiz kadar bilgi.

Neticede gerçeklik algısını yitirdiğimiz, insanların kolayca kutuplaştırıldığı, zihinlerin, duyguların sömürüldüğü, aklın ele geçirildiği sanal bir dünyada yaşadığımız bir gerçek.

Bilimsel araştırmalar, dijital yaşamın yalnızca düşünme biçimimizi, okuma yazma alışkanlıklarımızı, dil becerilerimizi, anlama ve kavrayış yetimizi değiştirmekle, dikkat süremizi azaltmakla kalmadığını, beynin yapısını kökten değiştirdiğini, yeni ve farklı bir insan türü yarattığını öne sürüyor.

Kontrolü pek de mümkün olmayan böyle bir sistem, elbette edebiyatı ve edebiyat dünyasını da şekillendiriyor.

Pek çok insan ekran bağımlısı oldu. Kitap okumayı yorucu ve gereksiz bulanların sayısı giderek artmakta.

Toplumun büyük bir kesimi (sistemik yoksullaştırma ve cahilleştirme politikaları yüzünden günlük yaşamı hayatta kalma mücadelesine dönüşen, geçim derdinden başka bir şey düşünemeyen insanlar) yılda bir tane bile kitap okumazken, büyük bir çoğunluk da zihinsel enerji gerektirmeyen, eğlenceli aktivitelerin çekiciliğine kapılmış durumda.

Dijital ortam bir yandan edebiyatı daha erişilebilir ve demokratik hale getirirken, bir takım olumsuz sonuçlara da yol açtı. Yazarları, yayıncıları, ele alınan konuları, pazarlama biçimlerini, kitap seçimlerini, okuma anlayışını ciddi manada değiştirdi. Okur dediğimiz kitleye istediğini

veren, okuma anlayışını, kitap seçimlerini, kitapların içeriğini etkileyen bir mecra oluşt.

Instagram'daki Bookstagram, TikTok'taki Booktok gibi, Goodreads gibi platformlar, okur ve yazar blog'ları, podcast'ler, hashtag'ler okumayı popülerleştirdi. Sosyal medyada ilgi gören bazı kitaplar dikkat çekici satış rakamlarına ulaşabiliyor. Online satış sitelerinin, sosyal medyadaki kitap fenomenlerinin, algoritmaların belirli türdeki kitapları ve yazarları ön plana çıkardığı, geniş kitlelerin beğenisinin yönlendirildiği, kitapların puanlandığı, yerleşik zevklere, popüler kültüre hitap eden ürünlerin çoğaldığı bir piyasa var. Sansasyonel, entrikalı konular, sürükleyici bir olay örgüsü, hayata dair paket düşünceler, aforizmalar sunan, formüle dayalı anlatım biçimleriyle bir şekilde zamanın ruhunu yakalamayı başaran anlatılar parlatılıyor. Vitrinler, okuru yormayacak, sıkımayacak, hayatının dertlerinden, toplumsal meselelerden uzaklaştıracak, heyecan, gerilim ve kaçış vaat eden kitaplarla dolu.

Böyle bir ortamda, bazı iyi kitaplar büsbütün görünmez olabiliyor. Okurunu ruhsal ve zihinsel yüzleşmeye zorlayan, düşünmeye, yorumlamaya, anlam çıkarmaya davet eden edebi kurmaca eserlerin büyük bir kısmı hiç okunmadan, hakkında doğru düzgün tartışılmadan ortadan kayboluyor.

Bazı küçük yayınevlerinin, edebiyat dergilerinin, bağımsız kitapçıların ekonomik çıkmaza girip birer birer kapandığı bir dönemdeyiz. Kimi iyi çevirmenler, yayınevi emekçileri hayatlarını idame ettirecek ücretleri kazanamadığı için edebiyattan elini eteğini çekiyor. Yazmaktan soğuyan yazarlar var. Tanıtım etkinlikleri için kaygılanan, kendi kitabının reklamını üstlenen, görünür olmaya çalışan, okura ulaşmaya çabalayan yazarlar da. Yayınevlerinin çoğunun

ticari gerekçelerle kolay pazarlayabilecekleri kitaplara, kitlelerin tanıdığı popüler ve ünlü yazarlara, çoksatanlara yöneldiğini biliyoruz. İçinde bulunduğumuz koşulların basitçe çerçevesini çizirken şu notu düşmem gerekiyor. Edebiyatın, tarih boyunca önemli sorunlar yaşadığını, büyük felaketlerden etkilendiğini, hasar aldığını, ama her seferinde kendini yeniden var etmeyi başardığını, yeni yaratıcı yollar bularak canlandığını, enerji kazandığını biliyoruz. Kuşatıldığımız bu gerçeklikte, karamsar öngörülerle her şey daha kötüye gidecek demenin bir fayda sağlamayacağı ortada. Ne bilgiç bir otorite ne kibirli ne küçümseyici bir perspektif bizi bir yere vardırabilir. Ne genellemeler ne etiketlemeler işe yarar. Ne ideolojik ya da ticari çıkarlarla sistemi kötüye kullananları suçlamak çözüme götürür.

Edebiyat: Buradan nereye! derken, ne yapmalı sorusu üzerine düşünürken, dijital çağın getirdiği zorlukları fark etmek, teknolojinin dönüştürücü potansiyelinden nasıl yararlanabileceğimizi yeniden düşünme imkânı verecektir.

Bu yazıda dikkat çekmek istediğim buydu.

AYŞEN
İşık

BURADAN BİZE

*Bir insanın ufkundan herkesin ufkuna.
Paul Eluard*

“Edebiyat: buradan nereye!” söz konusu olduğunda benim aklıma P. Eluard’ın daha geçen yüzyılın ortalarına doğru söylediği şu tümce gelmektedir: “Bir insanın ufkundan herkesin ufkuna.” Elbette böyle bir tümcenin ardında toplumsal ve siyasal kaygılar güden, içinde yaşadığı gerçekliğin yükünü sırtlamış, çevresinde olup bitene duyarlı, yan tutar (angaje) tutum içindeki bütün sanatçıların, edebiyatçıların başka insanların yaşamına derinlemesine daldıklarını savunma hakkına sahip olduğunun bilinci yatar. Böyle bir tümcenin söylendiği dönemde edebiyatın bireysel bir iş değil, gereklilikten doğan bir iş olduğunu anımsatmakta yarar vardır. O zamanlar yaşanan toplumsal, siyasal olaylar ve bütün dünyada yaşanan savaş dalgası böyle bir tutumu gerektiriyordu. Pekiyi bugün çok mu farklı?

Şöyle bir bakalım dünyaya. Neredeyse insanı “Üçüncü Dünya Savaşı mı çıkacak?” diye sorduran küresel olayları, ekonomik ve siyasal çıkarlar temeli üzerinde yükselen savaş sorununu, yapay anlağın yaratacağı tehlikeleri, insansız savaş uçakları gibi yeni araçlar üretme yarışını, faşizmin giderek daha yoğun biçimde duyulan ırkçı, baskıcı, ayrımcı, ötekileştirici ayak seslerini, nükleer silahları kullanmakla ötekilere gözdağı veren yayılmacı ülkelerin yeni coğrafyaları kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirme çabalarını bütün benliğiyle duyan, yaşayan bir edebiyatçı artık bunların hepsinden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen biridir. Bireyliliğinin bilincinde olarak

bugünü ve geleceği başka insanların bugününe ve geleceğine doğrudan bağlıdır. Çağının çağdaşı bir edebiyat bu gerçeklik dışında, saf sanat adına, herhangi bir sorumluluk taşımadan, kendine bir özgörev (misyon) yüklemekten varlığını sürdürmeye kalktığında sıradan bir eğlence aracı olmaktan öteye gidemeyeceği gibi kalıcı da olmayacaktır.

Dünya edebiyatı içinde yüzyıllar ötesi bir yolculuğa çıkarak edebiyatın büyük yapıtlar veren büyük toplumların ortak noktalarını ortaya çıkarmak ne demek istediğimi daha anlaşılır kılacaktır. Bu yazarlar yerelden, içinde yaşadıkları herhangi bir tarihsel dönemden yola çıkarak iç ve dış dünyalarının, yaşamlarının gerçeklerini, bütün bu gerçekler içinde insanı anlamaya çalışmışlar ve yapıtlarını evrensel bir edebiyatın yapısını yükselten birer tuğla olarak yerleştirmişlerdir.

Daha eski çağlardan beri edebiyatçıların sözcüklerle insanın düş, düşünce dünyasının gerçekliklerine, yani özlemlerine, korkularına, insan olma, insan kalma kaygılarına tuttuğu ayna insanlık dışı uygulamaların, korkunçlukların vuruşlarıyla zaman zaman parçalansa da edebiyatçılar her seferinde onu yeniden onarmayı bilmişlerdir.

Tam bu noktada kintsugi sanatından söz edilebilir.

Japonların atalarından kalma, kintsugi adı verilen, “çatlağın değeri” anlamına gelen sanatları vardır. Buna göre kırılan seramik, fayans, porselen vazo, tas, tabak vb. bir eşyanın parçalarının yapıştırılarak onarılması söz konusudur.

Nesne eskisi gibi göz önündedir. Çatlakları görünmez kılmak için uğraşılmamış, tersine daha görünür kılınmıştır. Kırılan bir eşyanın parçalarının yeniden yapıştırılması onu eskisi gibi yapmaya yetmeyeceği bilindiğinden, bu yapılırken çatlakların içi altın tozuyla doldurulmuş ve onarılan, sağlamlaştırılan nesne aynı işlevi gören, eskisinden daha güzel bir nesneye dönüşmüştür. Bu onarım sırasındaki sanatsal katkı nesnenin güzelduyusal (estetik) bir etki yaratmasını sağlamıştır. Bu eylemin ardında yatan felsefeye göre bir nesnenin kırılması onun sonu değildir, çatlaklar onları gizlemek yerine görünür kılınarak onarılabilir ve yeni bir başlangıca yol açılabilir. Bir eksiklik, bozukluk yeni ve olumlu bir sürecin başlangıcını oluşturabilir. İnsan açısından, edebiyat bağlamında ele alındığında kimi yazarların yazma eylemleriyle Japonların bu kintsugi sanatları arasında hep bir koşutluk kuranım. İster bedensel ister

duygusal ya da ruhsal olsun, yazarların ister kendilerinin ister başkalarının açık ya da gizli yaralarının, çatlaklarının arasını altın tozuyla, yani edebiyatla onararak, ona fazladan, daha güzelduyusal bir değer katarak gösterdiklerini düşünürüm.

İşte ancak bu kitsugi sanatının ardında yatan felsefeyi kavramış edebiyatçı bir insanın ufkundan herkesin ufkuna gitmeyi başarır.

AYTEKİN
Karaçoban

SAVULUN ŞAİRLER, YAPAY ZEKÂ GELİYOR

T

nsanın ilksel zamanlarından günümüze kadar geçen süreçte yarattığı en erdemli ürün olan dil, dünyanın çeşitli coğrafyalarında kendini sürekli olarak güncelleyen, yeniden yaratan bir araçtır. İnsanın yarattığı hiçbir ürün veya araç bu kadar dirençli, canlı, coşkulu, hem çocuğa hem yetişkine ait, hem değişken hem tutarlı, hem geçmişe hem bugüne hem de geleceğe ait ol(a)mamıştır. Dil, insan demektir, insanın varoluşu demektir.

Dilin yarattığı en güzel ve değerli ürünün ise şiir olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yeri geldiğinde belirli kurallarla sarılmış yeri geldiğinde de sınırsız özgürlükle sarmalanmış olarak şiire gelen dil, sürekliliğini mecazlarla, akla hayale gelmeyen çağrışımlarla sağlayabiliyorsa bunu şiire borçludur. Şiirdir ki dile sadece gösteren ve gösterilenin ötesinde bir değer katar ve bu değeri de sürekli olarak geliştirir.

Modern zamanların dil-şiir ilişkisi üzerinden yürütülen en büyük tartışması varlık-yokluk söylemiydi. Roman gelişip yaygınlaşınca şiir yavaş yavaş ortadan kalkacak mıydı? Teknolojik iletişim aletlerinin dili ve şiiri öldürmesi söz konusu olabilir miydi? Görsellik hayatın her alanına nüfuz edip sözü mahvedebilir miydi? Onlarca yıl bunlar çeşitli mahfillerde tartışıldı durdu. Şimdilerde de yapay zekâ üzerinden benzeri bir tartışma yürütülüyor. Yapay zekânın yaratıcılığının sınırları neresidir? Acaba yapay zekâ şiir yazabilir mi? Yazarsa, bu durum şairi gereksiz kılar mı?

En son söylenecek şeyi hemen burada söyleyelim: Bunlar, absürt sorulardır. Zamanında, “Sinema tiyatroyu öldürecek mi? Televizyon, sinemayı öldürür mü? Uçak, otobüsü geçersiz kılar mı?” vs. tartışmaları da yapılmış ama ilerleyen zamanlarda bu soruların anlamsızlığı ortaya çıkmıştı. Şimdi, yapay

zekâ için de aynı soruların sorulması, sorgulanmayan bir geleneğin devamı gibi görünüyor bana. Soru sormak iyidir, felsefe soru sormakla başlar ama soruyu sorarken cevabını da içinde taşıdığı niyet ve yaklaşımından uzak kalmak gerekir.

Madem bir karşı çıkışta bulunduk, gerekçesini de söylememiz gerekir: Yapay zekâ şiiri öldüremez çünkü yapay zekâ yaratıcı karakterden yoksundur. Şüphesiz bir tema önererek ya da dört beş sözcük verilerek bunlarla ilgili şiir yazması istendiğinde bu isteğe cevap verecektir, veriyor(muş). [Ben, şahsen, yapay zekâyâ şiir yazdıracak seviyeye düşmeyi kendime uygun bulmadığım için böyle bir deneye girişmedim. Girişen arkadaşların bana anlattıkları kadar *işin içindeyim*.] Önemli olan bu değil, yani bir temaya yahut sözcük kadrosuna bağlı kalarak çalışan bir uygulamanın şiir yazmasının bir önemi yok. Önemli olan, yazılanın şiir olup olmaması! Aksi takdirde, açın herhangi bir eski veya yeni derginin sayfalarını, çevirin antolojilerin yapraklarını, yapay zekâyâ yazdırılanlardan bile kötü yazılmış yüzlerce manzumeye karşılaşacaksınız.

Şair, sadece şiir yazan kişi değildir. Şairlik sadece şiir yazılarak elde edilmez; şiir üzerine düşünerek, yarattığı dizelerin edebiyatta ve dünyada nasıl bir karşılığı olduğunu sezerek, dilde nasıl bir değişim yarattığını görerek şair olur kişi. Teoride ve pratikte bütünlük sağlamayan şiir çabası beyhudedir, *poetika kurma* edimini sağlayamamış bir çaba teorik ve pratik yararsızlıkla eş anlamlıdır. Dönemi ve dili içinde temsil gücü olan bir yapıt ortaya koyamamış bulunmak şair için ciddi bir eksiklik, yetersizlik işaretidir. Şiirin kalıcılığı da ancak bu yolla sağlanır. Üç beş güzel şiir yazmak, kalplere dokunmak, hissiyata tercüman olmak da değerlidir şüphesiz ama bunlar kişiyi şair yapmaya yetmez. Yapay zekâ, biraz üzerinde çalışılırsa bunların âlâsını yapabilir.

İyi şairler bilir, iyi okuyucular da sezerler: Şiirin amacı okuyucuya hayata, dile, duyguya, dünyaya, varoluşa dair bir iddiayı benimsetmek, bir gerçeği kanıtlayıp vurgulamak, onu hayatın şiarı haline getirmek değil; hayatın sürekli değişkenliği, diyalektiği, canlılığı ve coşkusu üzerine bir duyum kazandırmaktır. Bunu yapmanın yolu da teknoloji mantığı ile görünür olana odaklanmaktan değil, hayatın gerçeği yerine duyumun gerçeğini koymaktan, hayatın görünür gerçeğini dil ve imge yorumuyla aşmaktan geçer. Gündelik hayatın, eşyanın yerinin, doğadaki alışılmış düzenin basit gerçekliğinden rahatsız olan, rahat işleyen her şeyden rahatsız olan şair, sözcüklerin anlam sınırlarını da bir çeşit tutsaklık olarak görür, öyle duyumsar. Gösteren, artık kalıplaşmış işleviyle yetinmemeli; “bulut” dediğinde bulutu değil “kafa güzelliğini”, “karga” dediğinde o kara kuşu değil “bilgeliği”, “pencere” dediğinde “cam çerçeve” yerine “dışarı açılmayı” söylemelidir sözcükler.

Evet, iyi şairler bilir, iyi okuyucular da sezerler: Şair, her gün hayata yeniden başlar, varlığa her sabah farklı bir gözle bakma yeteneğine sahiptir. Bu yenilik ve tazelik şairin sadece var olana değil dile de aynı şekilde bakmasından gelen bir enerjidir. O, bu yeteneği elde etmek yahut doğuştan getirdiği bu yeteneği geliştirip olgunlaştırmak için eşyanın düzenini olduğu kadar dilin düzenini de sorgular. Kenardaki ağacı alıp gölün ortasına koyar, gölü bir bardağa doldurup dağın eteklerine taşır, dağda ateşler yakarak aşağıdan kendisine bakanlara ateşli selamlar yollar. Varolan düzeni bozmak, değiştirmek değildir bu sadece, ona yeni bir düzen vermektir. Dile de aynı şekilde dokunur şair. Sıfatları alıp isimlerin arkasına saklar, cümleleri yüklemsizleştirir, köklerle eklerin yerini değiştirir. Bunun nedeni, hayatta da dilde de yeni ve benzersiz bir biçim arayışı içinde olması, bu arayışın bitmeyeceğini bilmesidir.

Şair, aynaya baktığında kendini görmelidir, başkasını veya başkalarının suretlerinden derlenmiş, Frankenstein’in yaratığına benzer bir karakteri değil.

Yapay zekânın *digital* varlığı karşısında şairin *mecazi*, *çağrışımsal* bir varlık ortaya koyması gerekir. Şair, zamanı geldiğinde kâğıdı kalemi önüne çekip şiir yazan kişi değildir. Günü, eşyayı, doğayı şiir olarak solur o; sürekli arayışın vazgeçilmezliğini bilir, varlığı öyle duyumsar, şiir içinde yaşar. Zorlama deneySELLİKLERDEN, parıltılı ve ilginç görünse de kısa ömürlü olmaktan kurtulamayan modalardan, yapay kurgulardan uzak, tamamen karakteristik duyusunun etkisiyle şekillenen keşifleri vardır onun. Şairin metne yansıyan uygulamaları hangi kaynağa bağlı olur, hangi yönleme dayanırsa dayansın anlık coşku ve keşiflerle anlam ve değer kazanır. Yapay zekâda olmayan ve olamayacak olan da budur.

Özetle...

Sinema tiyatroyu öldüremedi, hatta tiyatronun yeni arayışlara girmesini ve kendini yenilemesini sağladı, ona yeni olanaklar açtı. Televizyon sinemayı öldüremedi sinemanın kendini yenileyip geliştirmesine ve yeni bir dil bulmasına yol açtı. Uçak, otobüsü geçersiz kılamadı, hatta otobüs yolculuğunun daha konforlu olmasına zemin hazırladı.

Yapay zekâ da şiiri öldüremeyecek, şiirin önemini azaltamayacak. Tam tersine, şiirde özgünlüğün daha değerli olduğunu iyice duyumsatacak, bu yoldaki arayışların artmasına zemin hazırlayacak. Kişilik, sadece yapay zekânın değil başka teknolojik gelişmelerin de etkisiyle giderek zayıflayan bir şey olduğundan şiirde özgünlük daha bir değer kazanacak. Peki, bir gün gelir yapay zekâ bu eşiği de atlar, sözcüklerin düz anlamları yerine mecazi anlamlarıyla da şiir yazmaya başlarsa ne olacak?

Korkmaya gerek yok: O, artık, yapay zekâ olmayacak, düpedüz şair olacaktır!

BAKİ
Ayhan

ASLOLAN YAZIDIR

“Edebiyat buradan nereye?” sorusu bugünün dünyasında edebiyatın geleceğini sorgulayan en temel sorulardan biridir. Edebiyat bugüne kadar hep insanların hikâyesini anlattı. Toplumların hayallerini, korkularını, zaferlerini, yenilgilerini kayda geçiren bir tanık oldu. Ancak şimdi yeni alışkanlıklar ve teknolojiler bu hikâyenin nasıl anlatılacağını, nasıl okunacağını ve kimler tarafından yazılacağını değiştiriyor. Edebiyatın yönünü belirleyen rüzgârlar artık çok daha farklı esiyor.

Edebiyat bugüne kadar hep aklımıza ciltler, kalın kitaplar getirdi. Kitap okumak bizleri saatlerce kendisine bağladı. Bu bir çeşit egersizdi. Ancak günümüzde teknoloji bu akışı büyük ölçüde değiştirdi. Akıllı telefonlar ve bilgisayarlara hayatımıza girdi. Geleneksel okuma alışkanlığımız parçalandı. İnternet bilgiye ulaşımı kolay hale getirdi. Bu durum okuma alışkanlıklarımızı da değiştirdi. Günümüzde uzun soluklu bir yapıtı bitirmek adeta bir başarı haline geldi. Bu hız edebiyatın geleceği için bir tehlike mi yoksa bu sadece yeni bir biçime giriş mi? Bu okurların sabrını azalttı, yazarları daha kısa metinler yazmaya zorlayıcı hale getirdi. Okurlar e-kitaplar sayesinde binlerce eseri tek bir cihaza taşıyabilir hale getirmesi edebiyatı daha kolay ulaşılabilir hale getirdi.

“Edebiyat buradan nereye?” sorusunun en önemli yanıtlarından biri, edebiyatın artık sadece kitaplardan ibaret olmadığıdır. Edebiyatın geleceği, dijital platformlarda saklı. Twitter’da bir hikâye, instagramda bir şiir görmek mümkün oluyor. Watsap gibi platformlar, genç yazarların milyonlarca okura ulaşmasını sağlıyor. Bu da yayıncılık dünyasını demokratik

niteliğe kavuşturuyor.

Bu durum yazar ve okur arasındaki ilişkiyi de temelden değiştiriyor. Eskiden yazar, eserini yayınlar ve okurla arasında bir mesafe olurdu. Ama şimdi, sosyal medya sayesinde yazarlar okurlarıyla doğrudan iletişim kurabiliyor, geri bildirimler alabiliyor. Bu, yazma sürecini daha etkileşimli ve topluluk odaklı hale getiriyor. Dijitalleşme nedeniyle metinlerde sınır kalkıyor. Sesli kitaplar, video hikâyeleri ve hatta interaktif romanlar ortaya çıkıyor. Bu durum edebi değerin düşmesine mi, yoksa daha çok insanın yazmasına olanak vererek edebiyatı zenginleştiriyor mu? Önemli olan hangi düzeyde olursa olsun, yazılanların bir anlam taşıması ve insan ruhuna dokunabilmesidir.

Bu konuda en çok merak edilen şey yapay zekânın edebiyata etkisidir. Bu merak bizi yaratıcılığın ve sanatın özü hakkında felsefi bir tartışmaya götürüyor. Ancak yapay zekâ bir insanın yaşadığı acıyı, aşkı, nefreti veya sevinç hissedemez. Bu nedenle yapay zekâ sadece bir “edebi parça yazıcısı” olabilir, ancak bir sanatçı olamaz. Çünkü sanat sadece sözcükleri sıralamak değil, aynı zamanda o sözcüklerin ardındaki insan ruhunun bir yansımasıdır. Yapay zekâ, edebiyat için bir araç olarak görülebilir, tehdit olarak değil.

Tarih boyunca edebiyat toplumun sesi olmuştur. John Steinbeck’in eserleri genellikle işçi yaşamı ve toplumsal sorunları dile getirir. George Orwell’in romanları totaliter rejimlerin tehlikesini dile getirmiştir. Bizde Fakir Baykurt, Mahmut Makal gibi yazarlar, kendi dönemlerindeki köylü sorunlarını dile getirmişlerdir. Bu örneklerde de görüldüğü gibi edebiyat sa-

dece bireysel sorunlara ışık tutan değil, ortak bilinci ve toplumsal vicdanı da biçimlendiren bir güç olmuştur.

Edebiyat farklı kültürlerden, farklı yaşam biçimlerinden seslerin duyulmasını sağlar. Edebiyat toplumda unutulmaları hatırlatır ve empatiyi güçlendirir. Bu nedenle edebiyatın geleceği aynı zamanda insanlığın ortak geleceğine dair duyduğu sorumluluklarla da biçimlenecektir.

“Edebiyat buradan nereye?” sorusunun tek bir yanıtı bulunmamaktadır. Edebiyatın geleceği, tıpkı insanlığın geleceği gibi değişmeye devam edecek, değiştikçe yeni biçimler alacak, okur ve yazar arasındaki sınırlar daha da belirsizleşecektir. Ancak hikâye anlatma gereksinimi hep aynı kalacaktır.

Yapay zekâ ne kadar gelişirse gelişsin, kitabın

sayfalarını çevirirken ki duyduğumuz his ve hikâyenin üzerimizde yarattığı derin etki asla değişmeyecektir. Çünkü edebiyat, yalnızca bir yazılı metin değil, bir duygu ve ondan da önemlisi insan olmanın ta kendisidir.

İnsanlık var olduğu sürece kendini, dünyasını ve geleceği anlamak için hikâyeler anlatmaya devam edecektir. Edebiyat sadece bugünden yarına değil, insanlığın var olduğu her ana uzanan bir yoldur. Bu yüzden bu yolculuk bitmeyen bir yolculuktur. Sormaya devam edeceğiz: “Edebiyat buradan nereye?” ve edebiyatta bize cevap vermeye devam edecektir.

CAHİT
Çakul

EDEBİYATA ELEŞTİREL BAKMAK

edebiyattan yararlanabilmenin yollarından biri herhalde okuryazar olmak. Okuryazarlık önemli bir şey edebiyatın yaygınlaşmasında. Ne kadar okuryazar var ve bu okuryazarlar okuduklarının ne kadarını anlıyorlar. Her okur okuryazar olabiliyor mu, her okurluk yazarlık sonucunu getirebiliyor mu? Okuryazarlar edebiyatı nasıl değerlendiriyor?

Bakıyoruz dünya edebiyatına, edebiyat Platon'dan, Aristoteles'in *Poetika*'sından bu yana müthiş bir eleştiri geleneğiyle ortaya çıkmış ve o eleştiri geleneğini her yeni çağda başka düşünürler daha da geliştirerek değişen koşullara, hayatın artan karmaşıklığına, zenginliğine bakarak sürdürmüşler. Bu konu üniversitelerde okutulurken eleştiri geleneğinin de geliştiğini görüyoruz. 19. yüzyılda ise Hegel'den, Marx'tan, Freud'dan ve antropologlardan sonra yeni bir poetika ihtiyacı doğuyor. 20. yüzyıla baktığımızda Aristocu eleştiri geleneğinin yanı sıra başka eleştiri gelenekleri de ortaya çıkmaya başlıyor. Hemen aklımıza gelen bir örnek Brecht. Aristoteles'in tiyatro anlayışından farklı başka bir tiyatro anlayışı ortaya koyuyor.

Avrupa'da, Amerika'da 19. yüzyıl Romantik eleştiri anlayışını değiştiren "Yeni Eleştiri" ortaya çıkıyor. Yapısalcılık gibi değişik anlayışlarda yeni eleştiri akımları önem kazanıyor ve bu kuramları geliştiren, yaygınlaştıran hatta "edebiyat teorisi" diye bir kavram neredeyse edebiyatın kendisini ihmal etmeye başlıyor.

Teori meraklısı hocalar kuramsal yeniliklere o kadar önem veriyorlar, konunun ayrıntılarını öylesine didikliyorlar ki, edebiyat öğrencileri edebiyatın kendisini yeterince tanıyamaz hâle geliyorlar. Edebiyatın kendisi bu yüzden bir amaç olmaktan çıkıyor, araç haline dönüşüyor, birtakım şiirler, romanlar, oyunlar, denemeler görebilecekleri ilgiyi, verebileceği zenginliği veremez hâle geliyor.

Türkiye'de edebiyatı seven, edebiyattan anlayan okurlar, şanslıysalar, iyi öğretmenler elinde yetişmişlerdir. Yahut belli bir durum, belli bir olay onların edebiyatla olumlu bir ilişki kurmasını sağlamıştır. Bu buluşmanın ille de öğretmenle olması gerekmez. Aileden de olabilir, çevresindeki insanlardan biri de olabilir.

Diyelim ki lisede fırsat kaçtı, üniversiteye geldiniz, Türk Edebiyatı bölümüne başladınız, artık sizin Türk Edebiyatının bir sözcüsü, savunucusu olmanız beklenir. Böyle bir şey de pek olmuyor. Çünkü bazı ülkelerde, o ülkenin edebiyatı üniversitelerde o kadar ciddiye alınıyor ki, o bölümlerde okuyan öğrenciler, o toplumda bir ortak beğeni oluşmasını, edebiyatı eleştirel bir gözle değerlendirebilecek bir kamuoyu yaratılmasını sağlıyorlar. O yüzden o ülkelerde yayımlanan birtakım dergiler, kitaplar, o ülkelerde yaratılan popüler kültür dışındaki edebiyatın hangisinin değerli, önemli, evrensel sayılabilecek değerde örnekler olduğunu o toplum neredeyse fikir birliği ederek benimseyebiliyor. Tabii bu tartışmalara katkıda bulunan üniversitelerin düzenlediği dizi konferanslar olabiliyor, birtakım kurumların verdiği ödül-

ler olabiliyor. Aydın bir kamuoyu, gerçekten okuryazarlığı yüksek düzeyde bir kamuoyu o ülkenin edebiyatının hangi örneklerinin değerli hangi örneklerinin önemli olduğunu sağlayabiliyor.

Bizde ne zaman böyle bir şey oldu? Eskiyle yeni arasında bir kavga, tutuculukla devrimcilik arasında bir tartışma oldu mu diye baktığımızda, çok önemli kavgalar görmüyoruz. Çok sınırlı bir çevredeki edebiyat kavgalarını, tartışmalarını saymazsak.

Bazen, diyelim ki harf devriminden sonra, okuryazarlığın yaygınlaşması konusunda adımlar atılırken, eğitimin çok ciddiye alındığı dönemlerde, Reşat Şemsettin Sirer'e kadar olan dönemde çok iyi öğretmenler çıkmış. Gerçekten eğitim gerçekten heyecan yaratan, öğretmenlik çok saygın bir meslek olarak benimsenmiş. O yıllardaki öğretmenlerin adları hâlâ bir çoklarımızın belleğinde. Onlar hep saygıyla, sevgiyle anılır.

Bu arada diyelim ki Nâzım Hikmet'in yarattığı heyecandan sonra 20'lerin sonları, 30'lu yıllar hapse girene kadar onun "Putları Yıkıyoruz" gibi kavgaları var. Gereksiz, önemsiz edebiyata saldırıları bir heyecan yaratmış. Onun hapse girmesinden sonra bazı dergilerin canlandığı bir edebiyat havası görüyoruz. Partili birtakım dergiler var, onların yarattığı birtakım politik ve edebi tartışmaların heyecanı var. Ama "Garip Akımı" çıkana kadar büyük bir heyecana şahit olmuyoruz.

Diyelim Reşat Nuri'nin *Çalığı* çok okunan bir kitap oluyor. Yalnız *Çalığı* değil, öteki kitapları da belli bir saygın okur kitlesi yaratıyor. Yahut Yakup Kadri'yle başlayan bir Anadolu edebiyatı var, yalnızca *Yaban*'la değil, *Kiralık Konak*'la da, *Nur Baba*'yla da

önemli bir romancı olarak kendini kabul ettirebiliyor. Ama daha genç kuşaklar Sait Faik'i keşfedene kadar büyük bir heyecan yok. Sait Faik ayarında başka bir hikâyeci yok o yıllarda. Gerçi Memduh Şevket diye biri var, ama imzasını bile MŞE diye atıyor, çünkü kendisi politikacı, CHP'nin Genel Sekreteri. Çok iyi bir yazar, ama tanınan bir yazar değil.

Varlık dergisinde Garip Akımının ortaya çıkması ve yarattığı heyecan bir şans eseri olarak Ataç diye bir eleştirmenin de ortaya çıkmasını sağladı. Ataç inanılmaz bir saygınlık ve önem kazandı. Çünkü Ataç beğenirse iyi bir not almış oluyor şair ya da yazar, Ataç beğenmezse işler kötü.

Bu dönem, belli düzeyde bir tartışmanın yapılabildiği bir dönem. Attilâ İlhan sevilen bir şair olarak ortaya çıkınca, Garipçileri hiç sevmeydi. Onları çok içki içen şairler olarak düşündü ve onları "saray şairleri" olarak nitelendi. İnanılmaz bir şey. Orhan Veli'nin bir saray şairi olduğunu düşünabiliyor musunuz... Ya da Melih Cevdet'le Oktay Rifat'ın. Ama onun da kendine göre görüşleri vardı.

Diyelim ki, şöyle olumlu bir şey gelişti Türkiye'de. Köy Enstitüleri kuruldu ve köyden yetişen birtakım yazarlar çıktı. Köy Edebiyatı diye bir edebiyat yaygınlaştı. Hepimiz çok heyecanlandık. Söz gelimi Mahmut Makal'ın *Bizim Köy*'ü, benim lisede öğrenci olduğum yıllarda çıkmıştı. Önemli bir kitaptı. Belki dili, anlatım özellikleri bakımından çok mükemmel değildi, ama anlattığı gerçekler bakımından, içeriğinin etkisi bakımından, gerçekliğin yansıtılması bakımından çok önemli bir kitaptı. Arkasından Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Dursun Akçam, Mehmet Başaran gibi yazarlar çıktı bu enstitülerden ve bu yazarlar iyi yazarlardı. Kendi dünyalarını inan-

dırıcı bir dille anlatabiliyorlardı.

Bunlara karşı hemen, “Sosyalizmi köylülerden mi öğreneceğiz ya da Yaşar Kemal’in eşkıyasından mı öğreneceğiz” diye köy romanına karşı bir akım başladı. Köylüler de kim oluyor, bize edebiyatı köylüler mi öğretecek? Oysa köy edebiyatından, onun dilinden de öğreneceğimiz çok şey vardı. Sadece Türkiye’de değil, dünyanın başka ülkelerinde de kültürün yaygınlaşması bakımından dikkate alınan bir şeydi köy ve işçi sınıfı edebiyatı. Bu yüzden edebiyat bölümleriyle birlikte bazı ülkelerde kültürel çalışmalar diye bir alan oluşmaya başladı. Çünkü işçi sınıfı da artık kendi edebiyatını yaratır hâle gelmişti. On sekizinci yüzyılda sanayi devrimi gerçekleşiyor. Sanayi devrimiyle işçi sınıfı ortaya çıkıyor. İşçi sınıfı da okuma yazma öğrenmeye başladığı zaman, onlar da kendi kültürlerini dile getirebilecek eserler vermeye başlıyorlar. Tabii edebiyattaki bu değişme yalnızca işçi sınıfına bağlı değil. Edebiyat önce burjuvalaşıyor. Yüksek edebiyat aristokrasinin yarattığı bir edebiyatken bakıyoruz 16. yüzyılın sonunda kapitalizmin gelişmesi ve Avrupa’da burjuva sınıfının egemen sınıf olmaya başlamasıyla zaten edebiyatta bir burjuvalaşma başlıyor. Roman türü ortaya çıkıyor. Roman türü burjuva sınıfının yarattığı bir tür. Bu yüzden okur yazar kitlesi de değişmeye başlıyor. Okuryazar sayısı artıyor. Şehirlerde gazeteler, dergiler çıkmaya başlıyor ve roman türü tiyatronun yerini alıyor.

Şiir 17. yüzyılın sonuna kadar en basit edebiyat türüyken 18. yüzyılda roman, şiirin ve tiyatronun yerini alıyor. Tiyatro büsbütün kaybolmuyor ama daha önceki parlak oyun yazarları görülmez oluyor. 19. yüzyılın ortalarına kadar tiyatro silik bir tür olarak görünüyor. 19. yüzyılda önce Büchner’le, sonra İbsen,

Strindberg, Çehov gibi yazarlarla tiyatro yeniden çağdaş bir edebiyat türü haline geliyor.

Bütün bunlarda okuryazarların sayısının önemi çok fazla. Okuryazarlar nasıl yetişiyor, onları kim eğitiyor. Nasıl bir eğitimden geçiyor insanlar, hangi ülkelerde iyi üniversiteler var, o üniversitelerde edebiyat nasıl ele alınıyor? Çünkü edebiyat da genellikle tutucu insanların ellerinde. Eski Yunanca öğretiliyor. Latince ortak bir dil bütün Avrupa üniversitelerinde. Ancak 19. yüzyılda ulusal diller kendi edebiyatlarını yaratacak bir okuryazar zenginliğine kavuşuyor. Bu arada en ilginç ülkelerden biri de Rusya. Çünkü Rusya 1860’lara kadar serflerin olduğu bir ülke. Onlar özgürlüklerine kavuştuktan sonra Gogol’ün önemi anlaşıyor. Turgenyev anlaşıyor. Ondan sonra Dostoyevski, Tolstoy, Çehov çıkıyor. Birdenbire olmuyor hiçbir şey. Hem eğitimde ilerlemeler kaydediliyor hem de kendi edebiyat eğitimini geliştiren bir okuryazarlığın yaygınlaşmasını sağlıyor.

20.Yüzyıla geldiğimizde ise popüler kültür diye bir şeyle karşı karşıyayız. Öyle çok kitap basılıyor, öyle çok kitap satılıyor, öyle yaygın bir okuryazarlık var ki yazılanların birçoğunun da edebiyat olarak değerlendirilmesi güç. Burada tabii edebiyat eleştirisi öne çıkıyor. Eleştiri geleneği hangi ülkede ne kadar sözü dinleniyor, saygınlık kazanmış bir şey ki, edebiyat ürünleri arasında bir ayıklama, bir seçme yapabilsin. Dünyadaki politik karmaşıklık öyle bir ortam, genelgeçer değerler yaratıyor ki, insanlar da başlıyorlar, değerli eserleri biz seçelim. Seçkinlerin değer yargıları geçerli olsun ve eğitim kurumlarında onların ne kadar anlamlı olduğu öğretilsin.

Tabii buna karşı kültürel çalışmalar alanı da

işçi sınıfının birtakım değerler ortaya koyduğunu gösteriyor. Özellikle sömürgecilik sonrası diye bir edebiyat anlayışı ortaya çıkıyor. Ya da kadın hakları ve feminizm akımının yol açtığı edebiyat akımları görülüyor. Böyle değişik kümelerde saygın edebiyat ürünleri yaygınlaşıyor. Bu yüzden kanon ya da büyük gelenek diye bir kavram ortaya çıkıyor. Eleştirmenler, bizim büyük geleneğimiz budur diye, büyük yapıtları sıralıyorlar. Yahut Harold Bloom diye bir Amerikalı profesör çıkıyor. O da Batı Kanonu diye, Batı edebiyatının büyük yapıtlarını sıralıyor. Neden bunların önemli olduğunu açıklıyor. Edebiyatı böy-

le başka başlıklar altında inceleyen eleştirmenler çıktı. Northrop Frye diye Kanadalı bir eleştirmen, eleştirinin hangi başlıklar altında incelenmesiyle biz dünya edebiyatını anlamlı bir biçimde ele alabiliriz konusunu işliyor. Bunlar edebiyata eleştirel bakmanın yollarını bize gösteriyor.

CEVAT
Çapan

YAPAYDAN ORGANİĞE: HİBRİT EDEBİYATA DOĞRU

Edbî akımların ortaya çıkış nedenlerine bakıldığında, bunların çoğu kez insanlık tarihindeki büyük kırılmalarla ilişkili olduğu görülür. Bunun nedeni toplumsal ya da evrensel düzeyde yaşanan büyük felaketlerin, savaşların ya da zulümlerin neden olduğu acıların ve sonuçların insanlığı derinden sarsması ve mevcut koşulları, değerleri sorgulamasına neden olmasıdır kuşkusuz. Üretim süreçlerinde meydana gelen büyük değişimler de benzer sonuçlar doğurmuştur. Tıpkı tarımsal üretim sürecinin ardından gelen Sanayi Devrimi gibi. Tarımsal üretim döneminde insanlar daha çok kırsal alanlarda ve dağınık halde yaşarken Sanayi Devrimi ile birlikte kentsel yaşam ağırlık kazanmıştır. Aynı dönemde kentlere yoğun işçi göçleri olmuş, kentlerde yaşam zorlaşmış ve sermaye güçlü olanda birikmeye başlamıştır. İşçilerin gelirleri azalmış, yaşam koşulları güçleşmiştir. Bütün bu değişimler ve gelişmeler yalnızca ekonomi, siyaset, din, kültür gibi toplumsal alanlarda değil edebiyat ve sanatta da değişime, dönüşüme yol açmıştır.

Modernizm de, yukarıda değinildiği gibi insanlık tarihinde büyük bir makas değişimine neden olan Sanayi Devrimi'nin ardından yaşanan hızlı kentleşme ile birlikte gelişmiştir. Postmodernizm ise yine tarihsel süreçte yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin yol açtığı yeni çatışmalar, rahatsızlıklar ve en nihayetinde II. Dünya Savaşı'yla yaşanan çok büyük kayıplar, trajediler ve derin hayal kırıklıklarının ardından insanlığın akla, bilime ve teknolojik gelişmelere duyduğu güvenin

sarsılmasının ardından yeni sorgulamalara, arayışlara girmesiyle başlayan bir sürecin sonucudur. Postmodernizm sonrasında edebiyatın ve sanatın nasıl bir sürece evrileceğini de yine kuşkusuz insanlığın gelişme sürecindeki önemli eşik anları belirleyecektir.

Son çeyrek asrın özellikle son on yılından bugüne dünya sahnesinde küresel boyutta olmasa da büyük coğrafi kesimlerde önemli olaylar meydana geliyor ve küresel ölçekte etkileri olan parçalı savaşlar sürüyor. Dünyanın büyük ülkelerinde ya kapitalizm ya komünizm ya da totalitarizm olarak tanımlanabilecek ve çağın psikolojisinin bir yansıması olan narsistik yönetimler bulunuyor. Ekonomik olarak da küresel düzeyde ciddi bir krizden geçtiğimiz bugünlerde insanlık yine önemli tarihsel eşiklerden birinde bulunuyor. Bu eşik, insanlığın önceki tarihsel süreçleriyle kıyaslandığında daha kırılgan. Bu kırılganlığın nedenlerinden biri, hız çağında olunması ve teknolojinin son yarım asırda insanlığın zihinsel, düşünsel ve dilsel olarak hazır olmadığı bir düzeyde gelişim göstermesi ve göstermeye devam etmesi. Diğeri ise bugünün bireylerinin ve toplumlarının büyük çoğunluğunun bir asra yaklaşan demokratik yönetim tecrübeleri ve bu tecrübenin kazandırdığı özgürlük, bireysellik ve entelektüel donanımlarıyla bilinç düzeylerinin çok yükselmiş olması ve neredeyse her türden ekrandan evlere, gözlere, sokaklara, köylere, kasabalara ve kentlere adeta önlenemeyen bir salgın gibi yayılan başta savaşlar olmak üzere her türden şiddete ve kötülüğe maruz kalmaları. Bu maruz kalışların neden olduğu sosyolojik ve psikolojik hasarlar, önümüzdeki yıllarda daha fazla görünür olmaya başla-

yacak ve hangi düzeyde olduğu da yine ilerleyen zamanlarda tespit edilebilecektir.

Muhtemeldir ki postmodernizmi sonlandıracak ya da onu başka bir forma evirerek devam ettirecek yeni edebî ve sanatsal akımları da bu eşikten nasıl geçildiği, yönetimlerin ve halkların mevcut kriz halini nasıl yönettikleri, edebiyatın ve sanatın bu süreçte nasıl konumlandığı ve teknolojik hız çağında öyle ya da böyle yakalandığı yakalanacağı türbülانstan nasıl çıkacağı belirecektir. Bugünün savaşlarının, felaketlerinin neredeyse evlerin içinde meydana geliyormuşçasına her bireyin hayatında “pornografik” düzeyde görünür olması bir yandan küresel düzeyde duyarlılığı, tepkileri arttırırken bir yandan da bu tepkilerden neredeyse hiçbir somut, dikkate değer sonuç alınamaması uzun vadede bireylerde, dolayısıyla toplumlarda kayıtsızlık hissinin artmasına ve hiçbir surette kabul edilemez olan her türden şiddetin meşrulaşmasına neden olmaktadır. Bugün kayıtsızlık, duyarsızlık olarak adlandırabileceğimiz bu durum, gelecek yıllarda insanlığın belleğinde, bilincinde ve ruhunda tanımlanamaz hasarlar bırakacak ve insanlığın, eğer başarabilirse, bu hasarları iyileştirmesi şüphesiz çok zaman alacaktır.

Teknolojik gelişme hızı ve bu hızın görünürlüğü, görselliği, bilgiyi, bilgiye erişimi, iletişimi ve hatta insanın insana erişimini bu kadar attırması ve hızlandırması bireyi, toplumu, dili dolayısıyla edebiyatı nasıl etkiliyor ve gelecekte nasıl etkileyecek? Hemen erişilen sevdanın, sevgilinin öyküsü, romanı, şiiri nasıl olacak? Herkesin öteki için yaşadığı sosyal medya mecralarında inşa ettiği kimliğinin, asıl kimliğini sindirip neredeyse yok ettiği, gerçekliğin askıya alındığı, simülasyonların baskın olduğu ve bütün bunlara bir de her geçen gün gelişmekte olan yapay zekâ bilinenin eklendiği bir dünyada edebiyat ne kadar özgür ve özgün olabilecek ya da olabilecek

mi? Yazar, kendini, gerçekliğin askıya alındığı bu kaotik ortamın dışında tutabilecek mi? Tutamasa bile en azından bilincinin bir kenarında bu farkındalığı besleyerek içinden geçtiği içinde yaşadığı dönemi edebî eserlerinde işleyebilecek mi? Yoksa o da akışa kapılıp üst kurmacanın da ötesine geçip hiper kurmaca ve ötesi ile düşsel olanın gerçekliğini mi pekiştirecek?

Tüm bu soruların cevabı sanırım “edebiyat, buradan nereye?” sorusunun da cevabını teşkil ediyor. Edebiyat, elbette çağının gelişmeleriyle iç içe akan bir ırmak. Ondan bağımsız olması, hiç etkilenmemesi mümkün değil. Çağın etkilenecek, çağını etkileyecek ve gelecek için zemin oluşturacak. Fakat bugünün algılar ve algoritmalar dünyasında, medyanın ve her türden sosyal medya aracının, büyük sermaye sahipleri ve iktidarlar tarafından an be an yönlendirildiği, yönetildiği ve gerçeklik algısının bozularak her an sahte gerçekliklerin yaratıldığı bu ortamdan edebiyatın da payına düşeni alması kaçınılmaz görünüyor. Elbette bu sahte gerçekliklerin edebiyatı da yapılacak. Halihazırda olduğu ve pek çok yayınevinin dikkat çektiği gibi yapay zekâyâ edebi metinler yazdırıp, kendi yazmış gibi basılmasını isteyenler ve bastırılanlar olacak. Bu eserlerin, edebiyat dünyasında dolaşıma girmesiyle edebiyat bir anlamda hibrit, melez bir kimlik kazanacak.

Bunun yanında halihazırda olduğu gibi X, Instagram, Facebook vb. sosyal medya araçları ile edebî eserler, bir yandan daha fazla okur kitlelerine ulaşabilirken bir yandan da kısa odaklanma, hızlı bilgi, sosyal haz, görünürlük gibi özellikleri ile bireylerin okumaya daha az ya da hiç zaman ayırmaması nedeniyle okur kaybedecek. Sosyal medya araçlarının daha baskın hale gelmesi, hızlı ve akışkan bilginin işlenememesi nedeniyle kolektif bellek zayıflaması, görsel olanın yazılı olandan daha çok ilgi görmesi, az kelimeyle kendini

ifade etme alanlarının uzun mektupların hatta e-postaların önüne geçmesi, kısa mesajlar ve kısa mesajlarda kelimelerin kısaltılması; *mrb*'nin merhaba, *slm*'nin selam, *kib*'in kendine iyi bak yerine geçmesi; daha da ileri gidecek olursak emoji-lerin de kısaltmaların yerine geçmesi uzun vadede hem dili hem de belleği zayıflatır. Bu ise insani düzeyde bireylerin ve toplumların iletişimini, düşünme ve üretme yetisini; toplumsal ve evrensel düzeyde ise yalnızca edebiyatta değil tüm disiplinlerde gerilemeye yol açacak kuşkusuz.

Bu anlamda bugün edebiyatın yeri, önemi ve sorumluluğu hiç olmadığı kadar önemli, değerli ve gerekli. Edebiyat hem bütün bu gelişmeleri izlemeli, bilmeli, kendi payına düşeni alıp içine dahil etmeli hem de bu önü alınamayan anafurun dışında kalabilmelidir. Dili, belleği ve dolayısıyla tarihi de içeren kapsamlılığıyla edebiyat, geçmişte olduğu bugün de insanın belleğini, mira-

sını yarınlara ulaştırmanın bir yolunu bulmalıdır, bulacaktır da. Edebiyatı, tüm diğer disiplinlerden ayıran ve insana daha yakın hatta insana dahil kılan da bu yönü yani yaratıcılığıdır. Bu anlamda şiir, bizzat dil ile kurulması, dili aşması ve mevcut dil ile ifade edilemeyeni yine dil ile kurduğu imgeler, metaforlarla dil ötesine yani metafizik alana taşıyabilmesi ile bugün her zamankinden daha kıymetli. Aristo'nun önermesiyle şiir, tarihten daha güvenilirdir. Çünkü şiir iyi ve kötü bütün anların, anların en bilinçli kayıdır. Tarihçi yaşanmış olayları anlatır (onu da iktidarların istediği anlatır), şair ise olayların kayda değer ve esas özünü anlatır.

ELÇİN SEVGİ
Elçin

GELECEĞE BAĞLANMANIN YAZINSAL GERÇEĞİ

Jnsan düşüncesi bilineni aşma bilinciyle hareket eder. Yeni sonuçlara yelken açmaya ilgi duyar. Böyle davranma gereksinmesinin temel nedeni daha iyisini istemektir, arzu etmektir. Yaşamsal gereklilikleri bir yerde onu bu yola zorlamıştır. Yerleşik konumla, durumla yetinmez. Var olanı genişletebilir, ileri taşır. Olanı, olması gereken noktaya götürme çabasından vazgeçmeyecektir. Ayrıca insanın hem düşünsel hem ruhsal anlamda yüzünü geleceğe çevirmesi kaçınılmaz yazgısıdır; kuşkusuz doğası gereği.

Gerçekliği hiç değişmemiş olarak belirleyemezsiniz. Olaylar, olgular değişerek birinden ötekine geçer. Kendi içinde kuralları, koşulları vardır ki bu geçişi yönlendirir. Aslında bu değişim istenen bir şeydir. Canlılığını yitirmiş şeylerin yerine beklenen, gerçekleşmesi istenen şeyler aranır. Beklenen, bekleyenin isteğine göre bir arayıştır. Kendine benzeyen yanları olsa da ortaya çıkan yeni bir durumdur. Ona duyulan ilgiden onun oluşturulmasına dek uzanan yolu aşmak çabası her değişimi isteyen, bekleyen insanın arzusudur. Hepimizin gelecek adına böylesi beklentileri yok mudur? İşte bu yüzden sonuç bilinmez gelecek beklenendir. Bu yüzden bilinmez günleri merak ederiz.

Aynı zamanda gelecek özlenendir. Söz konusu özlem kendini o beklenen, istenen günler içinde bulur. Açıkça dile getirilmemiş olsa da özlenen durumun, şeyin gelecek bağlamında gerçekleşeceği arzulanır. Beklenen ile özle-

nen zamansal ilişkileriyle belli bir uyum içindedir. Biri ötekinin niteliğini güçlendirmek yönünde ilerler. Gelecek özlemdir, özlenendir. Gelecek düştür, düşlerin geleceğidir.

Gelecek beklentisinin yarattığı durumları yazınsal anlamda ele aldığımızda benzer durumlar görebiliriz. Eylem ve edimlerimizle birbirimize benzeriz. Birimizi bir başkasıyla örnekleyeceğimiz o kadar çok ortak noktamız vardır. Çağının yazarı da bir başkası değildir. Yaşadığı dönemin nitelikleri kimliğinin özelliklerinde az çok görebiliriz.

Çağının sorumlusu her yazın insanı çağını geliştiren bir çizgi üzerinde yol alır. Çalışmalarının yaşadığı dönemle bir bağ oluşturması kaçınılmazdır. Hem üzerine eğildiği konuyla hem ortaya serdiği açıklamalarla dönemi yansıtır. Kendini yaşadıklarını yazmaya borçlu hisseder. İçinde bulunduğunu yadsımaz. Ortaya koyduğu olguların dönemin gerçeğiyle bütünleşmesi aynı zamanda okurun beklentisidir. Zamanına bağlı kalmayan şiir, öykü, roman yoktur da denebilir. Dikkatli okur dönemin gerçeğiyle, yazınsal gerçeklik arasında oluşan doğrudan yakınlığın tadına varabilir. Elbette bunu ilke edinmiş yazarları okumakla varır bu tada.

Okuduğumuz yazınsal metinlerin bizi yazıldığı dönemle karşı karşıya bırakması aynı durum ve koşullar içinde olduğumuzun göstergesidir. Böylesi metinler yazarın söylemleri düşünüş biçimi hakkında bizi bilgi sahibi kılar. Bir yandan yaşamın betimlemesini okurken öte yandan zamanı

kendi kendisiyle açıklayan gerçekçi eleştiri ve değerlendirmeleri dile getirmiştir. Sonuç durumu özellikle vurgulamaya özen göstermiştir. Dolayısıyla yazan insan dönemine, ortamına uzak kalmaz, öte yandan okurunu dikkate almıştır.

Dönemin toplumsal yaşamını görür, orada sokakların sesini duyarsınız. Döneminden etkilenmiş yazarın o yönde hareket etmesi gerçekliği elinde tutmasıyla açıklanabilir. Bu gerçeği kabul etmekle birlikte onu tartışan onu aşan bir başka yanıla ileriye bakmayı bırakmaz. Her türlü düşünceyi değişikliğe uğratma iradesi bu noktada yeniden biçimlenir. Seçeneksiz değildir. Sessiz oturamaz. Birbiriyle çelişen iki durum gibi görünen eski yeni karşıtlığından sınırları genişletmiş olarak çıkar. T. S. Eliot'un dediği gibi,

“Çünkü bilirim ki zaman hep zaman
Ve yer, hep o yer ve tek yerdir
Ve gerçek yalnız belli bir zamanda gerçektir
Ve yalnız belli bir yerde”
Her sanatsal yaratım akan zaman içinde gelişir. Sanat akıcıdır. Akan zaman içinde yeni değerler yaratma kaygısı taşır. Sanatçı bununla birlikte kendini kuşatan zamanı bir biçimde dışlar. Kendi gerçeğiyle kendi zamanını yaratır.
“Ne içindeyim zamanın,
Ne de büsbütün dışında,
Yekpare, geniş bir anın
Parçalanmaz akışında”
diyen Ahmet Hamdi Tanpınar zamanın gerçeklik boyutunu genişletmekte öylesine haklıdır.
Bu geleceğe doğru akıştır. Bu zaman geçişlidir. Zaman sisteminin sürekliliğini, süregelenliğini olumlayan düşüncesindedir. Doğrudan doğruya eskilerin yıkılması tutumu göstermese bile yenilerin yaratılması bilin-

cindedir. Beklentileri duruşunu belirler. Bu anlamda çevresiyle benzerlik göstermesini, birlikte var olmaları yönünde değerlendirmeliyiz. İşte tam burada yenilik anlayışı geçerlilik kazanır, yeniye yönelişse bir gelecek tasarımıyla biçimlenir. Onun için bugün, bugünden ileridedir kimileyin. Böylesi neden sonuç ilişkisiyle temellenmiş düzlemde yürüyüşünü gizlemez. Dönemin etkisini, sesini bu düşünsel yürüyüşle aşabilir. Okur bundan rahatsız değildir.

Sınırları belli olmayan edebiyatın gerçeklik boyutu dünden bugüne gelirken, bugünden yarına dek uzayıp gidecektir. Onca bin yıllık izlere zarar vermeden onun içinden geleceğe yönelmişliği açıktır. Her dönemde böyle olduğunu söyleyebiliriz. İçinde bulunduğu yapıların, geleneklerin baskısından kurtulup yeninin ve yeniliğin üzerinde çalışmak, yaptığı işi bütünlük içinde açıklamakla olanaklıdır. Böyle bir noktada eskiyi ve bugününü reddetmiş değildir. Elde edilmiş birikimler ve deneyimler ile yüzünü geleceğe çevirmiştir. Bugünü dün ile yarın arasında bir tür köprü olarak düşünmekte haklıdır. O köprüünün üstünden geleceğe, ufka bakan yazarın izlenimleri son derece önemlidir. Birbirini besleyen, birbirine eklenen ve sonraya bırakılan birer deneyimdir.

Yazardır, kurduğu düşlerle yazar. Yaşadığı dönemden beslenmesi yanıla zamanına sahip çıkarken bunun yanında geleceğe dönük yüzüyle bütün zamanlar üstüne konuşabilir. İşte Jules Verne 1865 yılında kaleme aldığı *Aya Seyahat* yapıtıyla bir tür yol göstericiliği üstlenmiştir. Geleceği güçlü düşleriyle örneklendirmek yolunda yürür.

Hem zamanın içindedir hem dışındadır. Sürdüğü bir arayıştır. Sanatsal üretimi za-

manın egemenliğine boyun eğmez. Çağının gerekliliklerini yerine getirir ama çağına bağımlı kalmaz çağını gelecek kaygısıyla birlikte yoğurarak açılar. Bir zaman vardır ama o zaman bu zaman değildir. Kimi zaman içinde anlatır ama o bize açıkça bir zamanı belirtmez. Zamandan başka bir şey değildir. Boşluğun içindedir, boş zamandır. Hem bugünü gösterir hem bugünü anlatmaz, söz içinde bir yakın gelecek belirir ve aynı zamanda yok olur. Bilinmez zaman olarak sürdürür gerçeğini. Süreç elinde değişikliğe uğramıştır. Bugünden yarına, yakın gelecekte daha sonraya zamanın tasarlanması, kurgulanmasıdır. Sanata ilişkin bir ayrıcalıktır. Yazar bu ayrıcalığın bilinciyle süreci deneyimler.

Yazınsal deneyim, belirtmek istediğini bir kural ya da kurallar bütünü olarak ortaya koymaktan uzaktır. Metinler kesinlik içermez. Zaman da öyledir. Gelecek ne denli tasarlanır olsa da yazarın beklentileri doğrultusunda gerçekleşmeyebilir. Şunu söylemeden geçmeyelim, edebiyat toplumların geçirdiği, geçireceği dönüşümleri öncesinde dile getirmeyi başarmıştır. Yazıldığı dönemde ileri sürülen uç düşüncelerin yeri geldiğinde toplumun gerçeğine dönüştüğü bilinir. Toplumsal özelemleri dile getirir.

Yaratımlar sözünü ettiğimiz düzlemde samsal birer kurgudur. Geleceği aydınlığa kavuşturma adına sorular sorar, yanıtlar bulur. Kurmaca özüyle hem anı yakalar hem yarını sorgular. Bulduğunu da sorgulamaktan geri durmaz. Yazarın yapıtı, bir tür yeni zamanı arayıştır. Hem geleceklidir hem geleceksizlik içinde derinleşir. Yani ne zamana ne kurallara uyar. İnsan zaman ilişkisini benimsemiş olduğu güzele ve doğruya yönlendirmek çabasıdır.

Bugünün düşüncesiyle anlamlandırılmış gelecek zaman, edebiyatın kendi iç koşulları içinde varlığını somutlaştırır. Zamana ilişkin değerler, olgular, yazınsal yaratının kendi ilişkileri içinde yer alır. Bunları birbirleriyle kaynaştırmak, bütünleştirmek bir düzen içinde okurun beğenisine sunmak yazarının işidir.

Gelecek düşür. Edebiyatın gelecek düşüncesi yalnızca kurgusal canlandırmadır. Yazar kişisel bakış açısıyla aynı düzlemde farklı zamanları kaleme alır. Bu ne kadar uygulanabilir onu zaman gösterecektir. Çünkü yazınsal gerçek o kurgusal olanın ötesinde bir yerdedir.

Bugünün edebiyatı geleceğin aydınlatılması idealini taşır. Bugünü süreğenliğiyle, düşünceleri gelecekle bütünleyen metinlerdir. Yazarı çağına bir anlamda zamana yön vermek durumundadır. İşte yazılan da budur. Yazarın bu tutumunu kılavuzluk görevi biçiminde adlandıramayız. Geleceğin temellerini atmaya çalışır, ne kadar yapabilirse. Her dönemde edebiyat kendini oluşturabilmesi için gelecek tasarımıından asla vazgeçmez, vazgeçmemiştir. Zaman edebiyatın uzamsal gerçeğidir.

ERTUĞRUL
Özüaydın

UNUTUŞUN KARŞISINDAKİ DİL

debiyat, unutuşun karşısında bel-
lektir, diye okudum 2025 Antalya Edebi-
yat Günleri manifestosunda. Manifestonun
beni heyecanlandıran ve bu yazıyı yazma
motivasyonu veren cümlesi buydu.
Bu yazının ilk kısmında edebi belleğin top-
lumsal süreçlere tarih biliminden daha
belirtisel ışıklar düşürüp düşürmeyeceği-
ni tartışmak istiyorum. Tartışmayı Joseph
Conrad'ın *Karanlığın Yüreği* romanı üze-
rinden Edward Said'in çözümlediği kültür
ve emperyalizm bağlamında ele almanın iyi
bir başlangıç olacağı kanısındayım.

Conrad, *Karanlığın Yüreği*'nde uzun bir ne-
hir yolculuğu anlatıyor. Savaş, yeni teknolo-
jiler ve modernliğin bir arada olduğu roman
konu ettikleriyle okunmaktan fazlasını hak
ediyor. *Karanlığın Yüreği* romanda anlatıl-
mayan, yazarın dışarıda bıraktıklarıyla da
okunması gereken bir yapıt. Bunun sebebi
E. Said'in belirlediği üzere *Karanlığın Yüre-
ği*'nin yirminci yüzyılın *batılı* görüşlerinin
habercisi olması. İngiliz imparatorluğunun
gözünü Afrika'ya dikmesi gibi Conrad'ın
kahramanı Marlow da romanda gözünü Af-
rika'ya dikmiş hatta uzak diyarlar dediği
Afrika'nın içlerinde ilerlemeye başlamıştır.
Her metnin olduğu gibi kurmaca metnin
de önerileri vardır. Yapıya bütüncül bir ba-
kışla bakıldığında parçaların bir araya gele-
rek ifade ettiği anlamı, açığa çıkan öneriyi
fark ederiz. Marlow Afrika'da yaşadığı se-
rüvenleri anlatırken *oralara* ışık götürmek

için kolları sıvayan beyaz adamın ne denli
yozlaştığını dinleriz. Yine de metnin öneri-
si beyaz adamın *oraları* medeniyete kavuş-
turması gerektiği yönündedir.

Marlow Afrika'nın sömürge bölgelerine yap-
tığı gezileri anlatma iştahıyla İngiliz impa-
ratorluğunun yayılma iştahını yansıtıyor
gibidir. Israrcı Marlow Kongo'daki serüven-
lerinin sonucu olarak Avrupa'nın Afrika'ya
kurtarıcı bir güç olarak geldiğini imliyor.
Kongo'ya medeniyet götüren kahramanla-
rın yozlaşmış ve savruk kişiliklerine rağmen
ırksal üstünlükleri satır aralarında veriliyor.

“... Ülkenin bu umutsuz döneminde dış gö-
rünüşünü muhafaza etmişti... Kişilik sahibi
olmak böyle bir şey... Neredeyse üç yıldır
oralardaymış... Öyleyse bu adam gerçekten
bir şeyler başarmıştı. Derli toplu tuttuğu
hesap defterlerine içten bir bağlılığı vardı.”
“Küçük bir sandal, küreklere asılan dört
vahşi ve sırtını merkeze, teselliye, bekli de
memleketine dair düşüncülerine çevirmiş;
yüzünü de vahşi doğanın derinliklerine, boş
ve terk edilmiş istasyonuna dönmüş yalnız
bir beyaz adam.”

“İstasyonda geri kalan her şey karmakarı-
şıktı. Kafalar, eşyalar, binalar. Ayakları ta-
raklı, toz içinde zenciler kabileler halinde
gelip gidiyorlardı.”

Conrad'ın romanı Afrika'nın *vahşiliğine*
başka bir formül önermeye yanaşmıyor.
Çünkü Conrad'ın zihninde başka bir öneri
tahayyül etme imkânı bulunmuyor. Kendi

kendine yeten, kendi kendini yönetebilen bir Afrika toplumu düşlemeye meyletmiyor. Bunun nedeni yazarın yaşadığı çağın ırksal üstünlüğe ilişkin üsttenci kodlarla kuşatılmış olmasıdır.

Kültüre yerleşen mit ve metaforlar sanatta ve edebi yapıtlarda açığa çıkar. Yazarın bilincine yerleşen mit ve metaforlar Conrad'da olduğu gibi emperyal iktidarı kavramayı ve alternatif yaşam olanaklarını düşlemeyi engelleyebilir. Bu nedenle *edebi ürünler kendi anlamını tek başına taşıyamaz*, diyor Edward Sait.

Edebiyat yazarın yaşadığı çağ ve içinden ses verdiği ortamla birlikte anlam kazanır. Edebi ürünlerin neyi dışarıda bıraktığı, neye odaklandığı, yansıttığı ve netleştirdiği hatta nasıl pekiştirdiği yazıldığı dönemin zihinsel kodları içinde görünürlük kazanabilir.

Karanlığın Yüreği'ni -ve başka romanları; Mansfield Park'ı, Jane Eyre'yi, Kim'i, Veba'yı, Yabancı'yı- egemen kültürel kodlar merceğinden yeniden okumak ve çağcıl bağlantılarıyla anlamak yazarları ve eserlerini küçültmez. Yazarların yazarken neyin etkisinde olduklarının fark edilmesini sağlar. Ki bu da sömürünün, kanlı savaşların toplumsal zemininin, imgesel arka planının kuru tarih bilgisi yerine edebiyat içinden kavranmasını sağlayabilir.

O halde unutuşun karşısına yerleştirmek istediğimiz belleklerimiz hangi kodlarla örüldüğüne dikkatle bakmak durumundayız. Günümüz yazarlarının yansıttıklarının ve önerilerinin farkında olma sorumluluğu dünyanın ve ülkemizin gelip dayandığı sınırdaki büyük önem taşıyor.

Böylelikle buradan nereye, sorusuna buradan daha karmaşık ama imgesel ve bütüncü anlam olanaklarına diyebiliriz.

Edebi metinler dil ile inşa edilir. O halde unutuşun karşısına yerleştirmek istediğimiz iş dil ile yapılır. Yazının ikinci kısmında anadilinden kopmuş bir yazara uğrayacağım. Dilin insanlığın ortak deneyimlerini görmezden gelen ve acı kayıpları sayılara indirgeyen her türlü evraktan kalıcı, hümanist ve ikna edici olduğunu Agota Kristof metinleri üzerinden aktarmaya çalışacağım. Agota Kristof anadilinden koparılmış bir yazar. Nazi Almanyası döneminde ülkesini terk etmiş. Almanya Macaristan sınırında bir kasabada yaşamış ve Almanca konuşmak zorunda kalmış. Sovyetler birliğinin Macaristan'ı işgal ederek Rusça'yı zorunlu dil ilan etmesiyle ve eşinin muhalif olması nedeniyle yaşadığı yeri bir kez daha terk etmek zorunda kalır. Avusturya'ya sığınır. Oradan da İsviçre'ye

yerleştirilir ve Fransızca ile tanışır. Agota ısrarla Fransızca öğrenmeye ve yazmaya çabalar. Fransızca'yı düşman dil olarak tanımladığı halde... Fransızca giderek kendi anadilinden uzaklaşmasına neden olduğu halde...

Kristof metinleri Kristof'un savaşın gölgesindeki çocukluğuyla ve ana dilinden koparılmışlığıyla başa çıkma çabası olarak görülebilir. Yalın ve nispeten kapalı üslubuyla baskıcı rejimlerin hâkim olduğunu anladığımız atmosferler kurar. Yabancılaşmayı dilin en rafine haliyle aktarır. Kristof'un metinleri sayesinde göç yollarında kaybedilen hayatlar sayıya indirgenmiş olmaktan kurtulur, edebiyat aracılığıyla toplumsal belleğe işlenir ve biz onların yarım kalan hayatlarının tanıkları oluruz.

"Ben savaş yüzünden öksüz ve yetim kalmıştım. Ailem bombardımanda ölmüştü. Hayatta kalan bir tek ben vardım. Ne kız ne de erkek kardeşim olmuştu..."

"Önemsiz bir ülkenin ismi olmayan bir köyünde doğdum..."

Göç ettirilmek, anadilinden koparılmak ve yine de edebiyatta yani dilde ısrar etmek. Peki buradan nereye? Buradan birbirimizin gerçeğini anlamaya ve gelecek kuşaklara aktarmaya. Ancak edebiyat sayesinde anadilinden koparılmışlığın acısını ve kucakta bebeklerle yürünen göç yollarındaki perişanlığı öğrenebiliriz. Belgeler, tutanaklar, evraklar ve haber bültenleri dünyanın bu günkü halini gelecek nesillere aktaramayacak kadar yavan, duyusuz ve geçicidir.

Son olarak, bu kısa yazıyla Antalya Edebiyat Günleri manifestosunun başka bir cümlesine; Edebiyat gerçeği ifşa etmelidir. Hakikati çarpıtan her iktidara karşı, kendi

dilini özgürleştirmelidir, cümlesine atıfla ülkemizdeki iktidar söylemi ve mücadele olanaklarının edebiyatımızda nereye karşılık geldiğine ilişkin sorular bırakmayı umut ediyorum. Örneğin dili özgürleştirebilecek metaforların kaynağı nerededir? Birlikte düşünmek için verimli, ilk soru bu olabilir. Peki nasıl? Dili özgürleştirici mit ve metaforları nerede arayalım? Bu yazıyla ve sona sakladığım sorularla bir öneri sunmuş olmayı umuyorum; Dilimizin özgürleştirici mit ve metaforlara kavuşması ancak zihinlerimizin özgürleştirici tahayyülleriyle olanaklı olabilir. Dilimiz ve edebiyatımız zihinsel kodların farkında olduğumuz, çözmeye cesaret ettiğimiz ve yüzleşebildiğimiz ölçüde özgürleştirici olabilir.

Şimdi sorular: Kendi ülkemizdeki büyük eserlerin çağcıl yorumlarını yapmaya başlamanın zamanı gelmedi mi? Büyük eserlerimizin kabuklarını soymaya, önerilerini anlamaya, yazarlarının etkisinde oldukları politik arka plandaki mit ve metaforları görmeye hazır mıyız? Büyük Türk yazarlarını metinlerinde anlatmadıklarıyla okursak ne okuruz? Ülkemizde ana dilinden koparılanlar nereden nereye göç ettiler? Yanı başımızda anadilinden koparılmış yazarlar ne yazıyorlar? Kendi dilleriyle anlatmadıkları metinlerinde tam olarak neden bahsediyorlar?

EYLEM
Ata

EDEBİYATTA “HER ZAMAN” VAR MIDİR?

edebiyat, dil aracılığıyla; duygu, düşünce, hayal, olay, durum veya herhangi bir olgunun edebî bir tarzda ve etkili bir şekilde yazılı ya da sözlü anlatımını gerçekleştiren; malzemesi söz ve ses; muhatabı da “insan” olan bir sanat dalıdır.

Edebiyatın kökenleri, [bilebildiğimiz zamanlar ve bulabildiğimiz örnekler içinde] Eski Çağ’da, Mısır ve Sümer gibi medeniyetlerde yazının ortaya çıkmasıyla başlamış diyebiliriz. Ancak, yazının kullanılmadığı dönemlerde dilden dile aktararak günümüze kadar ulaşmış anonim olarak gelişen ürünlerin tamamı olan [ve daha sonra da yazıya dökülen] sözlü edebiyatı da atlamamız gerekir. Yazının kullanılmaya başlamasından itibaren de, yazarı belli olan ya da olmayan her tür edebiyat ürünlerini de [şiir, öykü, roman, masal, deneme, anı, dinî yapıtlar, vb.] yazılı edebiyat olarak rahatlıkla tanımlayabiliriz.

Dinî yapıtlar, edebiyattan büyük ölçüde yararlandığı gibi, dinî hayat da edebî dönemleri belirleyen [sistem içi hale getiren] etkenlerden biri olmuştur; o nedenle rahatlıkla edebiyat - din ilişkisi geçmişte ve günümüzde oldukça güçlüdür diyebiliriz.

Her edebî metnin içinde olduğu tarihî bir dönem vardır ve edebî metinlerin hepsinde bu tarihî dönemlerin izlerini görmek olasıdır da diyebiliriz rahatlıkla. Edebî metinlerin temasını da tarihî dönemler etkiler; bu yüzden yapıtları doğru yorumlayabilmek ancak o dönemin tarihî olaylarını farklı kaynaklardan çok

iyi araştırıp bilmekle olasıdır. Ancak tarih bilimi de tarihsel belgenin olmadığı, bulunamadığı durumlarda, kurgusal edebî metinlerden yararlanır. Bu bağlamda, edebiyat da tarihe kaynaklık etmiş olur ve karşılıklı bir alışverişten bile söz edilebilir rahatlıkla.

Felsefe ve edebiyat ilişkisini de anmadan geçmek olmaz. Her ikisi de dil yapıtlarıdır; onlar da çoğu konuda birbirinden yararlanır.

Edebiyat kaynağını genellikle insan yaşamından alır ve temel malzemesi olan sözcüklerle yazılı veya sözlü olarak yine insana insanı anlatır. Bu da, 20. yüzyıldan itibaren çok hızlı bir gelişim gösterip insan davranışlarını inceleyen Psikoloji bilim dalıyla edebiyatın yakınlaşıp ortaklaşmasını, hatta bazen iç içe geçmesini bile sağlar; çünkü: her ikisinin de ortak noktasını insan oluşturmaktadır.

Zaman kavramı, edebiyat yapıtlarındaki olayların akışını ve süresini belirleyen temel yapı unsurlarından biridir. Bu da, olayın yaşandığı “olay zamanı” ile anlatıldığı “anlatma zamanı” arasındaki ilişkiyi ve bu ikisi arasındaki süreyi kapsar. Yapıtın zaman algısı; olayların gelişimini, anlatının ritmini, karakterlerin yaşadığı deneyimi de şekillendirir.

Edebiyattaki zaman çeşitleri olay zamanı, anlatma zamanı, yazma zamanı ve okuyucunun okuma zamanıdır. Kurgu biçimleri de Doğrusal-Kronolojik, Doğrusal Olmayan ve geçmişle gelecek arasında gidip gelerek (1) kurgulanabilir. Zamanın işlevi de anlatının ritmini ayarlamak, karakterlerin gelişimini belirlemek, anlam oluşturmakta etkilidir.

Edebiyat içinde, roman ve anlatmaya bağlı diğer edebi metinlerdeki zaman kavramı, kurumsal bir karakterde ve edebiyatın olmazsa olmazıdır. Geçmiş, şimdi, öngörülen gelecek ve “olmayan ama olabilir [science fiction] gelecek” zaman şeklinde karşımıza çıkan kavram, yukarıda anlatmaya çalıştığım gibi, tarih, din [inanç,] felsefe, psikoloji ve bilim kurgu ile birlikte edebiyatı biçimlendirir.

Yazımda baştan beri yapmaya çalıştığım bütün bu ön giriş ve anımsatmalardan sonra, “edebiyatta her zaman var mıdır?” sorusuna bir yanıt aramaya girişebilirim artık.

Edebiyat yapıtlarının evrensel temalar aracılığıyla bir zaman diliminden diğerine geçme gücü elbette vardır. Sevgi, ölüm, adalet, korku, umut gibi temalar, farklı çağlardaki insanlar için de anlamlı olacaktır. Edebiyat da, bu temaları işleyerek okuyucunun duygularıyla düşüncelerine hitap edebilecektir. Edebiyatın evrenselliği de, insan aklı ve duygu dünyasındaki ortak noktalarda bulunur. Kant’ın da belirttiği gibi, estetik algı, evrensel bir deneyim olabilir; ancak, bu deneyim her zaman o dönemin estetik anlayışının izlerini taşıyacaktır. Bu nedenle, edebiyatın hem kendi dönemini yansıtmaması hem de evrensel bir nitelik taşıması olasıdır. Örneğin, bugün “klasikler” olarak isimlendirdiğimiz yazarların edebiyat yapıtları, yani Shakespeare, Tolstoy, Dostoyevski, Flaubert, Zola, Jules Verne, Çehov, Ömer Hayyam, Oscar Wilde, Franz Kafka, Virginia Woolf, vb. bence bir “edebiyatta her zaman”dır. Nurdan Gürbilek’in 18.05.2013 tarihinde Kaan Özkan ile yaptığı söyleşide de dediği gibi:

“Bu sözünü ettiklerinizin hepsi [Ahmet Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay, Yusuf Atılgan, Fyodor Dostoyevski] güçlü yazarlar, kendileriyle dışımemize imkân veren yazarlar, kolay kolay yıkılmayan, içlerinde bir sürü çelişik ses ba-

rındıran, bu yüzden de sizi yeni konuşmalara zorlayan yazarlar.”...

“Güçlü romanlar çelişkileri ya da açmazları örtbas edenler arasından değil, onlarla yüzleşebilenler, krizi derinleştirmeyi göze alabilenler arasından çıkıyor”...

Ayrıca günümüzdeki sinema senaryolarının ve TV dizilerinin edebiyatla olan ortak ilişkisi de bu anlamda “edebiyatta her zaman”ın var olacağının ayrı bir kanıtıdır. Bir de oldukça ürkülen ama yine de kullanılan “yapay zekâ” da gerçek edebiyatı etkileyemeyecek ve “edebiyatta ‘her zaman’” olma olasılığından uzaklaştıramayacaktır.

Ancak yazımı bitirmeden bir [science fiction] öngöründe bulunup yanıtını benim de bilmediğim yeni bir soru üretebilirim. Gün gelip de insan beyni büyük aşamalar kaydedip insanların düşünce ile konuşmasını sağladığı zaman, ortada yazılı ya da görsel bir edebiyat/sanat kalacak mıdır? Ben yepyeni bir tür edebiyat ve sanat ortaya çıkacaktır diye düşünüyorum; ama nasıl? Hep birlikte düşünmeli.

Geriye Dönüş (Flashback): Anlatım sırasında geçmişe ait bir olayın anlatılmasıdır. İleriye Atılma (Flashforward): Anlatıcının, gelecekte yaşanacak bir olayı anlatmasıdır. Sıkıştırma ve Genişletme (Ritmin Ayarlanması): Anlatıcı, önemli bulduğu olayları daha ayrıntılı anlatmak için zamanı uzatabilir (genişletme) ya da önemsiz bulduğu olayları özetleyerek zamanı kısaltabilir. Eşzamanlılık: Olayların ve anlatımın aynı anda yaşanıyor muş gibi sunulmasıdır.

FERGUN
Özelli

HİPERNESNE ÇAĞINDA EDEBİYATA DÖNGÜSEL BİR PERSPEKTİFLE BAKMAK

Hızlı, parçalı ve seslerle dolu bir çağdayız. Bildirimlerle bölünüyor, sistemlerle şekilleniyor, içerikle kuşatıyoruz. Her şey fazlaca erişilebilir fakat bir o kadar da sığ. Hikâyeler hâlâ anlatılıyor ama ne kadar derine ulaşabiliyor? Bu düşüncelerin peşinden giderken edebiyatın kendisine bir soru yöneltiyoruz: Buradan nereye? Bu soru yalnızca bir yön arayışı değil, aynı zamanda edebiyatın bugünkü sınırlarını, karşılaştığı zorlukları ve gelecekte nasıl bir form alabileceğini sorgulayan çağrı niteliğinde.

Tarih boyunca edebi akımlar, yaşanan dönüşümlerin izlerini taşıdı. Klasisizm'in ölçüsü, Romantizm'in duygusallığı, Realizm'in dünyayı olduğu gibi anlatma arzusu... Derken 20. yüzyıl, Modernizm'le birlikte anlatının yapısını bozdu, zamanı büktü, hakikati çoğalttı. Ardından gelen Postmodernizm ise her şeyi yeniden kurcaladı: Anlatıcıyı güvensizleştirdi, ironiye yaslandı, otoriteyi dağıttı. Ancak şimdi başka bir yerdeyiz. Postmodernizmin bile sınırlarını aşan, daha girift, daha kaotik bir dönemden geçiyoruz. Bu çağın gerçeklik deneyimi artık bireyin iç dünyasında değil; sistemlerde, ağlarda, algoritmalarda, krizlerde şekilleniyor. Ve bu yeni gerçeklik, klasik anlatı teknikleriyle kolay kolay kavranamıyor.

Tam da bu noktada, düşünür Timothy Morton'un ortaya koyduğu *hipernesne* (hyperobject) kavramına bakma gerekliliği doğu-

yor. Morton'a göre hipernesneler; zamansal ve mekânsal olarak öylesine yayılmış ve dağılmış yapılardır ki, onları bütünüyle görmek, kavramak ya da temsil etmek mümkün değildir. İklim krizi, nükleer radyasyon, kapitalist üretim sistemleri, küresel veri ağları, çevre kirliliği, evrim vb. olgular bu kavrama karşılık gelen nesneler olarak düşünülür. Burada söz konusu olan, zaman ve mekân içinde sürekli değişen, dalgalanan, eriyebilen, tek bir anda bütünüyle deneyimlenemeyen ve farklı zamanlarda, farklı mekânlarda çeşitli evrelerle ortaya çıkan, ilişkilerle şekillenen devasa bir nesnedir. Peki, edebiyat bu denli büyük, dağınık ve kavranamaz bir gerçekliği -ki 'hakikat' da diyebiliriz buna- nasıl anlatabilir? İşte burası anlatının tıkanıdığı, klasik karakter merkezli yapıların yetersiz kaldığı bir eşiktir. Artık başkarakter bir insan değil, bir kriz olabilir. Zaman çizgisel değil; döngüsel ya da dağınık bir yapıda kurgulanabilir. Hikâyeler sonuçtan çok sürece; bireysel eylemlerden çok, karmaşık ilişkiler ağına odaklanmak zorunda kalabilir. Hipernesne kuramı bize, daha katmanlı, daha bütünsel ve daha karmaşık düşünmemiz gerektiğini hatırlatıyor. Belki de edebiyatın görevi artık olay örgüsü kurmak değil; insanın bu karmaşık ağların içinde nasıl kaybolduğunu ve anlam aradığını göstermeye çalışmaktır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren edebiyat eleştirisi de büyük bir dönüşüm yaşadı. Yapısalcılık, metni kapalı bir sistem olarak yorumlarken; postyapısalcılık ve yapısöküm, anlamın kayganlığını ve yorumun sonsuzluğunu ortaya koydu. Feminist, ekofeminist, postkolonyal,

queer, ve posthümanist kuramlar ise metni toplumsal, politik ve etik katmanlarıyla okuma yolları açtı. Bu bağlamda edebiyat artık sadece ne anlatıyor değil, kim anlatıyor, kimin adına anlatıyor, kimin sesi bastırılıyor gibi sorularla da yüzleşmek zorunda.

Günümüzde metinler yalnızca kâğıtta değil, ekranda, uygulamalarda, podcastlerde ya da algoritmaların içinde üretiliyor. Yapay zekâ şiir yazabiliyor, hipermetinler okurun yönlendirmesiyle şekillenebiliyor, veriye dayalı romanlar kurgulanabiliyor. Bu gelişmeler anlatının sınırlarını genişletirken, bazı soruları da beraberinde getiriyor: Edebiyat hâlâ insan merkezli bir faaliyet mi? Yazar dediğimiz fiğürün sınırları nereye kadar genişletilebilir? Anlam üretimi artık ortak bir eylem mi, yoksa programlanmış bir sonuç mu? Bu sorular, gelecekte edebiyatın sadece içerik değil, varlık biçimi olarak da dönüşeceğini gösteriyor.

Bunca teori, bunca yapıbozum, bunca ağ ve algoritma içinde peki ya şiir? Şiir, hâlâ kendine has bir biçimde ısrarla varlığını sürdürüyor. Belki de hipernesne çağında en dirençli olan tür odur; çünkü temsil edilemeyi, kelimelerin yapısına değil, aralarındaki sessizliğe yükler. Şiir, günümüzün hızla tüketilen içerik dünyasında hâlâ bir yavaşlık çağrısıdır; düşünmeye, sezmeye, içe dönmeye davettir. Biçimlerin, akımların ve hatta anlamın ötesinde bir şey taşır. Şiir, anlatının değil, varoluşun dilidir.

Ben, insanın ve edebiyatın tarihinin döngüsel bir yapıya sahip olduğunu düşünüyorum. Klasik bir düzen kurulur, ardından bir yıkım gelir; bu yıkım yeni biçim arayışlarını doğurur, yeni bir düzen inşa edilir, ama o da er ya da geç bir krizle sarsılır ve yeniden yıkılır. Bu döngüler kimi zaman bir spiral çizerek ilerler, kimi zaman ise bir tür “başlangıca dönüş”le

kendini tekrar eder. Modernizm anlatıyı çözererek yapıyı sarsmış, postmodernizm ise bu yapıyı parçalayıp çok sesliliği ve çoğul anlatıları yüceltmmişti. Bugün, hipernesne, metamodernizm gibi kavramlarla karşı karşıya kaldığımızda, anlatı bir kez daha sarsılıyor; gerçek ile kurgu, fiziksel ile sanal arasındaki sınırlar belirsizleşiyor. Okuyucu da bu salınımın bir parçası haline geliyor. Belki bu da yeni bir doğuşun habercisidir; çünkü ancak sınırlar yıkıldığında, o sınırların dışına çıkıp yeni biçimler ve yeni anlamlar yaratabiliriz.

İçinde bulunduğumuz “hipernesne çağı” ve dijital dönüşüm, edebiyatı özüne, insanın kendisiyle ve varoluşla doğrudan yüzleştiği başlangıç noktasına geri götürecek gibi görünüyor. Bu geri dönüş, elbette daha donanımlı bir bilinçle gerçekleşecek; görmüş geçirmişliğin bilgeliğiyle, daha yalın, daha insani ve daha derin bir anlatıya doğru. Çünkü bu çağ, hızın ve karmaşık yapının içinde kaybolan insanı, kendi içine ve özüne dönmeye zorluyor. Edebiyat, biçimsel olarak ne kadar karmaşıklarırsa karmaşıklarınsın, insana dair o derin merakı sürdürmekte sabit kalacaktır diye düşünüyorum. Evet, dünya artık kolayca anlatılamıyor. Bazı gerçeklikler fazla büyük, bazı duygular ise fazlasıyla kırılan. Ama yine de birileri, bir yerlerde, bir cümlede ya da bir kelimenin ucunda, insan olmanın ne demek olduğunu anlatmaya çalışıyor. Edebiyatın yolu hiçbir zaman düz ve kolay olmadı. Bugün ise daha parçalı, daha çetrefilli. Ama yürümeye devam edeceğiz; bu kez daha dikkatli, daha dirençli ve daha insan kalarak.

GÜLÜMSER
Çankaya

TEKNO-DÜNYA, BARBARLIK VE EDEBİYAT

“Uygarlık çökmüyor, sadece uygarlaşmadan sapıyor. Bugün uygarlık barbarlığın tutunmasını güçlendirirken, uygarlaşma dağılıyor.”

Franco “Bifo”Berardi

“Yatarken de kalkarken de tekniği düşünün. Burada amaçlarınızı unutun; tekniğe ilişkin izlekleri sevmeyi, teknik konusundaki başarılarınızdan kıvanç duymayı tamamen teknik açısından görmeyi öğrenin.”

Robert Luis Stevenson

Edebiyat ve onun geleceğini tartışmamız için öncelikli olarak dünyanın ve onun üstünde yaşayan canlılara ve eğer varsa/kaldıysa onların geleceğine odaklanmamız gerekiyor. Neredeyse tamamıyla teknolojikleşmiş bağlı olarak teknikleşmiş bir dünyada (bilim kadar teknoloji de, teknik de son tahlilde iktidar ile ilgilidir.) ise bu konuda olumlu ve insanı geleceği eylemesine çağıran çıkarımlar yapmak ihtimalen öyle kolay hatta mümkün bile olmayabilir.

Uygarlığın tekno-dünyaya bağlı olarak her geçen gün daha fazla biçim değiştirdiği ve barbarlaştığı bir zamanda kendimizi hayatta tutmaya çalışıyoruz. Ama bu hayatın Franco “Bifo” Berardi’nin demesiyle sentetik olduğu baştan belirtilmelidir. Söz konusu sentetik hayat yine tekno-dünyaya bağlı olarak insan canlısında “Digital benliği” öne çıkartıyor ve onu belirliyor. Buysa ne yazık ki insanın tarihi boyunca oluşturduğu bütün duygusal değer-

lerden kopması ve onları değersizleştirilmesi için yeterlidir. Böylelikle insan adalet, vicdan, dayanışma, yardımlaşma, merhamet, sevgi, aşk, dostluk, şefkat gibi duygu değerlerinden kurtuluyor hatta arınıyor. . Bu noktada Ahmet Oktay’ın şiirin insansızlaştığına dair saptamasını edebiyatın bütün türleri için ne yazık ki söz konusu edebiliriz.

Edebiyat en azından bizim için -onun-şematik ve mekanik örnekleri unutmadan belirtirsek-bir dönüştürme, insanı bugüne geleceği yöneltme pratiği idi. Hatta bu yüzden hem Terry Eagleton, hem de Ahmet Oktay edebiyatçının görev ve sorumluluklarından söz eder. Ne var ki insanın duygu değerlerinden olması demek aynı zamanda edebiyatın da benzer bir eğilim ve yöneliş içinde olması ve şair yazarın baştaki sorumluluklarından ve görevlerinden kurtulması demektir.

Buysa ister istemez edebiyatı dönüştürme pratiği olmasına bağlı olarak öne çıkardığı duygu değerlerinden ve izleklerden uzaklaştırırken onu insani olandan büyük ölçüde uzaklaşmış teknik ve estetik yönü başat bir şey ve biçim haline getirir. Tam bu noktada özellikle romanın “sadece kendi içindeki öyküye ve tekniğine indirgendi.”ğini söyleyebiliriz. Son beş- on yıla bakarak şiirde uzun zamandır bir paradigma değiştirme isteğinin olduğu ve bunun epeyi bir sonuçlarının ortaya çıktığı iddia edilebilir. Şairler bundan yüz yıl önce yapılmış olsa da “bunun için yeni iletişim teknolojilerine umut bağlıyorlar. Somut şiir, görsel şiir gibi şeylerle uğraşıyorlar.” Ahmet Oktay bu gelişmeye bağlı olarak duyguların bile taklit edildiğinden söz

eder. Bütün bunlarsa Giorgio Agamben'in bugünde artık deneyimin mümkün olmadığını altını çizdiğini unutmadan belirtirsek deneyim dediğimiz şey insani olmaktan çıkarıp teknik ve estetik hatta digital bir şey haline getirir ve her bir şeyi bu düzeyde ele alır.

Bu teknoloji ve iletişim kaynaklı gelişmeler tabii edebiyatın bugüne ve geleceğe yönelmesini, gelecek önerisi ve tasarımlarını dillendirmesini geriletir hatta ortadan kaldırmakla kalmaz teknik ve estetiği tek edebi ve başat öge haline getirir. Bu da artık baştaki kapitalizme karşılığında büyük ölçüde kurtulmuş bir modernizmin ve onun arkasından gelen postmodernizmin içinde gerçeklik kazanır. Modernizmin bu haline ve postmodernizme dönük yazılıp söyleneni etkileyen ve belirleyen bir karşılıktan ise söz etmek nerdeyse imkânsızdır.

Bütün bunların kaynağında artık bir tek seçenek olarak durduğunu söyleyebileceğimiz küresel tekno-kapitalizm, onun digital dünyası ikisinin oluşturduğu kültür endüstrisi vardır. Çünkü digital ortamda büyüyen ya da artık orada yaşamaya başlayan ve onun bağlamlarına katılmakta ve bağımlı hale gelmekte sorun görmeyen insan teki aynı dünyaya karşısında onu reddeden ve onu karşı direnen bütün duygu ve duyarlıklarını çoktan kaybetmiştir ya da kaybetmeye doğru gitmektedir. Kaldı ki "insanlar müphem, üzücü ve bazen de acımasız ilişkileri terketme eğilimindedir.." Kaldı ki "İnsanlar suni bağlama gömüldükçe insani duyarlılık azalır."

Bunun karşısında bir hesaplaşma arzusundan az da olsa söz etmek mümkünse de bu ne yazık ki kapsayıcı ve etkileyici olmaktan oldukça uzaktır. Yanı sıra geçmişin ve hatta bugünün edebiyatta da kendine yer bulan ya da edebiyatı kendini ifade alanı olarak geçen ütöpik ge-

lecek arzuları da vasatın konusu ve izleği haline gelmiştir. Bu konuda ekopoetik bir şiirden hatta ekofeminist bir edebiyat eğiliminden söz etmek mümkünse de ikisi de kapsayıcı olmaktan oldukça uzaktır. Bir bakıma edebiyat hem politik hem de toplumsal olanla ilişkisini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.

Yanı sıra tekno-dünyaya ve onun yaydığı ve ana akım haline gelmiş fazlasıyla otoriter ve dünyayı ve onun uygarlığını barbarlığa götüren aşırı sağ ve onun faşizmi karşısında politik olanın da hem gündelik hayatta hem de edebiyatta benzer bir karşılık bulması ne yazık ki kaçınılmaz gibidir.

Toparlarsak tekno-kapitalizmin otoriter dünyasında insanın edebiyat ya da kültür, sanat üstünden bir bugün ve gelecek projesi sunması ve bunu inşaaya yönelmesi ancak kadınların ve yerel halkların direnişine ilgi göstermesi ve ona dahil olması ancak mümkün olabilir ama bu bile artık dünya ve üstünde yaşayan canlılar için gelecek diye bir şeyin olmadığı/kalmadığı gerçeğine ne yazık ki pek bir şey yapamaz.

HALİM
Safak

YAPAY ZEKÂ DONANIMLI CİSİMLER ÇAĞINDA KENT VE EDEBİYAT

Zamanın edebiyatı ile edebiyatın zamanı iç içe geçtiğinde, söylenecekler eksilmez, artarmış. Yaşayıp gördüğümüz, insan-zaman-edebiyat ilişkisi yazılanlarda soluk alıp veriyor hala... Birey yaşadığı “yer”le, “beden”le ve “süre”yle sınırlanamaz. Yaşantılar önceden “vade”ye bağlanamaz. Günümüzde edebiyatın geldiği yer (kent), konum, düzey bakımından sorular yumağını büyütmede: Büyükkent, orta kent (şehir veya kasaba) yaşamsal işlev ve sorumluluk bakımından bireyi de toplumu da doğrudan ilgilendirir. Beton, plastik, naylon girdabına çeker. Edebiyat, koşulları, kişileri ve olayları taşır izleğinde, imgeleminde... Modern anlatım biçimleri ve biçimleri elektronik güce ve görsellik (gösteri, şov) ilüzyonuna karşın yazılı sanat olanaklarıyla sürdürür yolculuğunu... Edebiyat üretimi, yaşamın doğal dışavurumu diye algılanabilir o nedenle. İnternetin, sibernetin ördüğü “ağ”lar zamanı ve yaşamı kuşatmıştır, doğanın ve tüm canlıların boğazını sıktığı görmezden gelinemez. Öyleyse her zaman olduğu gibi güncelliğin “edebiyatı ve zamanı” yürürlükten düşmeyecek. Artık lazerin, frekansların, sinyallerin ve finansal algıların güdümündeki “kişi” yani edebiyatın da kahramanı daha etkin katılacaktır “hayat”lara... Haliyle verili varoluş öğeleri gerçekliği de barındıracaktır bünyesinde: Telefon-tablet ekranlarından kopamamış insanların yazgısı, şiirin, öykünün, romanın konusu, anlatının özü-gözü olmayı sürdürecektir.

İnsanlık ve evren penceresinde her geçiş, modern gerçekliğin içinde her akış: Nice- dir hassas yüzeyler, dokunmatik kaygan zeminlerde biçimleniyor düşler, düşünceler. Bu durum okumanın sanal ışığa odaklanmış gözlerin kamaşmasına neden olur. Merak ve kaygı birbirini doğurur! Sonuçta yazan, okuyan kişi ekrana yenilmemek için kendini tutacaktır. Kitaplara yani şiire, öyküye, romana ve felsefeye sığınan kişi niteliği ve “azınlık” kalması şaşırtmaz kamuoyunu. Aykırı (istisna) olarak kanıksanmış edebiyat, sanat erbabı zamanın gerçeğine uyumlu entelektüel ya da inzivada meczup addedilmekte. İnsan ilişkileri, “paylaşım”lar ve “tık”lanmalar sayısınca anlık, karmaşık, yavan ama 15 saniyeliğine ünlü “medya-magazin” nesnesi (objesi)dir... Dahası ilüzyon, kap-kaç, yalan! Bilinçaltı işgali edebiyatın, felsefenin merceğinde tutulur o nedenle. Birey, zaman, estetik, diyalektik kavramları kapitalizmin karatma-karalama merceği altında yıllardır. Bu duruma dikkat çeker Fredric Jameson Siyasal Bilinçdışı kitabında. (Ayrıntı, 1981, İngilizce’den çeviri: Yavuz Alogan - Mesut Varlık) Bilinçaltı-Bilinçdışı geçişmeleri-yadsımları irdelenmiş saptama: “(...) kitap ya da basılı metin, işlev gören bir toplumsal ya da iletişimsel durum içinde kendi somut konumundan çekilip alınır ve serbestçe uçuşan bir nesne haline gelir” (s. 193) diyen ve öncesindeki, devamındaki satırlarda odağa almış. Kapitalizmin sonsuz krizler silsilesinin edebiyat yapıtları ve yazarları, filozofları üzerinden izini sürmüş. Sanal (dijital) erkin düşünce-arzu ekseninde ve estetik ideoloji alanında girdiği çıkmazı göstermiş.

Başta şiirin, genelde edebiyatın izleği, ile-tisi öz ve biçim uyumu, güzelduyu (este-tik) kıvamı, ideolojik duruşu, dil ustalığı, kıvamı, olma-olgunlaşma belirtisidir. Ede-biyatın modernliği “biliçdışı” katmanlarını da aşan felsefi derinliği, hümanist doru-ğu olan evreni kapsar. Tümü zamanın ve konumun tanımıyla uğraşır; postmodern kollarla bir ahtapot yayılmacılığını pekiş-tirdiği aşikar... Çağın ruhuna ve zihnine ulaşması tartışma konusu: Gündelik tü-ketim hızı şiirin, öykünün, deneme ve ro-manın merceği altına girmeli o nedenle... Girmektedir de... Süreç, yaratıcı bireyin (sanatçının) gözlem, düşlem ve eylem yet-kinliği oranında yapıtlara sinmişse kayda değmiş sayılır “bilinç” saptaması. Sana-tın, edebiyatın, modern bireyi postmodern imge-simge yüküyle tanımlaması şaşırtıcı gelmez okurlara. Bilinç sorgulatır çünkü! Bunca karmaşa (kaos) kasvetinde, güdüm-lü tüketici, reklam mağduru topluluklar adına somakta haklıdır! Evet, haklıdır çağ-daşımız edebiyatçılar; “Edebiyat: Buradan Nereye!”

Edebiyatın yaratım-üretim-paylaşım aş-a-maları güncellikten ayrı düşünülemez, ko-nuşulup tartışılmaz, yazılamaz. O nedenle sanal (dijital) kuşatılmışlık atmosferi bire-yin ve toplulukların gündelik geçim (varo-luş) sıkıntılarını kapsar. Evrensel boyutta gerilim ve iletişim sorunudur artık bilin-cin, algının baskıya uğramış “ruh” atlası. Endüstrinin, internetin yani siber çarkla-rın gelişim-değişim ilerleme seviyesi ve hayatları da tüketen”dayatma adımları” edebiyatın, sanatın “Güncel Gerçeklik” ha-vuzunu taşırmaktadır. Işıksız endüstri, in-sansız (robotlu) üretim yani “otomasyon” (karanlık fabrikalar) evresine yaklaşıldı-

ğını yine sanat, edebiyat dile getirecektir. İnsan evladının kısıtıldığı, tutulduğu mo-tern araç(lar) kapanı, modernizmin sö-mürü katmanlarını şiirin ya da haklı gös-termez. Yaşananlar, “ileri teknoloji”, “ileri demokrasi” ve “ileri refah” vb. propogan-da okus-pokus yanılsamalarını sıradan-lıştırmakta. Ne ki edebiyatı, şiiri, öyküyü, romanı ve diğer düşünce üretimlerini iş-gal edememiştir. Görsel piyasa (müzik, si-nema ve reklam) araçlarıyla olduğu kadar kitlesel yayılım sağlayamamıştır “yazı(n) lı” sanat üzerinde. İnsanlığın maruz kaldığı savaş, ölüm-yıkım yok etme darbeleri an-latılmaktadır biteviye... Güncel kötülük çeşitleri her türden araç-gereç ve yöntemi pervasızca yürürlüğe sokmaktadır çünkü. İnsancıl (hümanist) düşünce ve söylemler örgütlenmeli, yayımlı şiir-edebiyat-sa-nat-müzik yolunu kullanarak!

Dünya savaşlar ve yıkımlar tarihidir. Bü-yük-küçük savaşların tümü emperyal amaçlar uğruna çıkarılmış. Savaş koşulla-rı, kar ve finansal büyüme için amansızca beslenmiş. Birey, ruhsal-zihinsel-bedensel sarsıntılar nedeniyle “Amok Koşucusu”na dönüşmüş gerilim (stres) ortamında. Kit-lesel bunalımlar arefesinde ve ertesinde psikolojik tedavi endüstrisi semirsin is-tenmiştir çünkü karteller tarafından. Her biçimde öldüren, yok etmeyi çoğaltan ve hızlandıran savaş atmosferi edebiyat saye-sinde, edebiyat eserleriyle anlatılmış gele-cik kuşaklara. Yazarlar, sanatçılar yaratım sürecini yaşantısının olağan akışı içinde olağanüstü gelişmelere, kötülüklere, çir-kinliklere, çirkefliklere rağmen vücuda getirmiş. Metnini kurgulamış, dilini ve di-leğini inceliklerle (imge) ve iletilerle (me-saj) bezeyip estetik bütünlüğe kavuşturup sunmuş kamuya. İnsanlığın geleceğine.

Modern edebiyat çağını, oluşum dönemi- ni içerisine taşımış ve geleceğe yansıtmış. Yapıtlarda (eserlerde) estetik örgü ve iş- levsel dil eleştiriyi (kışkırtıcı düşünceyi) tetikte tutmakla kalmamış edebiyatın gün- celliği vurgulamasına da kapı aralamış da- ima... Edebiyat ve estetik barışı, insancıl- lığı (hümanizmi), tahammülü (toleransı) ve umudu gözetmiş. Kütüphaneler (dijital ve fiziki) varlığıyla korumakta geçmişin, ya- şanmış yılların deneyim ve birikimlerini. Estetik arayışlar için kılavuzdur edebiyat, sanat yapıtları. İnsanın varoluş serüveni ve iyi-kötü (artı-eksi) kutupları arasında edindiği/ öğrendiği değerler, barışı, yaşa- ma hakkını ve gelecek için erdemli duru- şunu belgeleyen somut veriler toplamıdır. Yok etmek yerine var etmeyi, üretmeyi güzel düşleri diriltmeyi sürdürür edebiyat. Modernlik tarihi de içinde yuvalanır diye not etmekte beis yok elbette... Görsellikle sınava tutulan ideoloji, estetik ve felsefe değil sadece; yaşamanın, madde, anlam ve haz ile dogma (körinanç) barbarlığıyla gö- ğüs göğüğe gelmesi de edebiyatın, ideo- lojinin ve zamanın derinliklerinde arayışı dayatmaktadır.

Kişşinin, biçeceğini (hasat edeceğini) bil- mediği tohumu toprağa teslim edilir ge- nellikle... Tarih, kimseye ekin elde etme güvencesi verildiğini yazmamış bugüne dek. Yazdığınızı yeniden yazın (ektiğinizi yeniden ekin) ama bilin ki dünyada “Arka- sı Yarın” diye bir mutlu/ huzurlu süreklilik yoktur. Böyle demiş bilgiler; göz-kulak ve de emek verelim zamana! Edebiyat (yazın) sanatı zamana, şimdiki zaman okyanusuna olta atmakla eşdeğer: ilgi-okur talip çıkabi- lir meçhul bir anda. Ve yazmayı, söyleme- yi sürdürür o doğrultuda şairler, yazarlar, düşünürler. Geleceğe mim koymak uğru-

na... Her şey döneminde, kıvamında dökü- lür kağıda kaleme... Şimdilik kaydıyla! Zaman kendi zincirlerini ve zimmetlerini (zilletlerini) tüketerek akmaktadır. Ede- biyatan belleğine geçen evre, yaşanmış, tanıklık edilmiş ömür dilimidir insan evla- dı için... Edebiyat sanat zaman (dün) ile unutulmasın diye “yarın”daki zamanını gö- zetir! Muştı gelecektir! Edebiyatı büyü- lü sözü gelecekçidir.

KÖTÜLÜK ÇAĞI İÇİN DİPNOT

Evet, kötüler güçlü-güçlüler kötü mirim gökyüzünün kasveti, lacivert yüzü tanık gerçekler çığ şiirlere, vicdanlara sığmaz aşağılık, alçaklık, balçık çukurunda, irin ve kan, vahşet karası dip aynasındaki is toprağın kiri-kini kötülük çatlağıdır işte: zorbanın işleri yürürlükte, ölümler anlık tutsak acılar çarkı ama geçer her şey gibi zifiri zindan ve zemheri de gidici mirim.

HİLMİ
Hasal

YAZI VE YOLCULUK

Nereye gidiyorlardı? İnsan nereye gittiğini bilir mi ki!

Y

Denis Diderot

azıya başladığım an başlar bende her şey; bu ana edebiyat değil de şiir ve deneme derim daha çok.

Yazının başı ve yolculuk hazzı deneme ya da şiir değil de nedir ki! Yazarken yollara uzam-zaman çizgisi çekmem, mesafeleri saatlerle ölçmem hiçbir zaman: Yazı başlamışsa zaman akar gider, yazan insan yoldadır zaten varır en uzağa bile. Edebiyat değil de yazı/n dedim işte: Edebiyatla ilişkilendirdiğim yazıya dair her şey sıkır beni, yazıda olmam yolda olmam değil mi ki, varacağım nasılsa yaratışın hazzıyla en yakına da en uzağa da. Bazen en yakın en uzaktır, en uzak en yakındır; eğer yazıya ve sözcüklere aitsek. Doğal dilin yanında arama-bulmanın korkunç hazzıyla ikinci bir dil yaratma, üstdil kurmanın ardındayım nasılsa; bu yolda Fazıl Hüsnü Dağlarca ile İlhan Berk'e yok şey borçlu olduğumu itiraf etmeliyim. Bir romancı adı vermediğime göre, hacimli romanlarda bile "eksiltili dil" aradığımı anlaşılmıştır.

Dokunduğu her şeyi şiire dönüştüren ustalardan öğrenilir edebiyat ve ömürlerince delikanlı kalmayı başarmış böylesi yazarların tek bir romanı olmasa da şiirlerindeki roman izlekleri günümüzün hacimli romanlarını döver elbette. Değil mi ki son otuz yıldır "tüketim hazzı" ve "raf ömrü" düşünülerek yazıldı bunca roman. Orhan Pamuk romanlarında bile hile aranmalı, demem o ki.

Neyse ki her on yılda bir edebiyatımızı şiir kurtarır, kurtarmıştır. Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Fazlı Hüsnü Dağlarca, Gülten Akın ve küçük İskender'in hakları yenmese komşumuz

Yunanistan gibi bizim de iki-üç şiir Nobel'imiz olurdu. Edebiyata değil de şiire ait olmak istedim hep; yazının görsele yaslanan bir başka dili daha var ki korkunç haz verir bana.

Sinemadaki iki "baba" ustamdan biri olan Ö. Lütfi Akad yazamadığı romanları filme almakla alanında tek olmayı başarmıştır; benim gözümde pelikülün sonsuz değerdeki romancısıdır o. Keza Metin Erksan da yer yer öyledir. Daha çok adına yazı ve şiir dediğim bendeki edebiyat yaratmanın hazzıyla gizli başyapıtların, hakikatin kalbine yapılan yolculuktur. Arama-bulma dediğimiz daha çok "bulamamak" olduğuna göre, dönüp geriye bakmamak üzer her kalemşoru öyle ya; üstelik imgenin ve metaforun korkunç çocukları aynı zamanda yas çocuklarıdır yazının, şiirin (:romanın değil) üstdil katmanında. Yine de edebiyat dediğim oluyor kitaplar silsilesinde bütün bu olup bitene, neyse ki yazının ve şiirin kalbi Cemal Süreya gençliği ve usta işi acemilikle dergilerde atıyor. Kısa ama uzun sayılabilecek bir yolculuğa çıktığım varsayılınsı madem edebiyattan söz açıldı. Bir yılda bazen kırk roman okuduğum olurdu, ikisi mutlaka Orhan Pamuk imzalı; en hacimli romanlarda şiiri ve «eksiltili dil» arama hastalığım benden daha genç bugün de. Edebiyat dedim de yazının en uzak noktasına fırlatmak istedim kendimi, gençliğimi; "Beş Şehir" ve "Kar"a rağmen belki de aynı yerdeyim.

Yaşasın "Sadece Şiir" dediklerim ve şiir elbette!

HÜSEYİN
Alemdar

EDEBİYATIN SON BÜYÜK SINAVI

Edebiyat, insanlık tarihinin en köklü sanatlarından biri olarak sürekli dönüşüm içinde olmuştur. Sözlü kültürden yazıya, el yazmalarından matbaaya evrilen edebiyat her dönemin ruhuna uyum sağlayarak varlığını sürdürmüştür. Bugün ise hızla gelişen teknoloji ve dijitalleşme, edebiyatın yakın gelecekte bambaşka bir evrim geçireceğine dair ipuçları vermektedir.

Edebiyat kelimelerin, müzik notaların, resim renklerin ahenkli dizilimidir ancak bu dizilimi etkileyen faktörler ortaya çıkan eserin ne olduğunu belirler. Günümüze kadar bu dizilimi başta insan olmak üzere doğa, iktidar, egemen güçler, din, sansür, baskılar, tarihsel süreçler, savaşlar, mücadeleler, coğrafya... gibi konvansiyonel etkiler belirlemişken çağımızda bunu hiç tahmin edemeyeceğimiz bir buluş belirlemeye başladı. Bu buluşun adı “yapay zekâ”. Hayatın birçok alanında kullanılmaya başlanan yapay zekâ konumuz olan edebiyatı nasıl etkileyeceğini tahmin etmekte güç. Ancak edebiyatın şu an adını koyamadığımız bir döneme evrileceği kesin gibi. Bunun doğum sancısını çektiğimizi söyleyebiliriz. Ama esas sancımız bu değil; Tanzimat Dönemi Edebiyatı’ndan Servet-i Fünun Edebiyatı’na geçişte de sancılar çekilmişti ama sonuçta başka bir döneme geçilmişti. Şu andaki sancı bir sonraki dönemin olup olmayacağıdır. Bu bağlamda edebiyat günümüze kadar hangi akımla veya felsefik perspektifle yoluna devam edeceği savaşını vermişken bundan sonra var olma mücadelesi vereceği kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Gelecekte var olma mücadelesi verecek olan edebiyatın dijitalleşmeyle birlikte birçok değişikliğe ve dönüşüme uğrayacağını tahmin etmek hiç zor

olmayacaktır. Bunların başında metinlerin hızla tüketilebilir olması, yüzeyselleşme ve derinlik kaybı hemen ilk akla gelebilecek tahminler olmakta. Ayrıca digitleşmenin amiral gemisi yapay zekâ tarafından üretilen romanlar, hikâyeler, şiirler tartışılmaya başlandı bile. Burada “yaratıcığın” ve “özgünlüğün” ne anlama geldiği sorusu daha yakıcı bir tartışmanın konusu olarak bizleri beklemektedir. Yapay zekâ edebiyatı tamamen devralabilir mi yoksa insan deneyiminin derinliklerinden süzülen özgünlüğün ve duygusal derinliğin yerini asla dolduramaz mı? İşte bu da kusursuz bir tartışma konusu olacaktır. Ayrıca bu digital dönüşüm hem üretim hem de tüketim biçimlerini yeniden tanımlayacağı öngörülmektedir. E-kitap, çevrim içi yayınlar, bloglar, sosyal medya paylaşımları gibi (edebi?) ürünler çeşitlenirken aynı zamanda hem geniş kitlelere ulaşmakta hem de tüketimini kolaylaşmaktadır.

Sonuç olarak edebiyat insanın kendini ifade etme ihtiyacının en güçlü aracı olmaya devam edeceği belli, belli olmayan bunu nasıl gerçekleştireceğidir. Geleneksel roman, hikâye, şiir varlığını korurken yapay zekâ destekli eserler ve çok boyutlu digital deneyimler yükselişe geçecektir.

Can alıcı bir soruyla bitirmek istiyorum; konvansiyonel edebiyat üretiminden gelen üreticiler hatta tüketiciler acaba bu digital edebiyat dönemine ne kadar hazırlar?

İBRAHİM
Dağhan

BURAYA NEREDEN GELDİK?

Antsanat, “Edebiyat: Buradan Nereye!” sorusuyla hem günümüz edebiyatının yönü hem de gelecekteki durumu/dönüşümü üzerinde düşünmeye çağırıyor bizi.

“Önce söz vardı” cümlesini teolojik bağlamından çıkarıp edebiyat alanında değerlendirelim: Evet, önce söz vardı, sonra mağara resimleri, çivi yazısı, Sümer tabletleri, destanlar, Hiye-roglif alfabe, mürekkep, ceylan derisi, papi-rüs, kağıt, kalem, daktilo... Hepsi, insan aklı ve emeğinin ürünüydü, bin yıllar süren geçmiş yolculuğumuzda “buraya” onlarla geldik. Birinden diğerine geçiş süreci yüzyıllar almıştı. Ne yazık ki çoğu ömrünü tamamladı ya da işlevini kendisinden sonrakine devretti. Elimizde kalanların bazılarını yolculuğumuzun kalan bölümünde kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyayız.

Kaybetmeyeceklerimiz de var elbet: Baştan itibaren olmazsa olmazımız, insan. Sözden önce o vardı. Okuyan, yazan, anlatan ve dinleyen insan... Diğer yanda duyduklarına -gördüklerine hayal ve düşlerini hatta abartılı yalanlarını/ kurgularını ekleyerek sözlerini kuşaktan kuşağa aktaran oyuncular, destancılar, ozanlar... Bugün, insanın zevkleri, merakları, hayata bakışı ve yorumlayışı küreselleşme, dijitalleşme ve yapay zeka aracılığıyla yeniden biçimlendirilmeye çalışılıyor. Bölgesel savaşların ve kitle-sel göçlerin şiddetlendiği, 3. Dünya Savaşının kapıda olduğu bu dönemde (?) sosyal medya/ hız, tüketim ve yüzeysellik biçimlendirmenin

üç silahşoru olarak meydanlarda. Kabul etmeliyiz ki edebiyat içinden çıktığı çağın sosyopsi-kolojik, ideolojik, estetik, ekonomik ve teknolojik verilerinden/ortamından besleniyor. Üç silahşor adını verdiğimiz altyapıdaki olgu(lar) kuşku yok ki edebiyatın gideceği yer ve alacağı şekil hakkında bize ipuçları veriyor.

Geleceğe yolculukta yanımızda yine insan olacak: Yazar/şair, okur, okuryazar, müzisyen, ressam, fotoğrafçı... olarak insan. Fakat şimdiye kadar yanımızda hiç görmediğimiz “şeyler”, “üç silahşor” yolculuğun kalan bölümünde bize eşlik edecekler. Sanırım bu “arkadaşlar” yer yer geçmişi ve bugünü aşmaya çalışacak. Sözgelimi, yapanlar için ne anlama geldiğini hiçbir zaman bilemeyeceğimiz mağara resimlerini gösterdiğimizde saniyeler içinde sayfalar dolusu anlatıyı yazıp elimize verecek kadar “akıl ve sır küpü” olarak her insanın elinin altında bulunacak... anlattıklarını okuyup duyan, “vay be!” diyecek, ona inanacak. Buna -hazır veriye- almış insanın -zaten zamanı da yok-gözü kulağı hep orada olacak. Kısa metinler, yüzeysel/popülist anlatım, sesli kitaplar, blog yazıları, interaktif öykü ve romanlar... dahası bizim geçmişte radyo tiyatrosunun yerini alacak biçimde sayfasını açınca görsel ve sesli anlatı kitapları... Kısaca gelecekte yazın alanında öz ve biçim olarak teknolojiyle uyumlu türlerin yaygınlaşacağını söyleyebiliriz.

Bu öngörünün yanında yer almak ve karşı çıkmak tercih meselesi olabilir fakat “çağın dayatması,” kültürel bellek inşasını henüz tamamlayamamış toplumlarda her türlü direnci kıracak güçtedir. Bu dayatmaya karşı edebiyatın elin-

de tek güç var: İnsanı anlama ve anlatma çabasını dün olduğu gibi bugün ve gelecekte de sürdürmek; şiirin sesi, müziği, ritmi, romanın katmanlı kurgusu ve öykünün yoğunluğuyla tanışmış okurun beklentilerine cevap verecek eserlerin üretimine devam etmek...

Toplumun aynası, vicdanı ve belleği olarak her çağın estetik anlayışını, insanın hayata bakış ve algılarını yorumlayarak sayısız kapılar açan edebiyat, bugüne kadar zaman ve mekanı genişleterek yeni dünyalara götürdü bizleri. Bundan sonra da öyle olacak, yine elimizden tutup yeni dünyalara götürecek. Fakat önümüzdeki yolculuk öyle görünüyor ki geçmişten farklı: Yazar-okur etkileşimi kitaptan çok dijital platformlar üzerinden gerçekleşecek ve buna bağlı olarak geçmişin sözlü edebiyatına benzeyen, ömrü o sözlü edebiyattan çok daha kısa gelir geçer metinlerle karşılaşacağız.

İnsan hallerini/hayallerini anlatan derinlikli yazarların, etik ve estetik direnç alanlarında yeni anlamlar üretmeye devam etmelerinin gelir geçer türlerin ömrünü kısaltacağına inanıyorum. Bugün ve gelecekte içine düştüğü “yüzeysellik” nedeniyle yeni değer üretmeyen edebiyatın metinlerarası alana yönelmesi olasıdır. Burada iki alana dikkat çekmeliyiz: Biri okurun tercihi diğeri yayınevlerinin edebiyat alanını “Pazar”, kitabı meta olarak değerlendirmesidir. Sanırım edebiyatın nereye gideceği nasıl şekil alacağı yazardan çok bu etkenlerce belirlenecektir.

Şöyle ya da böyle, edebiyat her zaman olduğu gibi gelecekte de insanla var olacak.

İSA
Küçük

EDEBİYATIN İKİ TEMEL SORUNU

edebiyatın giderek daha da artan sorunları içinde bana göre günümüzde ikisi öne çıkıyor. Başka bir deyişle çok sayıda sorunu iki başlıkta toplayabiliriz. Edebiyat ve edebiyatçılar bu temel sorunları çözemez. Ancak günde-me taşıyabilir, geniş bir kesimce tartışılmasını sağlayabilir. Ayrıca yeni koşullarda edebiyatı yaşatmak ve belki güçlendirmek için o koşullara uygun yeni yöntem ve biçimlere yönlenebilirler.

1- Sinema yaygınlaştığında edebiyatın en güçlü rakibi, düşmanı olarak gösterildi. Bu sav kısmen doğru çıktı, edebiyatın etkinliğini bir ölçüde zayıflattı. Ancak sonrasında gelen bir dizi dalga: Televizyon, bilgisayarlar, internet ve en sonunda akıllı telefonlar. Edebiyatın hedef kitlesinin zamanını büyük ölçüde bunlar alıyor. Yalnızca onlar değil. Başka alandaki teknolojiler ve hayatın giderek hızlanması... Dikkat eksikliği, hiperaktivite sendromunun herkesin sorunu hale gelmesi... Her yeni kuşak bir öncekinden daha az okuyor. Öğretimin tabana yayılması ve nüfus artışı kötü gidişi durdurmuyor. Edebiyat kendine yeni biçimler ve kitleye seslenecek yeni yollar bulmak zorunda. Bunu bir ölçüde yapıyor, ama yetmiyor. Reformist veya devrimci yeni çözümler bulmak zorunlu. Aksi halde belki yine de edebiyat diye bir şey kalacak, ama toplumsal etkinliği artık çok azaldı, iyice azalacak.

2- Geçmişte davası, ahlakı olan iyi bir edebiyat vardı. Bunun karşısında popüler iyi sayılabilecek bir edebiyat. Elbette her zaman iki kesimde de niteliksiz bir edebiyat bulunurdu, bir davası olsun veya olmasın. Sonra giderek

edebiyatta dava ve ahlak derdi ortadan kalktı. Edebiyat davası olmayan ama siyaseten keskin davacı gibi görünen edebiyatçılar türedi. Şimdi onların da etkinliği kalmadı. Edebiyat demek insani sorunlar ve çözümleriyle ilgili derin tartışmalar demektir. Bu olmazsa zaten ortaya çıkan ürünlere edebiyat ürünleri denmez. Edebiyat edebiyat olacaksa yeniden özüne dönmek zorunda. Geçmişte siyaset bu doğrultuda bir yandan edebiyatı köstekliyor bir yandan da destekliyordu. Ruh anlamında, sorumluluk duygusunu geliştirme anlamında. Uzun süredir siyaset edebiyatı yalnızca kötü etkiliyor. Çünkü siyaset bizde ve tüm dünyada geçmişte az buçuk sahip olduğu ahlakını, temel ilkelerini kaybetti. Her yerde kutuplaşma, her yerde karşılıklı kör kin ve düşmanlık... Hiçbir taraf hiçbir tarafa doğruluk, dürüstlük dersi verecek düzeyde değil. Bu toplumsal iklim hedef kitle insanı ve edebiyatçıları da çok olumsuz etkiliyor. Güncel siyasetin insanı yozlaştırıcı etkisine karşı savaşmak gerekiyor. Bir yandan da siyasetten büsbütün kopmamak, onu hizaya getirmek gerekiyor. Tartışılacaksa bu konuları tartışmak, içinden çıkılacaksa bu iki sorunun üstesinden gelmek gerekiyor.

KAAN
Aslanoglu

VAR OLANIN VAHŞETİNDEN VAR EDİLENİN ŞEFKATİNE

“Edebiyat: Buradan nereye?” sorusunu sorduğumuz an bir yön tayinine ihtiyacımız olduğunu da itiraf ediyoruz demektir. Bu itirafı yaparken, âdeta yüklerimizden kurtulmak istercesine, bulunduğumuz yerin varlığımızla uyuşmadığını, mekân ve zamanın benliğimizi tatmin etmediğini yeni bir arayışa muhtaç olduğumuzu da söylemiş oluruz. Bu tutum huzursuzluk yaşayan pek çok insan için anlaşılabilir bir tercihtir. Huzur için gerçek tüm çıplaklığıyla ortaya konulmalıdır. Söz konusu edebiyat olduğunda gerçeğin çıplaklığı samimiyet denilen bir ölçü birimiyle ölçülür. Söz, belli bir kandırmacanın değil insanın kişisel ve toplumsal gerçekliğinin soylu bir haykırışı hâline gelir. Bu haykırışın, bir imdat çağrısı mı yoksa ikaz çabası mı olduğunaysa edebiyatçının mizacı, ideolojik konumu ve estetik algısının bir bileşimi sonucu ulaşılır. Edebiyatçı bu kişisel bileşimden hareketle bir toplumun kurtarıcısı rolüne de soyunabilir, salt bir güzellik arayıcısı hâline de gelebilir. Her iki tavırda da edebiyatçının bulunduğu yerden taşması, başka limanlara yol alması gerekir. Bu yolculukta yüklerinden kurtulurken yeni yükler edinmesi, arayışın adına sonsuz denilen bir süreçte devam edeceğinin bilincine varması beklenir. Elbette her arayış bir varışı imlemez. Ancak her arayış bir varış ümidini de kimliğinde taşır. Edebiyatçının kimliği dilidir. Gerçeği ise içinden çıktığı toplumun yaşantısıdır. Bu yaşantıdan çıkıp tüm insanlığa seslenen bir konuma ulaşır. Bunu edebiyatın büyümlü gücü ile yapar. Onu tehlikeli kılan, kralların azabına uğramasına neden olan, iktidarların zulüm

kobayı olmasını sağlayan da gerçeğin kucaklayıcısı olma yolundaki üstün çabası ve kararlılığıdır.

Toplumun tornasından geçirilerek yaratılan kişisel gerçek ve sanatçının yaratıcılığının meyvesi olan edebî gerçek sürekli bir çatışma hâlinedir. Kişisel gerçek benliğimizi sınırlandırır, değerlerimizi standartlaştırır, insanı bir klişeye mahkûm eder ve gönüllü köleliğe götüren yolların taşlarını döşer. Edebî gerçek ise daima daha iyisini arar, varoluşu sorgular, var olanı güzelleştirir, eksiklikleri tamamlar, sıradan görüneneye dahi dikkatle bakar, uçlarda gezer ve sınırları aşar. Bu yüzden edebî gerçeğin sahip-
lenicisi olan özne olarak edebiyatçı toplumun gözünde uyumsuz bir kişilik olarak kodlanır. Bu uyumsuzluk edebî gerçeklikle toplumun standardizasyonundan geçmiş kişisel gerçekliğin çatışmasının olağan bir sonucudur. Özel olarak edebiyatçı genel olarak da edebiyat ufkun arkasını merak eder. Edebiyatçı metinle kurduğu ilişki sonucu daha iyisini arama bilincini kazanır. Kişisel gerçekliğin ne bir merakı ne de devrimci gücü eline alabilme potansiyeli vardır. Büyük devrimlerin ilhamını daima edebî metinlerden alması da bundandır.

Çatışma ilerlemenin parolasıdır. İnsan doğayla çatışarak konforu inşa etmiştir. Erkek kadınla çatışarak aşkı. Aklın dinle çatışarak ilerlemeyi inşa ettiği gibi toplumlar birbirleriyle çatışarak barışı inşa etmiştir. Edebiyatçı ise bu çatışmaların hepsini metinde baştan yaratır. Yeri geldiğindeyse daha iyi-

sini inşa etmek için tüm bu ilerlemeyi baştan başa yıkar. Edebiyatçı bu yönüyle sahte bir yaratıcı konumuna geçmiştir. Arayışlarımızın, özlemlerimizin, beklentilerimizin yalvacı hâline gelmiştir.

Şüphesiz bulunduğumuz yer ilerleme ihtiyacımızın son durağı değil. Öyle olsa savaşlar, kırımlar, haksızlıklar, baskılar, çirkinliklerle dolu bir dünyanın zorunlu paydaşları olmazdık. Edebiyatçı bizi bu dünyadan başka bir dünya olduğuna ve bu dünyanın sözcüklerin arasında gizli olduğuna inandıran kişidir. Ancak edebiyatçının bizi götürdüğü dünyada bizi kandırma ihtimali de vardır. Bu ihtimal dahi olsa insana başka bir dünya olduğunun müjdesini vermek büyük bir değerdir. Elbette bu değer alıcı olan okur için geçerlidir. Okur olmayan insan için bu değer varlığı bir gaip olarak kalmaya mahkûmdur.

O hâlde başlangıçtaki soruya gelelim: Edebiyat, buradan nereye? Herkesin aradığı ama hiç kimsenin bulamadığı o hayal ülkeye. Var olanın vahşetinden var edilenin şefkatine. Bizi sarıp sarmalayan o korku atmosferini aşan bir yılık serbestliğine. İnsanın varoluş amacı olan daha iyiyi arama bilincinin son durağına, o en büyük özleme, özgürlüğe...

Savrulmayı İlerleme Sanmak

“Edebiyat, buradan nereye?” sorusu yolculuk hâlinde oluşumuzun peşin kabulüdür aslında. Çağ atlarken şairler için durmak yasak, dinlenmekse taşlanma ve taşlaşma sebebi. Ne kadar reddetsem de dünyanın değiştiğine bizim de bu değişiklik esnasında belli bir pozisyon almamız gerektiğine ilişkin keskin bir inanç oluşmuş durumda. Neoliberalizmin kültürel dayatması olan

postmodernizm dini böyle emrediyor çünkü: Hızla üret, hızla tüket. Treni kaçırma, ânı yaşa. Yeni kapitalizm “doldur boşalt, budur hakikat” gibi anlamsız ve derinliksiz sloganlarla iğdiş ediyor beynimizi. Oysa şairler olarak radarlarla aramız iyi değil. Hız sınırına uyduğumuz yerlerde haz sınırı sorunu yaşıyoruz. Sanki tüm insanlıkla toplu sözleşme imzalamış gibiyiz. Hepimiz aşırı özeliz hepimiz aşırı farklıyız. Uçları ve uçarılıkları seviyoruz.

Sanatçı ya da sıradan bir nefes alıp veren fark etmeksizin derin unutuşlarımız ve geniş anlamazlıklarımız var. Bu çağ aykırı olmanın, ayrıksı olmanın kutsandığı bir anlatıyla karşımıza çıkarken edebiyatın nerede duracağını değil de nereye gideceğini tartışmamız hep bundan. Belki yazarken çok keskinim ama yaşarken kesin yargılarım yok. Ancak şu kadarından eminim: Aykırılık, marjinallik ya da flanörlük görsel değil; zihinsel bir tutumdur. Türk şiirinde/edebiyatında yer bulan bazı isimlerin zihinsel alana ait olması gereken tutumları görsel alana havale etmesi de bu çağın gösteri toplumunun ihtiyacını karşılamaya yönelik bir hareket. Oysa fular, şapka, kırmızı pantolon, çıplaklık şairliğin/yazarlığın ya da marjinalliğin referansı değil ancak reklam malzemesi olabilir. Hiçbir şair/yazar yola “Ben ayrıksı olacağım, aykırı davranacağım.” diye çıkmaz. Bu durum, sürecin onu getirdiği yerdir; şairin/yazarın kendi tercihi değil.

Aykırılığa geliştirdiğim eleştiri bir otosansür çağrısı değil elbette. Aksine insanın kendi benliğinin çıplaklığına giydirdiği kamuflajı çıkarması için bir silkelenme çağrısı. Şüphesiz ki edebiyat samimiyet dilidir, içtenliğin coşkuyla kucaklaşmasıdır. Her şeyin plastikleştiği, her değerın ekonominin

bir metası hâline geldiği bir çağda edebiyatın kendi gibi kalmak gibi bir sorumluluğu vardır. Onu diğer disiplinlerden üstün tutan taraf derin kavrayışı ve sorgulayıcı yaklaşımıdır. Postmodernizmin hegemonyasındaki estetik üretim “ne kadar imaj, o kadar tiraj” algısına hapsedilemez. Genel olarak edebiyatın özel olarak şiirin sorunlarını çözmek hayatın sorunlarını çözme yolunda okura ve sanatçıya bir rehber olmalıdır. Edebiyatçı kendi benliğini ve estetiğini piyasanın şartlarına göre dönüştürüp varoluşa ilişkin sorgulamalar yapamaz. Şair/yazar kendi kişiselliğini kaybettiği an estetik özgünlüğünü de kaybetmeye mahkûm kalacaktır. Bu da tek tip üretimin, moda denilen endüstriyel tek tipleştirilmenin meşrulaşmasına neden olacaktır. Çok sesli olmak, o çok seslilik içinde bir uyum yakalamak bugünkü edebiyatın ödevidir. Edebiyat bir sanayi üretimi değildir. Atölyelerde ya da fabrikalarda seri üretim hâline getirilemez. Bu yüzden en büyük eserler yılgın bedenlere ait yorgun ruhların soluk alıp verdiği tozlu kütüphanelerden çıkar. Eğer bir yoldaysak bu yoldaki

varış noktamız kişisel olanı toplumsal olana dönüştürmek, toplumsal olanı da evrensel olanla bütünleştirmek olmalıdır.

Edebiyatın en özel alanı olan şiir bir algılama, dönüştürme, sorgulama ve yetenek problemidir. Şairse var olanı ve var olanda eksik kalanı algılayıp söze dönüştüren kişidir. Yapay zekâ çağının şairi, makinelerle mücadeleye hazır olmalıdır. Yakın gelecekte insanın yerini alması beklenen yapay zihinlere karşı insana insan yanını hatırlatacak ve yok oluşa karşı insanı savunacak söz sihirbazlarına ihtiyaç olacaktır.

Zalim hükümdarlar çağı geçmedi, ezen ezilen ilişkisinin derinleştiği adaletsizlik çağı da. Metafizik zulümle teknik zulüm sinsi bir koalisyon hâlinde insanlığın üzerine yürüyor. Büyük bir ruhsal yıkım, derin bir insanlık buhranı bekliyor insanoğlunu. Zamanla çözülmesi beklenen kötülük ağı tüm iyi niyetli tahminlerin aksine birbirlerine eklenerek büyüyor. Zulüm kanatlarını açtıkça şair/yazar küçülüyor. Oysa zulme karşı en gür ses olması gereken öznedir şair/yazar. Gittiğimiz bir yer yok elbette. Ancak sürüklediğimiz o noktada edebiyatın gücüne ve edebiyatçının sözüne insanlık tarihi boyunca hiç ihtiyaç duymadığımız kadar ihtiyacımız olduğu gerçeği kaçınılmaz bir felaket senaryosu olarak duruyor önümüzde.

KAAN
Eminoğlu

YOLA ÇIKANLARIN BİLDİĞİ

azı bulunduğundan beri edebiyat, insan yaşamını etkilemiştir. Sohbetlerde artık şakaya dönüşen, “Bir kitap okudum hayatım değişti,” sözü abartılı gibi dursa da kitapların yaşamı iyiye, güzele doğru değiştirdiği doğrudur. Hepimiz okuduğumuz kitaplardan etkilendik, zaten davranışlarımızda değişiklik yapamayacaksak neden okuruz ki? Sadece vakit harcamak için okunuyorsa, o zaman kitap hemen tarihe karışır çünkü zaman öldürmenin yolları çoğaldı. Görseller, özellikle dedikoduya benzeyen internet ortamı zamanın katili. Hem insanı teslim alıyor, hem de bilinçaltını yavaştan etkileyip bağımlı yapıyor. Zamanın nasıl harcandığının farkına bile varılmadan, insan birbirinden uzaklaşıyor. Şiddetin en kolay bulaşma yolu. Bütün bunları çok iyi bilen kapitalist sistem, edebiyatı teslim alma yolları arıyor. Bazı kalemleri satın alıp istediğini yazdırıyor, bazılarını susturup yazmaktan soğutuyor. Susturamadıklarını hapse atıp orada çürütüyor. Yaşamını elinden aldıkları da az değil. Bin yıldan beri durum bu. Bana göre en büyük savaş da bu.

Edebiyat dünyasında da uyuşturucu kadar zararlı tehlikeler yok değil. Özellikle çocukların elinde, kötü diyebileceğim kitaplar var. Kitap fuarlarında yazarların hemen hepsi farkındadır, oraya gelen çocukların arayıp sorduğu kitap türlerinin. “Korku kitabı var mı?” diyen mi ararsın, “Ölüm kitabı var mı” diyen mi? Edebiyat nereye ise insan oraya, insanlık nereyeyse edebiyat oraya da diyebilir miyiz? Şiddetin

artması, cinayetin çocuk yaşlara düşmesi boşuna mıdır? Bu durum düzelir mi, çocukları en azından kurtarabilir miyiz? Ben bu konuda en çok edebiyata ve eğitime güveniyorum. Devlet politikasıyla yazarları, şairleri, eğitimcileri bu konu üzerinde çalışmaya çağırmalı, çünkü ancak onlar bu düğümü çözebilir. Edebiyatın gücü hiç de küçümsenecek gibi değildir.

Karanlık ne kadar koyu olursa olsun, bir mum onu kovabilir. Yaşamak, karanlıkta cama güneş çizmek değil midir? İşte bu güneşi ancak edebiyatla çizebiliriz. Bundandır karanlık sevenlerin edebiyata düşman olması. Hepimizin dilinde “Toplum okumuyor,” sözü. Doğrudur okumuyor ama toplumun okuması için ciddi çalışmalar yapılıyor mu? Biz edebiyatçılar bu konuda ne yaptık dersiniz? Bence çoğunluk yazdığımız bir kitabı başyapıt sanarak yukarı baktık, oysa toprağa bakarsak göreceğimiz başka bir dünya var.

Elbette edebiyat, sisteme ve zamana göre değişiklik gösteriyor, göstermeli de. Zaten küçük bir öykü bile zamana tanık değil midir? Şiirler, romanlar, makaleler, öyküler, hatta masallar bize o zamanı anlatmaz mı? Okuduğumuz kitaplardan o çağın durumunu ayna gibi görmez miyiz? Yazarlar bunu bilir, mekânı ve zamanı öncelikle düşünür.

Edebiyatın şu çağda işi hiç de kolay değil. Kendisini görünür kılabilmek için koşan teknolojiye yetişmek zorunda. Edebiyata ilgiyi arttırmak için de bozulmadan, daha iyi ve güzel eserler üretmek zorunda. Bir kitap okuyucunun hayatına dokunursa, görseli bırakıp okumayı

sececektir. Ama bunun olması için de içi boş, çözüm üretmeyen, evinsiz, güldüren ama düşündürmeyen, suya sabuna dokunmayan, boş laflardan ibaret kitaplar yazmak gerekmiyor. Çok yazıp çok üretmek yerine, kitabı okuyanın yaşamında değişiklik yapabilen, okumayı seçmesini sağlayabilen eserler üretmeli. Şiirin her dizesi düşündürmeli örneğin. Roman sabun köpüğü gibi uçup gitmemeli. Öykü, makale, okuyanın zamanına değmeli. Böylesi eserler üreten yazarlar elbette var ama bunların duyurulması da sağlanmalı. Kalem korkuya esir etmemeli. Korku, insana mahsus ama bu yola çıkanların da bu dikenli çalırlardan yara alacağını bilerek yürümesi gerekiyor. Boşuna değil, “Kurban olam kalem tutan ellere,” sözü. Bunu hak etmeli derim.

Ayrıca yazarın “Sadece kitabımı yazarım” diye yola çıkması da elbette yanlıştır. Yazarın görevi, aynı zamanda çevresini etkilemesi, doğaya,

insana, yaşama dokunması, o sorunlar konusunda çözüm önermesi, kayıtsız kalmaması gerekir ki unutulmasın. Örneğin: Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı), sadece güzel eserler yazdığı için değil, çevresine duyarlı, halkın ekmeğine dokunanın karşısına çıkarak, çevreyi güzelleştirerek, insanların hayatına dokunarak bu dünyadan geçtiği için unutulmaz. Yoksa herkes onun eserini okumadı ama onu tanıyor. Yazarın, şairin, yani edebiyatın yolu çok uzun ve çetrefilli ama bu yola çıkanlar bunu bilir. Herkese kolay gelsin. Emeği geçenlerin yüreğine sağlık.

KAMİLE
Gülmez

YAZININ YENİ YOLCULUĞU

Tarihsel süreç içinde insanın doğa karşısındaki yetersizliği, bilimsel gelişmeler sonucunda belli düzeylerde başa baş duruma gelmiş olmasına karşın, bilimin teknolojiye indirgenmesi ve kapitalizmin kullanımı sonucunda bu kez var olan insansal değerleri de yitirerek yine yetmezlikle karşı karşıya kaldı. Çünkü bilimin mühendisliğe indirgenmesi sonucunda yaratılan tekno insan, toplumbilimsel sayılabilecek bir deyişle sürü insan, ortaçağa özgü bir tiptir. Ortaçağ, bireyselleşmenin olmadığı sürü toplumun yaşandığı bir dönemdir. Oysa koskoca bir aydınlanma sürecinin sonucunda eski ortaçağdan çıkılmasıyla birlikte insan da bireyselleşerek anlamlı bir kişilik haline gelmeye çalışmıştı. Söz konusu olan insan artık bireydi. Üçüncü bin yılın başında ise yeniden bir geri dönüş süreci yaşanıyor sanki. Bu bir çıkmaz mı?

Son yüzyıldaki gelişmeler tarihsel süreç içindeki tüm gelişmeleri katlayacak düzeydedir. Biyoloji ile mühendisliğin işbirliği sonucunda örneğin yapay organların üretimi, gen teknolojisiyle artık 'canlı kopyalama' insanlığın gündemindedir. Yaşam için, doğal çevre koşullarının uygun olmadığı ortamlarda, yaşamın sürdürülebilmesini sağlamak ereklidir bu kavramlar ve bilim alanları. Yani kendi kendine yeterli bir çevre oluşturulması ve insanlığın daha iyi yaşamasını hedeflemektedir. Oysa bel-

leğin yitirilmesiyle yaşanan kötümserlik, karamsarlık ve umutsuzluk olmuştur.

Teknolojik gelişmelerin her şeyi yenilerken insansal olan değerleri tüketmesi, insanı toplumsal ilişkilerinden yalıtması, belirsizlik ortamında gelecektekine yana umutsuz, karamsar kılması ekonomik küresel kapitalizmin ürünüdür. Geçmişle yaşanan kopuş, yeryüzü insanlığının kültürel birikiminden uzaklaşması ve günöbirlik yaşamaması da buradan kaynaklanmaktadır. Artık söz konusu olan, bireyselleşen insan değil de tüketime yenik düşmüş, kitle kültüröyle tek tipleştirilmiş sürü insandır. Bu süreci yaşayan insanın durumu, yani gelecek umudunu yitirmesi, geçmiş birikimle bağını koparması, dolayısıyla tarih bilincinden yoksun ve belleksiz olması nedeniyle süröleşmesi bir ortaçağ izlenimi yaratmaktadır.

Burada garip olan bütün bunların sosyalizmin bir uygulama biçiminden sonra yaşanmasıdır. Emperyalizmin tek kutuplu saldırganlığı belirleyici olmuştur. Reel sosyalizmin çökmüş olması, bir ütopya olarak özellikle bunu yaşayan ve umut eden insanlarda bir düş yıkımına yol açmıştır. Çünkü bu yenilgiyle birlikte insanlık, kendini gerçekleştirmenin ve yeryüzü cennetini yaşanır kılmanın umudunu da geçici olarak yitirmiştir. Doğal olarak sosyalizmden sonra verili süreç içinde komünizmin gelmesi gerekirdi, bu anlamda tarihsel süreç insan beyninde, ona yetmezliğini anımsatarak bir yanılısamaya dönüşmüş, geçmişin hayaleti olarak, bir ortaçağ biçiminde geri

dönmüştür. Tarihin bu zamanının böylesine ağılatısal olma gereksesi de budur. Tersyüz edilmesi gereken işte bu düş kırıklığıdır. Zor ama olmaz değildir. Tıpkı felsefenin ayakları üzerinde dikilmesi sonucunda dünyanın salt yorumlanmaktan kurtarılarak dönüştürülmesi gibi. Klişe deyişle, felsefenin yeniden maddi bir güç haline gelmesi ve dünyanın yorumlanmasını yeni insana göre yeniden kurgulaması, değiştirip dönüştürmesi bir zorunluluktur. Sürü insanın bireyselleşerek, artık sınırları aşan, ulusal erk ve simgelerin ötesinde, ulus-ötesi bir düşünceyle, ekonomik küreselleşmeye karşıt, bir yeryüzü direnişi ya da ayaklanmasıyla kendine yakışır bir alternatif küreselleşmede buluşması, umudun kör noktasında yeni bir düşü nakışlanması, yeryüzü düşlerini gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ancak bugün yaşanan süreçte, yeni bir bin yıla girmiş olmamıza karşın unutulmuş bir kavram vardır: Yabancılaşma. Yabancılaşmanın tüm şiddetiyle, kitle kültürüyle de pompalanan tüketim ve konformizmle birlikte giderek ağırlaşması, sorunun çözümünü daha da güçleştirmektedir. İnsanlar düş kurma yoksunu haline getirilmişlerdir. Sürüleşen insan salt tüketerek yaşamaktadır artık. İnsanın yaşamasının genel geçer ölçütü bu olmuştur. Bireyleşmek, bireycileşmek biçiminde ve yalnızlaşmayla sona ermektedir. Oysa bireyselleşme, insanın özerk birey olarak çağdaş ve sivil örgütlenmelere gitmesinin yolunu da açmalıdır. İnsanın çevresinden, işinden, emeğinin ürününden, benliğinden uzaklaşması ya da ayrılması duygusu anlamına gelen yabancılaşmanın kötü ve insansal olmayan olumsuz sonuçlarından sıyrılabilmesi, yeniden umutlanmak, umudu diri kılmak,

kendinin ve yeryüzünün ayırımına vararak, sürekli bilincinde olmasının kendiliğinden ve doğal olarak olası bir gerçekleştirebilirliği tasarım olarak içselleştirmesi ve onu öte düşlerle varsıllaştırabilmesi için felsefe ve elbette yazına çok ciddi görevler düşmektedir. Sanatın işlevsizleştirilmesi ve anlam boyutundan soyutlanması bu açıdan bakıldığında çok daha önem kazanmaktadır.

Bugün insanın sürüleşmesi denilen olgunun daha ağır ve yoğun yaşanan yabancılaşmadan pek büyük bir ayrımı yoktur. Kitle kültürünün her şeyi sıradanlaştırması, kötü ve sıradanın alışkanlık haline getirilmesi, yitirilen insansal değerlerin yeniden kazandırılabilmesi için, sanatın bütünü kadar yazın da ağılatısal bir görüntü çizmektedir. Bu nedenle yerelden çıkan yeryüzü insanının yaşadıkları ve yarattıklarıyla kalıt anlamında birikime dayanarak yeryüzüleşme, yerelin küreselleştirilmesi savaşımında yer alması, bütünsel bir kavgaya girişmesi insanın evrensel anlamda kurtuluşunun yeni biçimlerinden biridir.

Kuşkusuz kitle kültürü içinde yabancılaşan ve sürüleşen insan, çalışmanın yaratıcı özelliğini yitirerek ve kendiliğinden bir eylem olmaktan çıkması, zorunlu olması nedeniyle gündelik yaşamı denetlemekten de uzaktır. Her şeyin ellerinden kayıp gittiğini görmelerine karşın, yaşadıkları fetiş ve meta dünyasında insan olarak insanlıklarından da soyunmakta, dolayısıyla kendilerini gerçekleştirememekte ve birey olamadıkları için kişi olarak da yaşamlarına anlam katamamaktadırlar. Var olan yalnızlaşma, değer yitimi, bazen aşırı denebilecek akılcı ve bürokratik, otoriter dizge onun bilincinden bağımsız hale gelerek, her şeyi nesneleştirmektedir. Sanatta ve yazında nesnenin öncelenmesi, insansal özün ötelenmesidir.

Böylesi bir çağda bu somut verilere “rağmen”, insanın sürü duygusundan kurtularak, özlenen biçimde kendi yaşamını insana yakışır biçimde eline alması hiç kuşkusuz mümkündür. Bu anlamda nicedir yinelercesine imlendiği gibi, yazının böylesi bir gerçeklik içinde anlamlı bir bütün olarak, insana bu karamsar ve umutsuz sürece karşın bir çıkış önermesi vazgeçilmez bir işlevlilik gerektirir. Birey olarak insan ömrünün yetmeyeceği uzun bir tarihsel süreci kapsasa bile, insanın bu dünyanın gerçekleştirmesinden vazgeçmesi, yeryüzü yurttaş olma özelliğini unutması anlaşılır değildir. Evet, düş görmeli, bu düşler gerçek-ötesini varsıllaştırarak renklendirmelidir. Bu da birikimci-toplumcu ve elbette gerçekçi bir yazınla olasıdır. Umutsuz, kendine dönük, hedefi olmayan, anlamsızlığın öne çıkarıldığı işlevsiz bir yazının ısrarla gündemde tutulması ve yaygınlaştırılması insanın kendine ve insanlığına aykırı düşmektedir. Yazın nereye gidiyor? Bu soruyu yanıtlamaya çabalarken, yazına bir gelecek belirlemek, bir yol çizmekten çok, öncelikle var olanın gözden geçirilmesi, bu bağlam içinde yazını irdelemek gerektiği düşüncesindeyim. Çünkü yolunu şaşırmış bir eylemliliğin çıkmazları yol eylemesi için, çıkmazı oluşturan engelleri de bilmek, bilince çıkarmak zorunluydu.

Yerellik her sanatsal eylemde bir çıkış noktasıdır. Bulunulan yerdir bir bakıma. Ancak o noktadan yazın, evrensel olmak zorundadır. Bunun için de ulusallığı aşarak evrensellik kazanmalıdır. Bu nedenle artık, evet üretilmiş bir ‘biçim/birim’ olan ulus (devlet) kavramını aşarak, ulus-ötesi’dir yazın. Yazının bir yurdu, sınırlanmış bir erki olan toprak parçası yoktur, o bir coğrafyadan başlayarak yeryüzüne ulaşır.

Yazının (elbette yazarın da) ana yurdu tek- tir: Yeryüzlü’dür o! O yüzden yaratılan her şey, yeryüzü sanatının bir parçasıdır.

Bütün bunlardan dolayıdır ki, insanlığın kalıtına dayanarak bir duyarlılık biçimi oluşturan yeryüzü sanatıdır yazın: Bu nedenle, bir tasarımı ya da bir ütopayı (olası bir gerçekleştirilebilirliği) kurmaya çalışan birikimci ve toplumcu bir niteliktir yazının gitmesi gereken yer. Yazının gidebileceği tek yer, yeryüzü insanlığının yüreğidir. O yüzden sınırsız ve erksiz bir yaratı olmalıdır yazın.

KEMAL
Gündüzalp

ARAF'TA YAŞARKEN

ir tür aydınlanma zamanıdır Araf. İki kapılı han'da, evren kadar geniş bir avluda ama hep yetersiz süreli. Önceden kurulmuş çarkın zoruyla biçimleniriz bu avluda; ama biz de o çarkı yeniden bozuyor, yeniden kuruyoruzdur. Tarihimizi yazıyor; kralım, köleyim ya da özgürüm diyor, nihayet bir iz, bir ukde ya da bir nem bırakıp gidiyoruzdur.

Araf, her yeri görebilen yüksek dağ diye bilinirdi eski çağlarda; kulların gözetlendiği dağ tepesi. Bu tepe Olimpos, Ararat yoksa Arafat mıdır? Mırıltıyla, nostaljiyle ya da homurtuyla anarız onları; gerçek ya da hayal olsa bile, bütün çağların öyküsünü bağrında yaşatır insan. Kendi zamanının ruhuyla. Tedirgin bir belirsizlikte.

Tanrılar çağında insana belirsiz olanı görme fırsatı verilenler vardı. Orfe, bunların ilki diye bilinir. Öridik'i Hades'ten çıkarıp dönerken bir kuşku anında buluta dönüşür sevgili. Sonsuzca yitirdiği aşktan kederli şarkılar kalır geriye. Dante, daha şanslıydı; çünkü Vergilius'tu kılavuzu, tanrılardan çok insanları bilen şair. Ama Dante çağının sınıflar ve sınırlar kavgasında savaş makinesi daha yıkıcı araçlar edinmişti. Ölüm korkusuyla kaçıp gizlenirken cehennem'ini, araf'ını, cennet'ini deneyimledi Dante. Oysa tek arzusu Beatris'e kavuşmaktı. Beatris ise -Borges'in de diyeceği gibi- yaklaştıkça uzaklaşan ışıkl bir gölgeydi yalnızca. Uyanış çağının eşiğinde dünyevi güzelin dildeki ışığydı bu gölge. İlahi Komedy, sonraki çağlar boyu bir 'iç-deney' modeliydi, imgeleri her yaratıcıda çeşitlenerek gelişti. Düşünen her birey Araf'ın yol çataklarında rotasını sorgularken bulacaktı kendini, Dante gibi. Nietzsche benzeri yolcularsa 'putların alacakaranlığı'nda yürüyecekti, putlarla çatışarak. Hiçbir şey tek başına bir şey, hiç kimse tek başına birey değildi bu yolda. Yolcu bunu bilmezse parlayan her şeyi Beatris sanabilirdi. Her bir varlığın bilgisi keşiflerle şen-

lendikçe rüyalar da kâbuslar da girift biçimlenecekti. İlahi Komedy'nin yedi yüz yıl uzağındayız. Yeni bir araf'tayız, yeni bir labirentte. Araf rüyaları modern uygarlıkta da cennet müjdesiyle, cehennem kâbusuyla iç içe. Ne ki "bildiğimiz dünyanın sonu"ndayızdır artık, görünmez ağlarla bağlanmış bulacaktır her yolcu kendini burada. Bu ağlar, Araf'ların en yüksek dağı olma hevesinde nükleer güç kazanırken, sonsuz değişkenler arasında maelstrom sörfü yaşıyordur. Her şey iç içedir; cennet, cehennem, tufan, olmak ya da hiçlik. Artık Ariadne'nin ipliği toprak, kum saatleri oyuncak olmuş, masal ve hikâyelerden garip uğultular kalmıştır bize. Mavi gezegene gelip gidenlerin uğultuları kalır kulağımızda. Az buz değildir bu sesler; uykudan uyanır kimilerini, kâbus gördürür, boşlukta çıplak yakalar. Bir kaçış sığınağı olur Araf'ta sanat. Yeni geçitler ararken eseriyle asılıdır her sanatçı, bu köprüye.

Birlikte ne yapabiliriz peki? İtalo Calvino'nun Görünmez Kenter'inde Kubilay Han, Marco Polo'ya sorar: "Yanaşacağımız son liman, o cehennem kenti olacak ve giderek daralan bir burgaç boyunca kasırga bizi orada dibe çekecekse her şey boşuna değil mi?" Marco Polo yanıtla: "Biz canlıların cehennemi gelecekte var olacak bir şey değil, eğer bir cehennem varsa burada, çoktan aramızda; her gün içinde yaşadığımız, birlikte yan yana durarak yarattığımız bir cehennem. Bu durumda acı çekmemenin iki yolu var: birincisi, pek çok kişiye kolay gelir: cehennemi kabullenmek ve onu görmeyecek kadar onunla bütünleşmek. İkinci yol riskli: Sürekli bir dikkat ve eğitim istiyor; cehennemin ortasında cehennem olmayan kim ve ne var, onu aramak ve bulduğunda tanımayı bilmek, onu yaşatmak, ona fırsat vermek."

MAHMUT
Jemizyürek

BURASI NERESİ? YARIN VAR MI?

“Edebiyat: Buradan Nereye?” deyince demek ki öncelikle “bura”ya bakmak gerek. Onu doğru görmek, algılamak, ne yapsak bütünüyle anlayamayacağımız kesin olmakla birlikte, görebildiğimiz kadarını görmek gerek.

Burası neresi?

Evrende müthiş bir yaşam döngüsü var. Toprağın altında yürüyen solucandan kanat çırpın serçeye, gökyüzünde seyr-ü sefer halindeki bulutlardan yeryüzünde yağmur damlalarını bekleyen çimenlere dek...

Doğanın bu baş döndürücü serüveninde insan, “haksız” bir kahramana dönüşmüş durumda. Öyle ki, Kızılderili reisinin söylediği o mükemmel sözü hiç dinlemezcesine...

Ne diyordu Kızılderili reisi, yolda hızla giderken durup:

“Ruhlarımız geride kaldı!”

Son otuz-kırk yıldaki teknolojik gelişim, bana hep bu sözü anımsattı.

Edebiyatın, sanatın, şiirin, resmin, türkünün insanlığın, daha da ötesi evrenin ruhu olduğunu düşünürüm. Son elli yıllık serüvenimizde “ruhlarımız geride kaldı”.

Manzarayı bile bilgisayar ekranından seyreden bir topluma dönüştürüldük. Şelalenin akışını gidip yaşamak, o şelale suyunun altında ıslanmak yerine bilgisayardan seyreden bir toplum... Edebiyat, bu gidişe dur diyecek bir Kızılderili Reisi’dir ben-
ce. Serçelerin cıvıltılarını anımsatacak bir uyarı zili. “Biraz duralım, geri dönelim, şu şelalenin altında ıslanalım” diyecek bir Kızılderili zili. Melih Cevdet Anday’ın o güzelim şiirindeki gibi...

Ne diyordu Melih Cevdet “Telgrafhane”de:

“Uyuyamayacaksın

Memleketinin hali

Seni seslerle uyandıracak

Oturup yazacaksın

Çünkü sen artık o eski sen değilsin

Sen şimdi ıssız bir telgrafhane gibisin,

(...)

Bir sis çanı gibi gecenin içinde

Ta gün ışıyınca kadar

Vakur metin sade

Çalacaksın.”

Özetle, burası, edebiyatın telgrafhane olması gereken yer...

Kuramlara gelince...

Kuramlarla yol çizilemez edebiyata. Çünkü bütün kuramların ve ideolojilerin dışında, kendi yolu vardır onun. Bir yeraltı nehri gibi. Akar ve yolunu bulur... Set kurulamaz, yolu değiştirilemez. Evrenin tarihinde hiç önemsenmeyecek kısa zamanlarda, bazı müdahaleler olabilir. Belki bir kuşağı etkileyecek kadar sürer ömrü o müdahalelerin. Sonra kendi yatağına döner yeniden... Bizim edebiyatımızda da böyle olmuştur. Türk edebiyatında yani... Ne 1940’ların faşizmi, ne 1980’lerin yeni bir edebiyat ortamı yaratma çabası... Edebiyat kendi yolunu bulmuştur. Ismarlama yazarlar, edebiyatın akışına set koyup yön değiştirmek isteyen eleştirmenler, edebiyatta star yaratma peşindeki dergiciler, yayıncılar... Topu topu on beş – yirmi yılı kendileştirmişlerdir. O Kadar!

Edebiyat, dahası genel olarak sanatsal yaratıcılık, kişinin bütün kültürel, yaşamsal, duygusal birikimlerinin yüreğinde oluşturduğu çarpmadan doğar. Sokakta karşılaştığımız bir insana, bindiğiniz otobüsteki şoföre, yolculara; ikinci vaktine, oradan mesai sonrasını bekleyen işçiye, ince belli bardaktaki çaya; gün batımına, gün doğumuna... Bir ağaca, kuşa, böceğe, baharda topraktan fış-

kıran çiğdem çiçeğine, o çiçeği koklayan insanlara, o çiçeği yaşamında görmemişlere... Tohumun toprağı çatlatıp yeryüzüne gülümseyişine tanık olmuşlara - olmamışlara, civciv yumurtayı nasıl çatlatırn bilenlere-bilmeyenlere... Hepsine bakıştaki göz, farklı farklıdır. Hiçbiri aynı değildir. Çünkü, bakan her gözün gerisinde ayrı ayrı kültürel birikimler, yaşamsal, duygusal deneyimler vardır. Edebiyatı, sanatı besleyen de bu farklılıktır işte! Belki değil, tam da bundan dolayı, en doğulu şairimizdir Cemal Süreya. Diyar-ı bekir'li Cahit Sıtkı'dan da, Ahmed Arif'ten de doğulu. Yok canım, Kars'ı görmeden Kars'ı yazdığı için değil... Kars olduğu için. Turgut Uyar'a göz kırparak, şiirimizde bir imlâ düzeltmesi olan Edip Cansever'se, rotası batıda kaybolmuş bir gemi... Tam da bunun için! (Elbet uzun uzun tartışılacak bir konu... Tartışılmalı!).

Belli bir ideoloji için sanatsal üretimde bulunmaya çalışanlar bu nedenle başarılı olamazlar. Belki bir süre alkışlansalar da, sanat tarihi onları kısa sürede siler hemen. Çarpan yürek, doğanın yüreği değildir çünkü... Dillendirdiği ne ola ki? Bundandır, güzel sanatlarla en ilgili olan estetik kuramı dahil (Zaten güzellik bilimi demek), edebiyatçıya-sanatçıya yol gösteremez. Sanatçı

yolunu, söylediğim gibi kendi kültürel, yaşamsal, duygusal birikiminde bulur.

Bir de sezgi... Sanatsal yaratıcılıkta bu çok önemli. Sezgi, yani gelecekte olabilecekleri sezme gücü de buna bağlı. Neye? Yaratıcının donanımıyla bugüne bakışına, suyun akışına, doğanın devinimine, salıncaktaki bebeğin uykusuna... Gerisi laf-ü güzaf!

İşte, tam da bunun için, kapitalist döngünün fetişleştirdiği metropollerde üretilen sanatın ve sanatçıların (Elbette dikkate alarak, izleyerek...) yanısıra yerele yüzümüzü dönmemiz gerek. Ay ışığı, kasabalarda, hatta köylerde, hatta köy de olmayan dağ başlarında daha güzeldir...

Buradan yolunu bulacak edebiyat... Yapay zekayla yapıt üretenler, bugünün tarihine bile kazıyamayacaklar adlarını. Yüz değil, on yıllık bile ömürleri olmayacak.

Yarın var!
ve burada!

MAHSUN
Doğan

EDEBİYAT BUNDAN SONRA NEYE DENECEK?

Bundan sonra ne olacak sorusu kehanete gerek duyan bir sorudur. Kehanet ise yalnızca eğlenceli bir fal oyunu gibidir. Bu soruya yanıt verirken olasılıkların sıralanabilmesi yeterli olmaz, çünkü geleceğe ilişkin tasarımlarımızı kurmak için dayandığımız “şimdi”nin verileri ve geçmişi değerlendirme ölçütlerimiz herkesi şaşırtan bir biçimde, önceki çağlarda olmadığı kadar hızla değişmektedir. Örneğin “emek” kavramı kavramsal olarak aynı olsa da neyin emek olduğu sorusu bir yüzyıl öncesinden farklıdır. Newton mekaniği günlük yaşamımızda bizi yönetse de aklımızı artık kuantum mekaniğinin ilginçliği çelmektedir. Resim, heykel, tüm sanatlar çağa uygun değişimler göstermişlerdir, edebiyat da dilin ve yaşamın değişimi ile değişimler gösteren bir alandır. Bilgi aktarma, tasvir etme, eskisi kadar edebiyatın merkezindeki sorunlar değildir. Bir yandan ruhun derinliklerine inerken, bir yandan toplumsal olayların nedenleri ve sonuçlarıyla, yaşanan insanlık acılarıyla ilgilenmektedir ve soyutlama gibi ayrı bir ele alış biçimi, düşünce yapımızı da değiştirmektedir. Disiplinlerarasılık çok yayılmıştır tüm sanatlarda ve bilimlerde. Teknolojideki, yaşama biçimlerindeki her değişim doğal olarak sanatın tüm dallarına yansımaktadır.

Gelecekte edebiyat var olacak mı, kitabın geleceği nedir, sanat gelecekte nasıl olacak gibi soruların yanıtları tüm bu hızlı gelişimler ve değişimler nedeniyle hiçbir bilimsel kesinliği olmayan hoş sohbet konularıdır bence ve bu tür soruları yanıtlamak tamamen kişisel birikimlerin ve hayal güçlerinin sınırları içinde bir gezintidir.

Edebiyatın ve sanatın bir ucunun toplumları harekete geçirebilen anonimliğe, öteki ucunun kişinin gizli ve öznel dünyasına dayandığı bir ölçü çubuğu, cetvel olduğunu hayal ederim. Yapıtlar, bu iki uç arasında bir yolda konumlanırlar. Sanatçılar da... Bu bakışı, bugüne dek alıştığımız sanatçı-sanat yapıtı- sanat tüketicisi ilişkisi içinde düşündüğümüzde kurabiliriz ama bu ilişki bozulur da sanat üreticisiyle tüketicisi birbirine karışırsa, anonimlikle öznellik birbirine girerse ne olur bunu bilmiyoruz. İşin ilginç yanı böyle bir olayın kapısındaız. Gerek sosyal medyanın gerek toplumlar ve bireyler arasındaki iletişimin hayallerimizin ötesindeki evrimi, gerek yapay zekanın akıllara durgunluk veren gelişimi bizim sanatın ve edebiyatın geleceğine ilişkin tahminlerimizi alt üst edebilecek güçtedir. Dünyanın bugüne dek hiç görmediği bir değişim süreci geçirdiğini, bilinen her şeyden kuşku duyulduğunu görüyoruz. Sanal bir evrenin içinde yaşıyor olabilir miyiz? Paralel evrenler var mı? Evren bir hologram mı? Gerçek miyiz? Zaman bir yanılsama mı? Makineler insanlığı ele geçirecek mi? gibi eskinin fantastik soruları artık bilim insanlarının üstünde ciddi ciddi tartıştığı gerçeklik payı olan sorunlardır. Bu soruların içinde sanatın ne olacağı, kim tarafından yapıldığında sanat olacağı, kim yaparsa sanat sayılmayacağı, yeni ilişkiler çağında telif problemleri gibi daha önce ufak ufak başlamış sorular ciddi hukuki etik ve felsefik tartışma konuları haline gelmiştir. Yapay Zekâ kullanan iyi bir okurun günün birinde Nobel adayı olmayacağını da çok satarlar listesine girmeyeceğini de savunmak artık olası değildir. Daha da geliştiğinde, yapay zekâ, insanın, insanı kusurları da dahil tüm yapabildiklerini yaptığı edebiyatın, sanatın bugünden farklı bir

tanımı olacaktır sanırım. Belki de artık bugünün ölçütleriyle tanımlanan sanatı yapmaya gerek kalmayacaktır da şimdi hayal bile edemediğimiz bir başka şeye sanat denecektir. Edebiyat ise güzel sözlerin herkesçe söylenebildiği, tüm insanlık hallerinin, iç dünyasının, tepkilerinin herkesçe bilinerek anlatılabildiği bir iletişim çağında nerede yer alacaktır, ölçütleri ne olacaktır, bilmek olası değildir.

Kısacası ne sanatın ne edebiyatın insanlık için yakın benim için uzak bir gelecekte tahmin edilemez bir biçime dönüşeceğini, bildiğimiz biçimleriyle yok olarak başka şeylere sanat, edebiyat deneceğini söylemek geliyor içimden. Belki Fahrenheit 451'deki gibi büyük bir distopik

çöküş ya da insanların ve kültür birikiminin bir biçimde yok oluşu, sanatların yinelenmesini ve yenilenmesini, baştan başlamamızı sağlayacaktır; ama bu değişim, yani yaşamımızın yapay zekaya doğru melezleşmesi bu hızla devam ederse sanat ve edebiyat bir daha şimdiki gibi olabilir mi kuşkuluyum.

MEHMET ZAMAN
Saçlıoğlu

DÜNYAYI EDEBİYAT İYİLEŞTİRECEK!

eğişim öylesine hızlı, eskime hızı öylesine yüksek ki bununla başa çıkabilecek tek alan edebiyat gibi görünüy-
yor. Geçenlerde Heinrich Kleist'in Michael Koh-
lhaas adlı novellasından sahneye uyarlanan bir
oyun izledim. 19. Yüzyıl başlarında kaleme alın-
mış bu kadar eski bir metin günümüzdeki adalet,
intikam sarmalı oluşumu ve çatışmaların tırma-
nışı konusunu aydınlatacak nitelikteydi. Pek çok
kadim edebiyat metni de öyle değil mi? Kleist'in
bir şair olduğunu da unutmamalı.

Oysa edebiyat da bu yapaylıklar çağından nasi-
bini alıyor. Popüler edebiyatın, hegemonya kuru-
şunu kederle izliyoruz.

Romanda artık öne çıkanın gazeteci yazarlık diye
nitelenebilecek bir yazma biçimi olduğunu görü-
yorum. Yaratıcı Yazarlık kurslarında formülü su-
nulan bir roman yazarlığı biçimi bu. Anlatılacak
hikâyeye dair veriler toplanır önce, sonra sürük-
leyici anlatı oluşturulur. Çözülmesi gereken bazı
düşümler vardır, okur merak içinde bırakılır ve
gizemler yavaş yavaş aydınlanır. Karakterler in-
celikle işlenir ve aralarındaki iletişim belirlenir.
Yapay Zekâya da verilebilecek bir formüldür ar-
tık bu. Formülü bilmek yetmez elbette belli bir
yazma yeteneği, cilveli bir dil, hafiften şiirsellik
ve sözcük hakimiyeti de önemlidir. Son dokunu-
şu editörler yapar. Ardından tanıtım gelir. Ro-
mancının karizması, güzelliği ya da yakışıklılığı
da önemli faktörlerdir. Panolara, dergi sayfaları-
na yakışmalı, özel hayatıyla da göz doldurmalıdır.
Satışta bile hile yapıldığı görülmüştür. Epey var-
lıklı bir yazar adayı romanlarının tümünü satın
alarak bir anda çok satanlar listesine girmiş ve
listenin cazibesıyla gerçek bir satış ivmesi yaka-

layabilmiştir. Popüler şarkılar gibi popüler edebi-
yatın da kalıcılığa ulaşabilecek tür içinde başarılı
örnekleri vardır elbette.

Çok iyi bir popüler roman bir Çağan Irmak fil-
mi gibidir. Kurgusu özenle yapılmıştır, bizi içine
çekerek, bir yerde mutlaka ağlatır, karakterler ve
sahneler kafamıza kazınır. Her şey kusursuzluk
ve yerli yerindelik hissi verir. Eksik olan bağım-
sız sinemanın büyüüne, çığır açan kalıcılığına,
akademiye malzeme olan derinliğine ulaşmayan
nedir peki? Yüzeyde kalmaktır bana göre. Senar-
yoya katılan şeker, romantize ve idealize edilmiş
hayattır. Gerçek oradadır elbette ama çıplak
değildir ve imgeyle anlatılanın katmanlarından
yoksundur. Bizi büyüleyen bazı filmlerdeki gibi
yeryüzünde daha önce hiç kimsenin anlatmadı-
ğı bir şeyi hiç kimsenin anlatmadığı bir biçimde
anlatmış değildir. Bu filmlerdeki çarpıcı gerçek
belki de anlatılmamış sezdirilmiştir yalnızca. İz-
leyiciye bırakılan sonsuz bir alan vardır. Yönet-
men akıl ve kurnazlıktan çok sanatsal bir sez-
giyle hareket etmiştir. Bu sezginin arka planında
ise derin bir felsefi buluş, deneyimle oluşmuş bir
kavrayış dağarcığı, insanlık durumuna, yeryüzü
hallerine dair çarpıcı bir gerçek vardır. Tanıdık
gelir bir yerden, tam adlandıramayız ama içimizi
burkar. Hepimizin bildiği ama dile ya da görün-
tüye dönüştüremediği bir şeydir bu. Üzerinde
uzun uzun konuşulabilir bazı sahnelerin ve her
seferinde başka bir yere çıkılır. Hikâye örgüsü
o kadar da önemli değildir. Hikayeler içinde bir
hikayedir sonuçta ama öyle bir sahne ya da sah-
neler vardır ki tam da bu işte dedirtir bize. Bazen
sadece filmin atmosferidir bizi sarsan, gizlice
yapılmış mitolojik göndermeler, ruhumuzla bu-
luşan referanslardır. Kalbin karanlık noktasına
yapılmış bir gönderme altüst eder bizi
Has romancılar da öyledir. Romana dair, dünya-

ya dair algımızı yeniden yaratırlar. Bir formülün içini doldurmak değildir yaptıkları, kendi sihirli formüllerini yaratmışlar, dünya edebiyat mirasının bir üstüne çıkmışlardır. Yepyeni bir tarz, benzersiz bir üsluptur onlarınki. Ne yazık ki gölgede kalmış durumda böyle yazarlar. Fast food gibi fast literatür var artık. Her gün daha farklı, daha iştah açısı üretilse de sadece tüketimi çoğaltmak buradaki amaç.

Geçmişteki edebiyatçıların asaleti, dünyayı sarsan cesareti, felsefi derinliği ve etik devrimi yok oluşa doğru gidiyor. Masumiyetin sözcüsü edebiyat da barbar sistemin dişlileri arasında.

Günümüzde şiirin eski prestijini kaybettiğini, büyü ve yüksek anlamlarını yitirdiğini söyleyenler olsa da buna pek katılamıyorum. Romanın, şiir karşısında bir yükselişe geçtiğinden söz ediliyor ki bu bir anlamda doğru. Romancının şairden daha fazla ilgi gördüğü ise ortada... Ana değerler, para, ün, refah, görünürlük ve kolay tüketilirlik çünkü...

Romancıların tümü olmasa da küçük bir bölümü, yazı sayesinde buna kavuşma şansına sahip. Şiir kapitalist dolaşım ağları içinde ticari değersizliğinden ötürü şansını yitiriyor. Ama bu şiir için iyi bir şey. Böylelikle kendi soyluluğunu ve aykırılığını koruyabiliyor. Şiir geçmişte de olduğu gibi yeri başka hiçbir şeyle doldurulamayacak bir rol taşımaya devam ediyor.

Şiir sözcüklerin ve düşüncenin sınırlarını genişleterek, insana ve dünyaya dair başka hiçbir araçla ulaşılamayacak saptamalarda bulunabiliyor ve pek çok farklı disipline esin oluşturuyor. Şairler pek çok yere başka disiplinler ulaşmadan ulaşıyorlar. Freud da bir zamanlar “Nereye gitsem benden önce bir şairin oraya gitmiş olduğunu görüyorum” dememiş miydi? Şair politikacının, antropoloğun, psikanalistin, fizikçinin ve diğerlerinin henüz saptayamadıklarının önünü açabilmiştir çoğu zaman. Sözcüklerin etkin kullanımı ve sezgiyle düşüncenin sınırlarını genişletebilmiştir.

Şiirin bir toplumun ruh haline, bilinçaltına, hayatı kavrayışına dair bize söylediğini başka bir şeyin söyleyebileceğini pek düşünemiyorum.

Şiir şairini olduğu gibi toplumunu da çıplaklaştıran bir şey. Şairlerin dolaşıma verdikleri yeni imgeler ve sözcükler bazen paradigmayı şiddetle sarsabiliyor. Şiir bazen toplumu afallatıyor ve düşüncede nitel bir sıçramaya neden olabiliyor.

Dünya bilinmez, öngörülmez bir geleceğe doğru yürürken kendi küçük dünyalarımız, konforlu alanlarımız, elde edilmiş küçük hazlarımız içinde bir korunak bulmamız mümkün değil. Başımıza her an her şey gelebilir çünkü. Hiç kimsenin dokunulmazlığı yok.

Sorumluluk ve kahramanlık alanları ise kendimizi parlatmamız değil dünyanın acısına bir miktar dokunabilmek için önemli. Kendisini parlatmak için meydana çıkanlar bir biçimde belli ediyor rengini. Kalbini koymuş olan kendi pırıltısı peşinde olandan ayırt edilebiliyor bir süre sonra.

İyiliğin, güzelliğin tarafındaysak iyi ve güzel olabilmeli ifade biçimimiz de. Bizim yanımızda durmaktan tereddüt edenler bizi doğru anlamadıkları için uzaktadırlar belki de. Bazen bir doğruluk fısıltısı bağırان bir sestten daha etkilidir. Unutmamalı bunu.

Susuz bırakılmış, bakılmamış, solmuş bahçeler gibidir bazı insanlar ve ülkeler. Yeniden yeşerebilecekleri günler için bir bahçıvanı beklerler. Yağmurlar yağar, güneşler açar, dolu dalları kırar bazen. Kökler sağlamsa dayanır bazı ağaçlar.

İşte şairler ve yazarlar bu bahçıvanlardır. Bu günlerde en çok da şairler ve yazarların dokunuşuna, yangın yerine dönmüş dünyayı iyileştirecek bir edebiyat devrimine ihtiyacımız var.

NEŞE
Yaşın

HER DAİM

İnsanın trajedisini dünyanın yüzüne vurma ihtiyacı neredeyse dünya kadar eski. Suları tersine akıtma, imkânsızı isteme ihtiyacı baki. Bu ihtiyaç dün ne idiyse bugün de o, yarın da öyle olacak. Elbette edebiyatın gerektirdiği biçimlerle ve yazarın edebi tutumuyla birlikte, her daim.

ÖZCAN
Karabulut

PUSLU BİR UZAKLIĞA İTİLEN HAKİKAT

*D*ijitalleşmeyle birlikte hızla değişen iletişim biçimleri, bilgi teknolojileri ve yapay zekâ kullanımı hayatlarımızda köklü değişimlere neden oldu. Hakikatin puslu bir uzaklığa itildiği bugünlerde ona ulaşmak için yürümek zorunda kaldığımız kirli yollar ve bu yolda ilerlerken geçirdiğimiz değişim görmezden gelinemeyecek önemde. Üstelik bu köklü değişime devletlerin yeniden bölüşüm savaşında halklara giydirdiği kanlı gömlek de eklenince bulanık bir nehirde yüzer gibiyiz. İletişim biçimleri değiştiğinde edebiyat ve sanatın, hakikati görünür kılacak “yeni bir dil” arayışına girişmesi kaçınılmaz. Dijitalleşmenin hayatımıza soktuğu yeni yöntemlerin kullanımı yaygınlaştığında edebiyat

nereye evrilecek kestirmek zor ama bu yolun sonunda verilere boğulan iletişim ortamında, kusurlu da olsa yalınlığın öneminin artacağını düşünüyorum. Görsel sanatların baskın anlatım öğeleri ve tüm ağırlığından kurtulmuş bir dil eşliğinde hikâye etme becerileri yan yana salınacak. Bu ikisi anlaşacak ya da savaşıacak bilmiyorum ama savaşma ihtimalini daha güçlü görüyorum. Tüm bu çatışmadansa yeni değerler dünyası oluşacak. Yapay zekâ elinden çıkan yapıntı yaratıcı metinler, görsel okuryazarlığın gövdesinde sakatlanmış bir bilinç, görüngüler dünyasında ve her alanda temiz bir yol açmaya çalışan hakikat savunucuları gırtlak gırtlığa olacak belki de. Hakikat savunucusu kimdir diye sorulacak olsa tam tanımını yapamam ama şimdilik böyle bir soyutlamayla yolumu bulmaya çalışırken onların sanatçılar arasından çıkacağına inanmak istiyorum.

Ancak asıl can alıcı olan edebiyatın gerçek gücünün insanı ve yaşamı, çağın vicdanı olabilecek bir bellek yaratarak anlatmasında saklı. Dijital devrimle birlikte biçim değiştiren savaşlarda iyiden iyiye görünmez kılınan, tükürülüp atılırken bile bir dozerle üstünden geçilen sıradan insanın sesini duymak ve duyurmak... Geçmiş, geçip gitmiş ve değiştirilemez olsa da devletlerin resmi tarihine bakıldığında, tırnak ucu kadar bile görünür olamayan yaraları, onu yaşayanları kuşatan puslu manzaralarla birlikte ortaya koymaktır. Kavram dünyamızı kuran bazı değerlerin durmaksızın saldırı altında olduğu bu sürükleniş günleri nereye varacak bilinmese de genişleyen sınır hatları altında yatan aç çocuk bedenlerini hatırlatmanın bir yolunu bulacaktır edebiyat. Ne de olsa tüm

teknolojik gelişmelere rağmen, “Geçti içimizden biri koca denizi. Gide gide buldu bir yeni kara, Bir sürü insan koştu ardından, orada büyük şehirler kurdular alın teri ve akılla. Ama ekmek satılmadı eskisinden ucuza...” (*Brecht B. (1985), Halkın Ekmeği, S 61 Yardım Etmek Ya Da Zor Kullanmak, Say Yayınevi, Ankara) diyen bir mirasın, vicdanı ve mücadelesiyle nefes alabiliyoruz ancak.

ŞENAY EROĞLU
Aksoy

BURADAN BÜTÜN ZAMANLARA

edebiyat ve bütün dallarıyla sanat, bize her zaman daha iyi bir dünyayı işaret eder. Yoksa yazmazdık, müzik, resim, tiyatro yapmazdık. Bu yaratımlar bunu, ya yaşadığımız dünyanın acımasızlığını daha da ağırlaştırarak yapar ya da insanın özgürlüğünü odağına alan bir geleceği ruhumuzun en derinlerine işleyerek. Kimse kabul ettiği, yetindiği, beğendiği bir dünyayı ne yıkmaya ne de yeniden kurmaya kalkar.

İnsan dünyayı öyle bir hale getirdi ki hepimizin payına, yabancılaşmadan çürümeye doğru kanatlanmış bir çağ düştü. Eskiden kendimizi sevdiğimiz bir yalnızlığımız vardı. Artık kendimizi de sevmediğimiz bir yalnızlığımız var. Sadece korku ve acı soluk alıyor evlerimizde. Bir gün hepimiz bir taş masalına döneceğiz.

Bu yıkıma karşı, zavallı insanın tek bir varoluş olanağı var, hemen yanı başındaki öteki yalnız. Ve elbette bütün dallarıyla sanat dediğimiz mucize. Biz, hem dünyayı beğenmeyiz, itiraz ederiz ona, onu reddederiz, hem de ondan vazgeçemeyiz. Dünyayla birlikte yaşayabilmek için şiir yazarız, müzik yaparız, resim yaparız. Dünya, şairin ve hepimizin hem ana rahmidir hem mezarıdır.

Şiirle, edebiyatla insan arasındaki bağ tam anlamıyla bir varoluş bağıdır. Edebiyat, diğer bütün sanat alanlarında olduğu gibi dünyanın, insan tarafından yeniden tasarlanmış halidir. Çocukluktan sonrası bir yaşama cezasına dönen bu dünyanın karşısına, şairin dilini, kişiliğini, hayal gücünü, arzusunu ve acısını sonuna dek kullanarak koyduğu bir güzelliştir.

Şair-yazar, dil içinde dil yaratandır. İnsan içinde insan, toplum içinde toplum yaratandır. Doğayı insanlaştırandır. Onu var eden her şeyin, onu yok eden her şey olduğunu çok erken görmüştür. Onu kuşa-

tan bu gerçekliği değiştirecektir.

Bunun için elinde tek bir gereci vardır: Dil. Edebiyatın/sanatın diline dönüşmemiş hiçbir şeyin bu dünyada bir hayatı olmamıştır, olamaz. Şair, edebiyatçı, herkesin kullandığı dili yeni bir hayale ve hakikate dönüştürür. Yazdığı şiir, şairin parmak izidir, ruh fotoğrafıdır. Bizi sıklıkla, sıradanlıkla, yalnızlıkla, şiddetle kuşatan dünyaya karşı, bütün varlığımızın üzerinde yeniden var olduğu bir yaşama kaidesidir. Edebiyat kinden doğmaz. Nefretten doğmaz. İnsanın ve doğanın en içten şarkısıdır. En kalabalık, en yaratıcı, en merhametli yalnızlığıdır. İnsan gönül yorgunluğu ile şiir yazamaz, müzik ve resim yapamaz. Kara bir sıkıntıyla nesneleri anlayamaz. İçimizden geçmeyen bir dünyanın müziği de şiiri de olmaz. Biri bize dokunmazsa ruhumuz ısıyamaz. Sözcükleri hayal gücümüzle büyütmezsek hayatla gönül bağıımız kalmaz. İnsana inanmadan şiire, şarkıya, resme inanamayız.

Özetle... insan yaşadığı dünyayı anlamak istemiştir. İnsan ruhunun derinlerini bilmek istemiştir. Gerçek kötüdür, acıdır, düzeltmek istemiştir. İnsanın özgür olmadığını görmüştür, yazarak onu gölgeden ışığa çıkaracağını düşünmüştür. Kendi varlığının anlamını kendi oluşturmak istemiştir. Şiir-müzik-resim gibi sanat dediğimiz mucizeyi yaratmıştır.

Ve insan bütün zamanlarda bunu yapmıştır, bütün zamanlarda bunu yapacaktır. Yazmıştım bir zamanlar, dünyanın herhangi bir yerinde şiir yazan birisi varsa ve onu okuyan bir başkası varsa, hiçbir şeyden umut kesilemez.

ŞÜKRÜ
Erbaş

ŞİİRE, GELECEĞE

u başlığı; öncelikle edebiyatın, özellikle de şiirin bin yıllar süren yolculuğunun günümüz bilişim ve dijital çağında yara aldığı, hatta bittiği korkusuyla sorulmuş bir soru olarak anladım... Fakat inancım şu ki; İnsanlığın tarihi kadar derin ve köklü şiir tairhi ve insanın ilk hali kadar eski olan şiir; insanın yaşam karşısındaki duygu, duyarlık ve hissedişinin en katıksız, en içten gelen anlatımı olarak, bu Yeni Çağ'ın yok edici saldırıları karşısında; dirençle, sezgisel bilgiyle, insanlık var olduğu sürece, derin nehirler gibi daha binlerce yıl akarak gelecek imgesi içinde yerini alacaktır. İnsanlık kültürünün öz değerleri dediğimiz yüz yıllardır incelikle işlenip, sevgiyle biriktirilmiş; duygusal, düşünsel değerler, insanın uzun yıllar boyunca kat ettiği yoldan geriye çekilmesine izin vermeyecektir. Yani insan varoldukça, şiir derinlik ve boyut kazanarak varlığını sürdürecektir. Yeni çağın irrasyonelitesinin bireyi yok eden her tür düşünsel yahut fiili saldırısına karşı, şiir, insandan yana tavrıyla, gelecek imgesinin yeniden yaratılmasının da vazgeçilmez olanaklarından biri olmayı sürdürecektir.

Esasen gelecekte edebiyatın ne olacağı, bugünün edebiyatının ne olduğuyla yakından ilgilidir ve açıkçası bu geleceğin edebiyatı üstüne aşırı yorumlar beni pek de ilgilendirmiyor; içinden geçtiğimiz bu korkunç zaman diliminin gerçekleri ve acısıyla daha çok ilgiliyim...

Çünkü 'zaman ve yaşadığı çağ şairin/yazarın biricik şansıyla', öyleyse denebilir ki doğru kavranmış zaman ve çağ olgusu büyük yazarları/şairleri var eder. Yahut 2000'li yıllar öncesinde ve sonrasında ülkemizde "büyük" sandığımız kimi yazarların,

2010'lardaki yok oluşunu izlediğimiz gibi, büyük bir yok oluşu film gibi izletir.

Yazarın elinde çağından kaçmak için hiçbir olanak bulunmadığına göre, çağının gerçeklerinden ve acısından kaçmaya kalkışacak yerde, onu sınıksı kucaklaması gerekir. Yaşadığı zaman dilimi yazarın/şairin tek şansısıdır: ikisi de birbiri için yaratılmışlardır ve bulundukları yerden nereye gideceklerine, yine yazarın ve şairin bu uzun yolculuğundaki duruş ve etikasının karar verici olduğu açıktır; gelecek imgesi de burada saklıdır!

Çağın acısına ve gerçeklerine sırtını dönmüş şairler/yazarlar için yalnızca 'yazık olmuş' diyebilirsiniz. Zamanın önlerine çıkardığı çok büyük fırsatlara sırtlarını dönmüş, imge dünyalarını kapatmış olanlardır onlar... İşte tam da buradan söylüyorum; yaşadığı zamanın gerçeklerini doğru anlayıp, onu imgeye dönüştürenler, aynı zamanda geleceği ve geleceğin edebiyatını da yapanlardır, en azından 'gelecekte' söz sahibi olacak olanlar, onlardır!

Edebiyatın, şiirin buradan nereye evrileceğine çağın gerçeklerinden kaçmayan şair ve yazarların yön vereceği açıktır. Çünkü bu karanlık çağ ancak onun getirdiklerinden; acılarından, muhpusundan, ölüm emirlerinden korkmayanların taşıyacağı bir yükür!

Belki başka ülkelerde yahut ileride daha güzel günler ve çağlar vardır, olacaktır. Ama bizimki şimdilik budur ve bu karanlıkla boğuşarak geleceğe yürüyeceğimizse kesindir!

TUĞRUL
Keskin

BURAYA NEREDEN?

Kent yaşam haritalarının küçük parçaları ile içinde yaşayana “şimdi buradasın!” der çoğu ilde. “Neredesin bil, ona göre gideceğin yönü seç!” demenin en etkili yoludur dil ve okuma bilmenlere bile. Harita okumak kadar teknik bilgi gerektirmez o basit krokiler, çizimler. “Şimdi buradayız!” dediğimiz bir noktadayız madem... “Buradan nereye?” sorusunu yanıtlayabilmek için buraya nereden geldiğini yanıtlayabilmeliyiz ilk önce. Kanımca duyguların sese, sesin yazıya-görsele dönüştüğü yer başlangıç noktası olmalıdır bu yolun; tarih öncesi, insanın ayaklanıp, yürüdüğü, mağaralara çizgilerle iz bıraktığı, o çizgilerinde estetiğe ulaşmak için dönüştürdüğü sanatın değişik dallarında ad bulan üretimlerini yarattığı tüm o uzun geçmiş. Geçmiş geleceğe ayna mı peki? Bu soruda kimi zaman yanıt evet, kimi zaman hayırdır. Hâlâ çok mükemmel heykeller, binalar, anıtlar, müzikler, şiirler, romanlar, öyküler vb. yapılmakta ve yazılmaktadır ki yanıt aynadır. Ancak kimi zaman öyle sakil heykeller, binalar, anıtlar, müzikler, şiirler, romanlar, öyküler vb. var ki o zaman yanıt “geçmiş geleceğe ayna” değildir, o düz cam eskiden aynaysa bile sıırı dökülmüş olduğundan ona bakan estetik yoksunu gözler, yürekler içlerindeki yansıtmıştır diyebiliriz. Bu kötülükten gözümüzü, kalbimizi kurtarmak ise bu amaçla bir araya gelebilmektedir. Antalya henüz hiç gitmediğim, belki de yurdun her noktasını uzaktan sevmenin mümkün olduğunu bana kanıtlayan illerinden biri güzel yurdumun. “Gitmesem de/ görmesem de...”

Bugünü aynadır desem geleceği için... Geçmişini de içinde görebileceğimiz pırıl pırıl bir ayna... Henüz sıırı dökülmemiş, sıırları çözülmemiş... Çözülen sıırları ile geleceğe yol haritan budur dedirten ayna.

Buradan nereye gideceğini gösteren binlerce mükemmel, muhteşem kanıt var Antalya'nın. Nereye gitmemesi gerektiğini anımsatan binlerce kusurlu-sakil kanıt da. İçinde yaşayan da görüyor, uzaktan izleyen de. Tercihini en azından edebiyat üzerinden, on yıldır iyiden, olumludan yana yaptığını düşündüren Antalya Edebiyat Günleri onuncu yılına ulaştığına, içinde yaşayan, uzaktan seven herkesi kapsayıcı çağrısıyla güzelliğe, iyiliğe, tarihine sahip çıkıp, geleceğe de güzel bir yaşam alanı bırakmak için çabaladığı ve artık daha da sağlam adımlarla yol almak istediğine göre buradan nereye gideceği konusunu çözmüş, seçimini iyilikten yana yapmıştır diyebiliriz... Bu seçimin her geçen yılda doğrulanması için çabalayan onlarca emek vereninin yüzlerine, binlere çıkması diliyorum ki artan her bir emek veren sayısı içinde yaşayan milyonların yaşadığı kente sahip çıkmasını, estetiğe, ondan da önce hukuka, adalete, birlikte bölüşülecek güzelliğe- güzelliklere dönmesini kolaylaştırabilir.

Hukuk ülkesinde kurallar birlikte yaşamayı kolaylaştırmak için koyulur, o kurallara kentleri yönetenler kadar yaşayanların da uyma zorunluğu vardır, kuralları delip, gününü kurtaran geleceğinden-geleceğimizden çalanlar yüzünden kentler yaşanmaz hale geliyorsa her bireyin sorumluluğu kendinden başlayarak kendi gününü kurtarmak pahasına geleceği-

ni-geleceğimizi çalmaya karşı durmasındadır. Birey diğer bireylerle eşitliği kabullenmekte zorlanabilir ama güzel olan bunu başarabilecek özü de içinde taşıyor olduğunu bilmesindedir. Empati, diğerkâmlık büyük umut boş bir hayal değil elbette. İlkokulda öğrendiğimiz “yaş kesen baş keser” den başlayarak nice güzel uyarı var, ki dünü kuranlar ülkeyi zarar verecek eylemlerden-insanlardan korumak için ormanlar kur, zeytinliklere dokunma diye özel yasalar çıkartmıştır. Günde bu koruyucu yasaların ardından dolanmayı da geçelim açıkça yok sayanlar arttıkça o kentlerde yaşayan her bireyin karşı durma hakkı doğmaktadır bu kötülöklere. Şiirle, öyküyle, romanla karşı duranların eylemi tanıklıktır düne, güne... Aynadır geleceğe...

Gidilecek yolun aydınlık olması umudunu taşır içinde... İnsana umudu taşır heybesinde. Umut ki kalbimizde hiç bitmeyen... Antalya'nın unutulmaz şairlerinden Metin Demirtaş'ın;“Hazır ol kalbim/ Türküsünü söylemeye/ Derin yara almış/ Bir umudun.” diyen söylemiyle hiç bitmeyecek olan.

ÜNSAL
Çankaya

İmdilerde kitapların ve dergilerin yerini ekranlar, uzun ve usta işi romanların yerini kısa videolar, derin tartışmaların yerini hızla tüketilen zayıf içerikler aldı. Kağıt ve kalem koşar adım uzaklaştı, uzaklaşıyor hayatımızdan. Yeni kuşak, ne diyecekse bilgisayar ya da telefon ekranından aktarıyor ötekine. Hem de garip kısaltmalarla ve biz yaştakileri zorlayan bir dille... Alın size mini bir iletişim örneği:

‘Slm, nbr?’

‘İi, u?’

‘İi, saol’

Böyle yazan, böyle iletişim kuran biri, herkesin okuması gerekir dediğimiz klasik eserleri okuyabilir mi? Böyle yazan, böyle iletişim kuran biri Charles Dickens, Jane Austen, Balzac, Oscar Wilde, Emily Bronte, Umberto Eco, Edip Cansever, Turgut Uyar, İlhan Berk, Oğuz Atay, Yaşar Kemal okur mu? Okusa da estetik haz duyabilir mi? Evet, ciddi kaygılarımız var: Özellikle yeni kuşak okumuyor, tuhaf bir biçimde “alıntı kültürü” arttı, edebiyat göz göre göre popüler kültüre kurban ediliyor. Günümüzün hızlı, ama niteliksiz tüketim dünyasında, satır aralarına saklanan inceliklere yer kalmadı. Bu yönüyle ortada karamsar bir tablo olduğunu düşünenleri yadsımak doğru olmaz.

Bu tabloya bakıp ne diyeceğiz? “Sahici edebiyat, kimselerin uğramadığı kütüphanelerin tozlu raflarında, gerilemeye ve devamında da yok olmaya terk edildi. Dijital dünyaya odaklanan bu kuşak nedeniyle edebiyat kan kaybedi-

yor, ölüyor.” denilebilir mi? Yoksa, “Edebiyat her dönemde o dönem için ciddi kabul edilen problemler yaşadı, endişeye gerek yok, sadece yeni biçimler kazanıyor?” mu demeliyiz? Zira madalyonu çevirirsek arka yüzünde farklı bir tablo var: Genç kuşak içinden birileri, belki eskisi kadar basılı kitaplarla haşır neşir değil; ama kendi mecralarını yaratıyorlar. Dijital platformlarda kısa öyküler, şiirler, denemeler paylaşıyorlar. Çoğu zaman eleştirilen bu “kısalık”, bazen yeni bir anlatım biçimine dönüşüyor. Edebiyatın özü olan duygu, düşünce ve hayal/rüya gücü kendine bir şekilde hâlâ yol buluyor. Bu durumda, “Edebiyat kaybolmuyor, sadece kostümlerini değiştiriyor. Dün destan vardı, sonra roman oldu; dün kokusuyla bile heyecan duyduğumuz dergiler vardı, şimdi dijital dergilerde buluyoruz şairleri ve yazarları. Yarın da bugünden kestiremediğimiz süreçler yaşanacaktır.” demek yanlış olur mu?

Öte yandan bırakın ülkeyi, dünya ölçeğinde kabul görmüş nice yazar ve şair de en az eleştirdiğimiz kuşak kadar aynı dijital platformları, zaman zaman, abartılı denilebilecek ölçüde kullanmıyor mu? Katıldıkları/davet edildikleri her etkinliği, söz konusu sanat ürününden fazla fotoğraflarla paylaşmıyor mu?

İşte hepimizin yazdığı AntSanat... Dijital bir dergi değil mi? Öyleyse, o mecradaki tüm yanlışları yıllardır gören aydınlar olarak, tutuculuk ölçüsünde birer dijital karşıtı olmamalıyız. Yapılması gereken teknolojinin sunduğu bu yeni dünyaya herkesten önce adapte olmak, bu dünyayı anlamak, yaşadığımız yeni durumda edebiyatın gelişimini sürdürmesinin yolla-

rını bir an önce keşfetmek. Dijital dünyayı nasıl kullanalım ki edebiyata/sanata hizmet eden etkili bir araca dönüşsün? Buraya odaklanmalı.

Belki de soruyu şu soruları orta yere koyup hep birlikte yanıtını aramalıyız: Biz edebiyatta, edebiyatta hedeflediğimiz noktaya nasıl ve nereden gidiyoruz? Tarih boyunca bu yolculuk, hangi yol ve yöntemlerle, hangi araçlarla yapıldı? Eğer bu sorulara sağlıklı yanıtlar bulabilirsek kafalarımızda ürettiğimiz kara senaryolar yüzünden hüzünlenmeye, karamsarlığa kapılmaya gerek kalmaz. Hepimiz biliriz ki edebiyatın tarihsel yolculuğu, insanın tarihsel yolculuğuyla paraleldir. Edebiyat insanla var oldu, insanla değişti, insanla gelişti ve tüm çağlara insanla uyum sağladı. İnanıyorum ki insanı ve insanın tarihsel gelişimini sahiden anlayan, edebiyatın sonsuz yolculuğunun gizemini büyüdü dönüşümünü de anlar. İnsana ve edebiyata zaman ayırmak yeter. İnsanı ve edebiyatı yaşamın kenarında değil merkezinde tutmayı becerebilirsek, zihinlerimiz edebiyatın geleceği konusunda daha berrak olur.

Demem o ki korkmayın... Unutmayın ki edebiyat kağıdın ve kalem olmadığı çağlarda ortaya çıktı. Çivilerle, çekiçlerle yazıldı ilk yazılar; taşlara, ağaçlara işlendi sözlerin büyüğü. Kağıdın kalem olmadığı bir çağda ortaya çıkan ve yaşayabilen bir sanat, teknolojinin sunduğu araçlar nedeniyle yok olmaz. Elle, kalem ve mürekkeple yazılırken matbaa icat oldu diye yok olmadıysa şimdi dijital dünya nedeniyle hiç yok olmaz. Olsa olsa malzemesi, araç gereci değişir ve yeni kostümleriyle yolunu bulup haz ve incelik dünyasına yeni renkler işlemeye devam eder.

İnsan yazmadan, edebiyat olmadan yaşayamaz. Kendini sanata ve edebiyata adanmış sanatçılar olmadan uygarlıklar ayakta kalamaz. Demem o ki edebiyat ölmez.

VEDAT
Sümbül

EDEBİYAT SANATI NEREYE GİDİYOR?

uygu ve düşüncelerin dil yoluyla anlatıldığı bir sanat dalı olan edebiyat: “İnsan aklının ürettiği en eski faaliyetlerden biridir.” Ortalama üç bin yıllık bir geçmişe sahiptir ve şiir diye bir tür geliştirmiştir ki; bununla dilin en rafine haline ulaşmıştır.

Edebiyattan önce, “şiir buradan nereye” diye bir soru sorarsak; duyguları az ve etkili sözlerle dile getiren şiir türü, bazen bunun da ötesine geçerek, imge ve metafor kurgusu içinde, betimleyici ve mecazi bir dile ulaşır. Daha doğrusu şiir, dilin en rafine halidir ve gittikçe bu rafine halini geliştirmektedir. Öyle görünüyor ki şiir dili, gelecekte sadece imge (betimleme) ve metafor (eğretileme) kurgusu üzerinden yürüyerek, kendini daha da rafine bir hale getirecektir.

Günümüzde yaklaşık on altı edebiyat türü vardır ve artık bu türlere yeni ilaveler olmuyor, ancak tür arayışında türlerin daha çok kendi içinde yenilediğini görüyoruz. Yani bir bakıma türlerin birbirine karışması sürecini yaşarken, tür arayışında iç içe geçme durumuna tanık oluyoruz.

Belki de en önemlisi; şair ve yazar sayısının hızla artması karşısında, çitayı daha yukarı taşıma anlayışının öne çıkması nedeniyle şiir dili, imge ve metafor kurgusuna dayalı anlatımını nesir (düzyazı) diline de dayatmaya başlamıştır. Artık günümüzde deneme ve öyküler, neredeyse şiir diliyle yazılıyor.

Bunun dışında, edebiyat sanatı günümüzde “aforizma” diye kısa ve çarpıcı bir tür geliştirmiştir ki, uzun metrajlı edebiyat türleri yok olsa bile, aforizma türü (kısa veciz söz) çok daha uzun yaşayacaktır.

Her şeyden önce de edebiyat, sinema ve tiyatro sanatının içinde sürecektir. Çünkü, sinema ve tiyatronun senaryosu edebiyattır ve edebiyat sanatının drama türünü temsil eder. Demek oluyor ki; sinema ve tiyatro sanatının en az yüzde yirmi beşi kesinlikle edebiyattır. Edebiyatı o sanat dallarından çekerseniz onlar güdük kalır. Emin olun ki edebiyat, uzak gelecekte her şeye rağmen sinema sanatında yaşamaya devam edecektir.

YALÇIN
Duman

Osman Akça, Bisikletler Serisi, 116x140 cm, TUYB, 2025

SONUÇ BİLDİRGESİ *

EDEBİYAT: BURADAN NEREYE!

Edebiyat, yalnızca kelimelerin sıralanışı değildir, insanın karanlıkta attığı en uzun adımdır.

Mitler, hikayeler, şiirler, romanlar, masallar hepsi bir tek sorunun yankısıdır: **Buradan nereye?**

Bugün edebiyat pazarlamanın diline sıkışmış gibidir. Çok satan listelerinde parlayan ama yarın unutulacak metinler, ruhun açlığını değil, tüketimin iştahını doyurmaktadır.

Ama edebiyat, raf ömrü olan bir mal değil, zamanın ötesine köprü kuran bir direniştir.

Buradan nereye?

Edebiyat,

Unutuşun karşısında bellektir.

Sansürün karşısında nefes ...

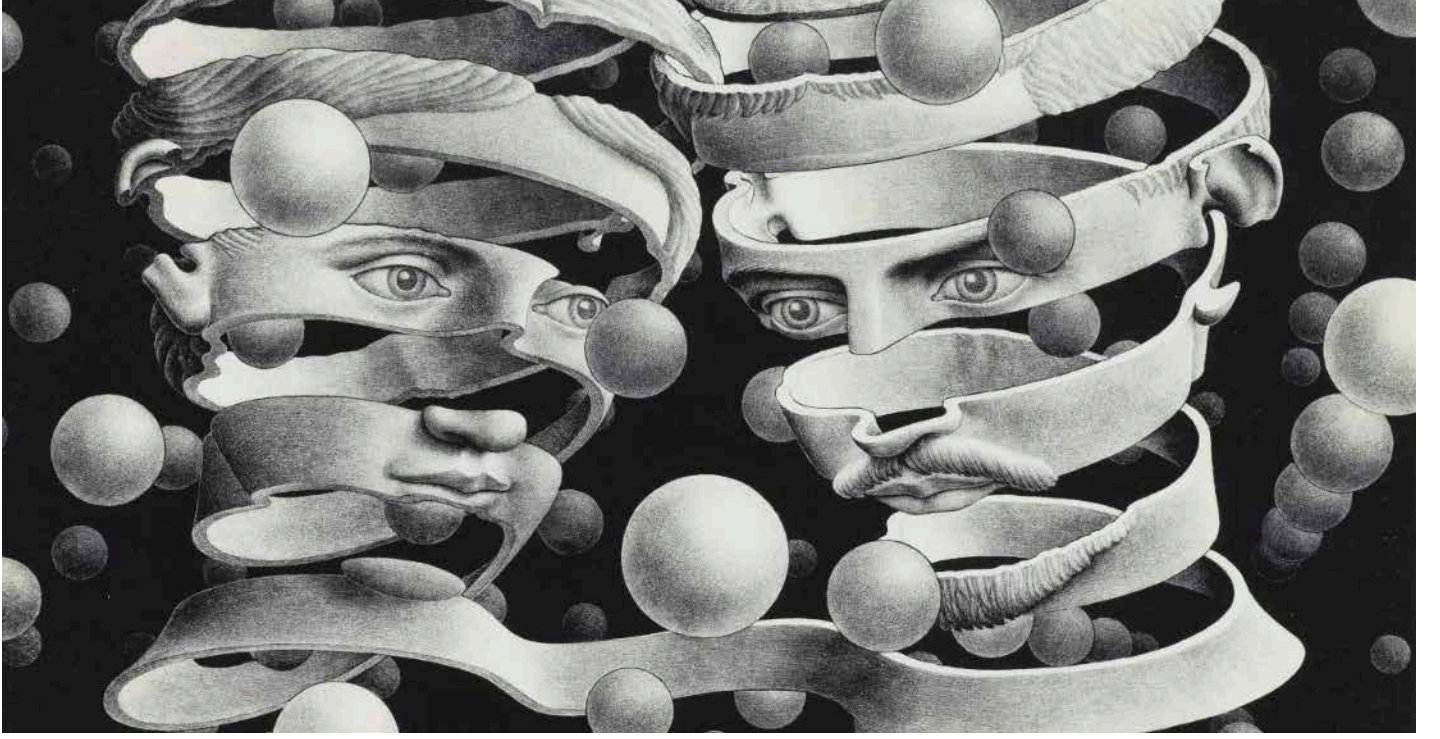
Sessizliğin karşısında haykırış ...

Edebiyat, insanlığın kaybolmuş sesini, bireyin boğulmuş iç ıçlığını açığa çıkarır.

Edebiyatın yönü tek değildir; bilinen ve bilinmeyen nice yoldan bireyin iç derinliklerine, toplumun bastırılmış hakikatlerine ve geleceğin henüz kurulmamış diline yönelir.

- Edebiyat, yalnızca kelimelerin sıralanışı değildir, insanın karanlıkta attığı en uzun adımdır.

- Edebiyat yeniden derinlik kazanmalıdır. Kolay tüketilen, hızlı unutilan metinlere teslim olmamalıdır.

- Edebiyat gerçeği ifşa etmelidir. Hakikati çarpıtan her iktidara karşı, kendi dilini özgürleştirmelidir.
- Edebiyat bireyi özne yapmalıdır. Okuru yalnızca seyirci değil, kurucu bir bilinç haline getirmelidir.
- Edebiyat unutulana hatırlatmalı, susturulana konuşturmalıdır.
- Edebiyat geleceğin dilini kurmalıdır. Çünkü kelimeler olmadan hiçbir gelecek kurulamaz.

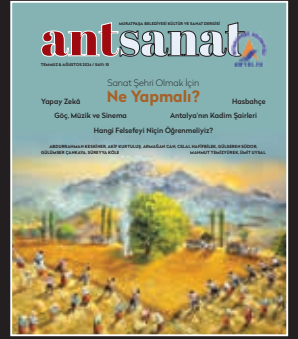
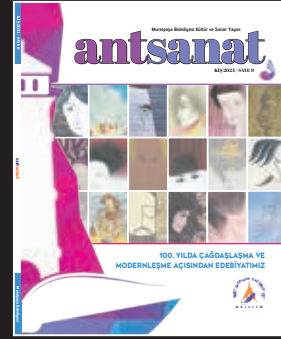
Edebiyat; buradan nereye!

Buradan, hakikatin kalbine.

Buradan, insanın yaralı hafızasına ...

Buradan, yeni bir dünyanın mümkün oluşuna.

Çünkü edebiyat, yönünü kaybetmez; o her zaman karanlıktan ışığa, suskunluktan söze, edilginlikten özgürlüğe yürür.

ANTALYA'NIN TEK SANAT DERGİSİ

www.antsanat.net

